

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 35 (459) 2 – 8.09.2016 р.

www.tyzhden.ua

Анн-Марі Гуссар
про спротив
російському
експансіонізму
на Заході

Що спонукає українців
до самосуду

Чого чекати в новому
політичному сезоні

Як учені виявляють планети,
придатні для життя

ШКОЛА минулого та майбутнього

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

ОТРИМАЙ ШАНС
НАВЧАТИСЯ
В НАЙКРАЩИХ
ДЕРЖАВНИХ
УНІВЕРСИТЕТАХ ЧЕХІЇ

ЧЕСЬКИЙ
ЦЕНТР – ВМІННЯ
ПОРОЗУМІТИСЬ

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР
ČESKÉ CENTRUM

при Посольстві
Чеської Республіки
в Україні

МИ
ПРОПОНУЄМО:

Ви можете
опанувати мову
від рівня A1 до B2

Курси починаються
щороку в квітні,
вересні та січні.

Групи до 9 осіб
Курси чеської мови різних рівнів
Професійні викладачі / носії мови
Знижки та бонуси
Знижка на складання
Сертифікованого Іспиту
Бібліотека
Безкоштовний розмовний клуб
Освітні та культурні заходи

Сертифікований
іспит з чеської мови
CCE на рівні

A1 / A2 / B1 / B2 / C1

Вам потрібен сертифікат про знання чеської для роботи, навчання чи візи? Складіть сертифікований іспит на знання чеської мови, що визнається у всьому світі! Ми єдині, хто приймає CCE в Україні у співпраці з Карловим університетом в Празі. CCE проходить двічі на рік: у грудні та березні. Вам не доведеться складати іспит повторно, адже сертифікат не має часових обмежень у дії.

КУРСИ
ЧЕСЬКОЇ
МОВИ ^{З НОСІЕМ!}

ВИВЧАЙ
МОВУ
З НАМИ!

КИЇВ / ЛЬВІВ / ХАРКІВ / ДНІПРО / ВІННИЦЯ / ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

KYIV.CZECHCENTRES.CZ

АДРЕСА:

вул. І. Франка 24а,
офіс № 1, Київ 01030

+38 044 230 29 64

+38 095 687 31 58

semenova@czech.cz

cckiev@czech.cz

kyiv.czechcentres.cz

facebook.com/cz.kyiv

НА ЧАСІ

- 4 Запах Лінча
Чому українці дедалі частіше вдаються до самосуду
- 7 Едвард Лукас про те, до чого готуватися в російській та західній політиці цієї осені
- 8 Криве дзеркало
Чому на Миколаївщині не помітна реформа МВС
- 10 Війна всіх проти всіх
Чого чекати від нового політичного сезону
- 12 Одкровення «русской весни»
Про що свідчать «плівки Глазьева»

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Те, що з нами назавжди
Чому освіта має бути державним пріоритетом
- 16 Муштрувати не можна навчати
Як брак модерної школи може законсервувати розвиток цілої країни
- 20 Основи цивілізації
Як сформувалася нинішня система європейської освіти
- 22 Володимир Ковтунець: «Середньостатистичний педагог відучився від креативності»
Перший заступник міністра освіти і науки України про пріоритети реформ
- 24 Тягар радянського атакізму
Як фінансувалась українська школа в роки незалежності

- 29 Потреба розмінювання
Як здолати спадщину Табачника
- 32 Спочатку воля, а потім?
Наскільки успішними виявилися автономні чартерні школи в США та Британії
- 36 Зелена замість червоної
Як сприймають освітню реформу педагоги на звільненому Донбасі
- 38 Анн-Марі Гуссар:
«Західний політичний клас нагадує жабку, під якою підігрівають воду»
Керівник групи асоціацій «Франція — Литва» про причини аморфності західного суспільства
- 40 Аль-бракадабра
Наскільки реальним є переорієнтування Туреччини на Росію

- 42 Наближені цілі
Як учні шукатимуть життя на інших планетах

КУЛЬТУРА

- 44 Країна дерева бажань
Стереотипи та реалії сьогодення в Грузії
щоденники окупації
- 48 Адаптація молоді
Про будні луганських юнаків та дівчат
- 49 «Нескучний» Донецьк
Про реальні й удавані диверсії
- 50 Юрій Макаров про сакральне значення радянської символіки

Тиждень

№ 35 (459) 2 – 8.09.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Віталій Рибак, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6/919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-1856
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 31.08.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Запах Лінча

Роман Малко

Це може тривати безкінечно. Врадіївка-1, -2, -3, -4, -100, -1000. Назву топоніма можна змінювати, так і робиться. Криве Озеро, Лощинівка, щось буде далі, але ж суть справи не міняється. Самосуд помалу стає чи не єдино можливим способом здобуття справедливості для маленьких українців. Ну або хоча б способом привернення уваги до проблеми й отримання хоч якоїсь сатисфакції після того, як та проблема вже перелилася за вінця кривавим місивом. Тільки-но десь запалає (найчастіше в прямому, а не переносному сенсі), на місці з'являються і обласні очільники, які досі оминали віддалені криміналізовані закутки, і кадри для показного призначення в проблемні райони. І, що не менш важливо, можновладці нарешті знаходять час почути людей не в прийомні години, а безпосередньо під час вимушеного «ходіння в народ».

ФОТО: УНІАН

Коли навесні 2014-го Сашко Білий тягав за краватку прокурора Андрія Таргонія і навішував йому щирих стусанів, багатьом така фамільярність дуже не сподобалася. Що це таке, все повинно бути в межах закону. Якщо прокурор у чомусь винен, треба скаржитися й домагатися розслідування та покарання, а не ображати й принижувати. Законність, здається, восторжествувала, але той самий прокурор раптом взяв і попався на хабарі 50 тис. грн за допомогу в закритті кримінальної справи, і багатьом уже почало здаватися, що покійний Сашко таки мав рацію...

Коли країною прокотилася хвиля сміттєвої люстрації та прості смертні кидали остогидлих чиновників до сміттєвих баків, демонструючи їм їхнє справжнє місце, це також здавалося не зовсім гуманним, але ради не було. Народ вимагав справедливості, усунення п'явок, які п'ють його кров, ну й, звісно, невідворотного для них покарання. З часом стихія помалу вщухла. Десь із допомогою правоохоронних органів, а десь сама собою. Жевріла надія, що якийсь поступ після Революції гідності таки мусить бути (недарма ж ці жертви). Ну а справжня, законна, широко розрекламована та проголошена ледь не панацеєю від усіх хвороб люстрація, яка мала б оздоровити країну, вже геть вибила аргументи з-під ніг прихильників кастрації, ампутації та іншого хірургічного втручання, і країна на решті заспокоїлася, застигнувши в тривожному очікуванні.

ВСЕ ТЕ, ЩО ТРАПИЛОСЬ ОСТАННІМ ЧАСОМ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ, ЧИ ТО НА МИКОЛАЇВЩИНІ, ЧИ НА ОДЕЩИНІ, — ЛИШЕ НАСЛІДОК НЕЗДІЙСНЕНИХ СПОДІВАНЬ

Першою ластівкою справжніх змін стала реформа поліції. Ейфорія, яка супроводжувала появу на вулицях бравих поліцейських, можна порівняти хіба що з радістю від виграшу в лотерею казкової суми грошей. Оце тепер заживемо. Скептики, як завжди, крутили носом, але бажання змін і віра в їхню невідворотність були такими сильними, що слухати всілякі дурниці не виникало жодного бажання. Утім, завжди настає час розплати і за надмірну довіру та віру, і за сліпоту та глухоту, і, головне, за «мою хату скраю», яка в один момент раптом виявляється зовсім не скраю, а в самому епіцентрі буремних подій і, що найгірше, не мою.

Все те, що трапилось останнім часом на Півдні України, чи то на Миколаївщині, чи на Одещині, — лише наслідок нездійснених сподівань. Це у філософському сенсі. А якщо говорити про практичний, то результат банальної лінії, бездіяльності й саботажу виконання своїх обов'язків усіма гілками влади на всіх без винятку її рівнях. Хоч би які були її подальші дії, миттєва чи вповільнена реакція, щире бажання виправити ситуацію, жодного плюсіка до карми вона не отримає. Усе це треба було

робити до того. Є таке поняття, як робота на випередження, або превентивні заходи. І ніякі розмови про складність реформування, палиці в колеса, очищення рядів і важкий та тривалий процес не воскресять понівечених тіл жертв, а тому ніколи не стануть хоч якимось аргументом на користь мантри про недопустимість звернення стихійного правосуддя. Бо все насправді дуже просто. Люди почуваються беззахисними та безсилими. Вони дуже хотіли б на когось спертися: на державу, нову поліцію (саме тому вони їй так раділи), чесний суд. Але спиратися немає на кого. Суд яким був, таким і лишився, справжні патрульні поліцейські працюють лише у великих містах, а в решті країни кадровий резерв куди скромніший, тому часто-густо просто обмежилися зміною вивіски, люстрація відбулася для галочки й торкнулася тільки найдіозніших персонажів або тих, хто не зумів домовитися. І якщо хтось із можновладців досі ще щиро дивується, чому така сила-силенна зброї перекочувала з фронту в мирні оселі законослухняних громадян, причину цього хай спробує пошукати не в бажанні українців криміналізуватися, а в зовсім іншому напрямі: у бажанні банально захиститися. І від можновладців передусім. Іншого способу люди часто не бачать.

Будь-які конфлікти завжди з часом згасають, а рани загоюються і рубцюються. Затихнуть і ці. Тільки ніщо й ніколи не минає безслідно. Відселення ромів, до якого змушена була вдатися влада на Одещині, — не що інше, як маленька депортація, яка, будьте певні, рано чи пізно вилізе Україні боком. Цей факт не залишать непоміченим правозахисники й цілком справедливо дорікатимуть ним Києву. Вирішувати проблему треба тоді, коли з'являються перші іскри, а не коли палахкотить усе довкола. І депортація — це завжди нецивілізовано в очах цивілізованого світу, у який ми крокуємо останні роки. Бо власне поліціянти не приховують, що від мешканців нині відомої на всю країну Лощинівки «не раз надходили сигнали про правопорушення з боку представників ромської громади». Однак склалося враження, що в МВС ці «сигнали» збирали задля колекції, аж доки в селі не вибухнув бунт, наслідком якого стала втеча циган у супроводі тієї ж таки поліції, яка вже мала гарантувати безпеку жертвам погрому.

Вбивати закуту в кайданки людину також не цивілізовано, і навіть коли тих, хто це вчинив, визнають останніми покидьками й засудять на багато років в'язниці, це проблему не вирішить. Свою чорну роботу ті люди виконали вже щонайменше двічі. Вперше коли вбили, а вдруге коли підкинули дровець до і так величезного полум'я злоби та безнадії. Першими мали б сидіти поруч з убивцями й ділити з ними відповідальність в обох трагічних випадках ті, хто не догледів, дозволив, сприяв, а отже, санкціонував і став співучасником трагедій. Усі ті, хто засвітив зелене світло недолустрованим ментам, хто не звільнив їх із роботи, покривав, хто не чув дзвіночків і прохань втрутитися. ■

Продовження теми на стор. 8

Осінь політики

Едвард Лукас

Серед тих, хто спостерігає за Росією, зараз більше, ніж будь-коли з моменту падіння Радянського Союзу, панує консенсус: імперія Путіна — це дедалі більш неспроможна авторитарна клептократія, якою рухають пропаганда й мілітаристська бравада. Фундаментально це слабка держава. Але вона у своїх діях домагається успіху, бо має силу волі та готова користуватися моментом. Наступає там, де бачить слабкість. Відступає там, де стикається із силою.

Відтак оптимальний варіант реакції на неї зберігати об'єднаний фронт, у якому західні країни самі реалізовували б те, що проповідують, забезпечували б дотримання власних правил і процедур. Це мало б передбачати, наприклад, протидію відмиванню російських грошей і демонстрацію того, що планам НАТО із захисту країн на його передньому краї (Естонії, Латвії, Литви, Польщі) можна довіряти, що вони мають під собою достатньо ресурсів.

Але замість стримування ми пропонуємо напівзаходи, якщо не менше. Ми, схоже, дедалі більше готові забути, що кремлівські сили вторглися в Україну й розчленували її, змінивши європейські кордони силою та порушивши основоположні принципи безпекового порядку континенту, який панував після 1991 року.

Західні санкції, накладені через ці дії, дещо приглушили амбіції Путіна в Україні (хоча тут велику роль відіграв і власне її знятий військовий опір загарбникам). Але заборони фінансових трансакцій із людьми з оточення російського президента та інвестицій у високотехнологічні, енергетичний сектори не змогли штовхнути економіку країни у вільне падіння. І не викликали паніки чи катастрофічних тенденцій у близькому колі кремлівського лідера.

Одне з пояснень, чому так сталося, — жадібність. Зараз, зокрема, триває розслідування участі Deutsche Bank (справа набула резонансу завдяки матеріалу в

журналі New Yorker) у проведенні «дзеркальних операцій» на мільярди доларів від імені найзаможніших і найвпливовіших мужів Росії. Це такий собі трюк на фінансових ринках, який дає змогу клієнтові через фейкові компанії купувати й продавати ті самі акції в різних юрисдикціях. Банк при цьому заробляє щедрі комісійні, а гроші, не лишаючи по собі сліду, перетікають через кордони.

Крім того, у Росії відчують, як слабе політична воля Заходу в питанні санкцій проти неї. Наразі лінію в Європейському Союзі утримує Ангела Меркель, але країни на кшталт Італії, Франції та Словаччини відчують, що тиск на Росію обходиться не так вже й дешево. Британія, яка раніше займала в таких питаннях жорстку позицію, тепер на маргінесі європейської дипломатії. В Адміністрації Обами схилиються до угоди з Росією щодо Сирії.

Тому кілька місяців, які лишилися до кінця цього року, будуть особливо небезпечними. Якщо президентські вибори в США виграє Гілларі

У РОСІЇ ВІДЧУВАЮТЬ, ЯК СЛАБНЕ ПОЛІТИЧНА ВОЛЯ ЗАХОДУ В ПИТАННІ САНКЦІЙ. КІЛЬКА МІСЯЦІВ, ЩО ЗАЛИШИЛИСЯ ДО КІНЦЯ ЦЬОГО РОКУ, БУДУТЬ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМИ

Клінтон (як видається зараз), Росія зіткнеться з Адміністрацією, що вбачає в ній найбільшу країну — парію світу і горить бажанням приструнити її. Клінтон зневажає російського лідера (і поза очі дуже потішно й безпомилково імітує його мачистську мову тіла). Вона та її радники-яструби критикують українобережний підхід до Кремля Білого дому на чолі з Бараком Обамою та егоцентричний, непередбачуваний підхід нинішнього держсекретаря Джона Керрі.

Утім, Клінтон не заїде в Білий дім щонайменше до січня. І якщо Путін встигне змінити до того часу реальну ситуацію на місці, а він намагається це зробити, пробиваючи непростий компроміс стосовно Сирії, змушуючи Україну до принизливого політичного примирення з маріонетками на Сході, яких підтримує Росія, чи підточуючи авторитет НАТО в країнах Балтії, то є всі шанси, що йому це просто зійде з рук.

Якщо ж у Європі представляти як dokonаний факт президентство Трампа, то Путіну це дає ще більші переваги. Кандидат від республіканців знає про зовнішню політику небезпечно мало. Його радники — збіговисько ретроградів, які отримали друге дихання, і диваків. Сам Трамп захоплюється Путіном, вважає НАТО неактуальним, а європейських союзників США любителями «покористуватися на шару». Навряд чи він почне своє президентство із конфронтації з Кремлем.

Серпень видався приємним. Але зима наближається швидше, ніж здається. ■

У розслідуванні, котре днями опублікував New Yorker, описана схема, за якою через «дзеркальні трансакції» за посередництва працівників московського офісу Deutsche Bank російські гроші виводилися за кордон. Так, майже кожного робочого дня з осені 2011-го до початку 2015-го російський брокер Ігорь Волков телефонував трейдерам в московському офісі Deutsche Bank і просив одночасно розміщувати дві заявки. Одна — на купівлю акцій топових російських компаній на кшталт ЛУКОЙЛУ, яку, власне, він представляв (операція була номінована в рублях, зазвичай на суму близько \$10 млн). Друга — Волков, діючи від імені іншої, зазвичай зареєстрованої в офшорах, компанії, вже продавав ту саму кількість акцій на біржі в Лондоні за долари, євро чи фунти. У російській та офшорній компанії був один власник. За даними Bloomberg News, частина грошей, що пройшли через цей «конверт», могла належати Ігорю Путіну, двоюрідному братові російського президента, а також близьким до нього братам Ротенбергам, які перебувають під санкціями уряду США, запровадженими у відповідь на путінську агресію в Україні.

Криве дзеркало

Андрій Голуб, Криве Озеро — Врадіївка

Які проблеми місцевого й національного рівня підняв нагору черговий бунт громади проти поліції на Миколаївщині

Незважаючи на промовисту назву, у Кривому Озері немає ніякого озера. Селище стоїть на річці Кодима та її притоці Бульбока, яка зараз фактично перетворилася на каскад ставів. На березі неподалік містка майже в самому центрі селища зустрічаю місцевого рибалку. Пан Ігор закинув кілька вудилищ і розповідає, що у водоймі можна спіймати навіть щуку або сома. Хоча в останні кілька днів не клює. Винні в цьому водолази, які розлякали рибу.

Водолази, на яких скаржитися пан Ігор, реальні. Один із підозрюваних у вбивстві місцевого мешканця Олександра Цукермана поліцейських дав свідчення, що викинув зняряддя вбивства — травматичний пістолет — з моста в річку. Його два дні шукали у водоймі.

«Він (підозрюваний. — Ред.), мабуть, наплів, що сюди викинув, а сам десь сховав той пістолет. У четвер (25 серпня. — Ред.) тут «плавали» — нічого не знайшли, у п'ятницю вже з магнітом приїхали — знову нічого не знайшли», — переконуює пан Ігор. Слова рибалки про безрезультатні пошуки зброї згодом підтвердили в керівництві поліції Миколаївщини. Зранку в суботу в центрі Кривого Озера не велелюдно, а зустрічні неквапливо йдуть у власних справах. Лише численний десант представників ЗМІ чергує біля будинку загиблого Цукермана й нагадує про трагедію, яка сталася в селищі.

З розмов місцевих між собою стає зрозуміло, що спокій не абсолютний. Теми переважно пов'язані з убивством. Дехто намагається дізнатися, коли буде похорон загиблого та чому його перенесли.

Говорити про подробиці штурму відділу поліції охочих небагато. Голова Кривоозерської РДА Олексій Мірошніченко звернувся з вимогою покарати ініціаторів заворушень, тому більшість на запитання про ці події відповідає: «Чули, бачили, але самі там не були». Поговорити про це погодились лише місцеві підлітки. За їхніми словами, події після вбивства Цукермана відбувалися у два етапи: по-перше, денний мітинг біля прокуратури, коли люди домоглися вивезення тіла на експертизу до Миколаєва, а не до сусіднього Первомайська й ледь не влаштували розправи над підозрюваними поліцейськими. По-друге, вечірній невдалий штурм поліцейського відділка.

«Це був День Незалежності, і багато людей до вечора вже були напідпитку. Там активних «штурмовиків» осіб 30 було, з них 20 приблизно мого віку, тобто неповнолітні. Я не розумію, навіщо це було робити, якщо вдень усе вирішилося», — стверджує 16-річний співрозмовник *Тижня*.

Народ проти. Наразі владі вдалося приборкати стихійні протести в Кривому Озері

«НОВА» ПОЛІЦІЯ

На відміну від темпу життя в селищі територія Кривоозерського райвідділка поліції після трагедії нагадує розворушений мурашник. Свідченням невдалого штурму є сліди горілої гуми біля воріт відділка. На подвір'ї та в приміщеннях багато людей у різній формі, велика кількість патрульних автомобілів, мікроавтобусів і ПАЗів силовиків. Уже 25 серпня голова Нацполіції Хатія Деканоїдзе ухвалила рішення розформувати місцеве районне відділення поліції. Вона й заступник голови прокурора області Степан Божило наступного після загибелі Цукермана дня прибули до Кривого Озера заспокоювати людей. Пізніше приїхав сюди й новий очільник обласної поліції Юрій Мороз.

Виконувати обов'язки безпосереднього керівника поліції Кривого Озера відрядили командира роти патрульних Миколаєва Олександра Горпинича. Він своєрідний «пожежник» у лавах поліції, якому вже не вперше доводиться залагоджувати конфлікти. «Я щойно повернувся з Коблевого, там у нас також були певні негаразди, мені зателефонували й кажуть: збирай речі, їдь до Кривого Озера», — розповідає Горпинич подробиці свого призначення.

За його словами, у місто відрядили 6 патрульних машин із Херсона, Одеси та Миколаєва, а також 24 працівників для організації цілодобового чергування. Навіть така кількість поліцейських поки що менша, ніж працювало тут раніше. Згідно зі штатним розписом у Кривоозерському районі мало працювати понад 50 людей, а фактично працювало 36.

Окрім патрульних, які виділяються своїм зовнішнім виглядом, у місті помітні й інші представники поліції. Горпинич називає їх «спецротами поліції», а місцеві використовують інше слово — «беркут». При цьому нарікань на роботу нових загонів серед місцевих мешканців почути не довелося. Хтось хвалить «беркут», який приїхав «і заспокоїв ситуацію», хтось зауважує, що стало спокійніше на вулицях уночі, а комусь імпонує ввічливість відраджених до Кривого Озера правоохоронців.

Горпинич пояснює присутність у Кривому Озері спецрот силовиків необхідністю продемонструвати наявність підтримки в патрульних на випадок ескалації насильства. У селищі ж пліткують, що «беркут» виведуть із Кривого Озера після поховання Цукермана, на яке збереться чимала кількість людей.

Хоча загибель Цукермана й стала іскрою, яка запалила народний гнів, не варто зводити справу тільки до цього факту. Розмови з місцевими та новими поліцейськими в Кривому Озері дають підстави припустити, що головним каталізатором стали загальні проблеми недореформованої правоохоронної системи України. Більшість кажуть про те, що поліція фактично не виконувала своїх прямих обов'язків.

«Тут щонаочі то бійки, то перегони на мотоциклах влаштували, п'яних багато. Скільки ми не зверталися в поліцію, вони просто на виклики не їздили», — каже подружжя, яке живе неподалік будинку загиблого Цукермана.

Пан Ігор, рибалка, якого я зустрів уранці, був конкретніший: «Вони тут просто бізнес робили і все. У нас усі про всіх знають: хто на чому піднявся, хто наркотиками торгує. Всі знають, але брешуть одне одному. А поліція просто все кришувала». Не приховує цих проблем і новий керівник відділка Горпинич: «Тут люди думали, що вони окрема структура, окрема держава, їх ніхто не турбував. Те, що я зараз побачив, — вони працювали поліцейськими, але виконували зовсім іншу роботу. Вони були бізнесменами, комерсантами, «решалами» і так далі».

Влада пообіцяла провести в Кривому Озері «сразково-показову» реформу з випередженням запланованих термінів. При цьому Горпинич зізнається, що місцеві мешканці поки що не поспішають вступати до лав поліції. Тому кадрову проблему в перший час вирішуватимуть на обласному рівні.

«Я не хочу, щоб люди займалися не своєю роботою. Все має бути чесно: якщо ти слідчий, то ним і працюєш, якщо дільничний, то дільничний. А не так, що одну ніч дільничний, а іншу черговий. Це не нормально, вони губляться у своїх завданнях», — каже Горпинич. Зараз відомо, що один із головних підозрюваних у вбивстві Цукермана уник атестації, тому що офіційно перебував на посаді водія. Водночас члени атестаційних комісій апелювали до цієї проблеми ще торік.

Назва «друга Врадіївка» закріпилася за подіями в Кривому Озері не тільки через схожість народних виступів з аналогічним три роки тому. Селища справді містяться поруч, і їх розділяє трохи більше ніж 20 км. Окрім того, Кривоозерське відділення поліції структурно підпорядковане Врадіївському відділенню.

У Врадіївці також багато розмов про події в Кривому Озері. Анатолій Бурлака — місцевий активіст, який брав активну участь у протистоянні з міліцією у 2013-му.

Бурлака стверджує, що за три роки поліція Врадіївки справді змінилася, але не так, як очікували люди. «Повного «беспредела», як раніше, звісно, немає. Проте ми з однієї крайності потрапили в іншу. Туди понабирали людей, які тепер просто нічого не роблять. Тобто на виклики не виїздять, із криміналом не борються. Вони сидять у відділку й відбувають номер», — каже Бурлака. Як доказ своїх слів розповідає про гучне для Врадіївки пограбування ювелірного магазину. За його словами, магазин міститься в безпосередній близькості від поліцейського відділка, але ніхто не відреагував, а розслідування не зсунулося з мертвої точки.

Після сумнозвісних подій у Врадіївці керівників поліції вже тричі змінювали. Вони затримуються приблизно на рік, а потім їх переводять в інші місця. Бурлака стверджує, що активісти намагалися просунути туди місцевих ветеранів АТО, але ті не пройшли відбір комісії. «Загалом було б непогано, якби дозволили обирати «шерифів», як в Америці. І тоді громада сама вирішить, який поліцейський їй потрібен», — каже активіст. Таку ініціативу в керівництві МВС анонсували ще в середині 2015 року, однак далі розмов справа не пішла.

Окрім того, врадіївчани наголошують на тому, що зі злочинами системи так ніхто й не розібрався. Завдяки народним виступам за ґрати потрапило четверо основних фігурантів зґвалтування Ірини Крашкової на чолі з капітаном поліції Євгеном Дрижаком, який отримав 15 років тюрми. Натомість інші скарги людей залишилися без розгляду.

ХОЧА ЗАГИБЕЛЬ ЦУКЕРМАНА Й СТАЛА ІСКРОЮ, ЯКА ЗАПАЛИЛА НАРОДНИЙ ГНІВ, НЕ ВАРТО ЗВОДИТИ СПРАВУ ТІЛЬКИ ДО ЦЬОГО ФАКТУ

«Ми подали до прокуратури 91 заяву, і жодної справи не порушили. Усіх поліцейських поперевердили», — стверджує Бурлака. Також не зрушило з місця розслідування вбивства 15-річної Аліни Поркул ще в 2011-му. Обставини смерті Поркул схожі з обставинами злочину проти Крашкової.

У Миколаївській області вже відбулася атестація поліцейських. І проводили її до того, як низка громадських організацій виийшли з процесу. Член атестаційної комісії Ольга Худецька згадує, що дуже багато поліцейських із Миколаївщини свого часу працювало у Врадіївському або Первомайському відділу. «Учасників тих подій не звільнили, а розпорозили маленькими групами по всій області. Я думаю, так само буде і з розформуванням Кривоозерського відділка. Варто розуміти, що розформувати не означає звільнити», — каже Худецька.

Очевидно, що відражені на Миколаївщину патрульні з великих міст не працюватимуть там вично та не закриють собою всіх проблем. Голова Нацполіції Хатія Деканоїдзе вже на осінь анонсувала початок другого етапу реформи в структурі. Чи здатна поліція вирішувати власні проблеми, стане зрозуміло ще до його завершення — на прикладі невеличкого Кривого Озера. ■

Війна всіх проти всіх

Богдан Буткевич

Новий сезон може призвести до чергового загострення політичної кризи

Невизране призначення. Заміна Ложкіна Райніним вкотре продемонструвала, що президент воліє тримати все під контролем

6 вересня, коли відкриється чергова сесія Верховної Ради, невблаганно насувається. Як і осіннє загострення в українському політикумі, що іноді так чітко збігається з психологічними циклами у хворих на голову, що це вже навіть не дивує. Щодо нового політичного сезону всі його учасники, хіба що окрім БПП і «Народного фронту», мають великі сподівання та плани. Якщо владна коаліція намагатиметься, навпаки, стишити всі процеси, то решта і парламентських, і позапарламентських гравців дуже зацікавлена в погіршенні ситуації. Адже, вочевидь, активізуються основні олігархи. До цього додамо, що й у самій команді президента все не так просто.

Отже, розпочнемо з Банкової. Понад рік ходили вперті чутки про незадоволення глави Адміністрації президента Бориса Ложкіна. Мовляв, Петро Олексійович за формально високої посади не дає цьому медіа-менеджеру, який зник керувати величезним холдингом і сам приймає серйозні рішення, простору для маневру. Натомість використовуючи його просто як зв'язкового для спілкування з олігархами. Тоді як Борис Євгенович бажає реальних і відповідних повноважень, яких нізвідки взяти. Тому він нарешті вирішив піти. Офіційно відтепер він займатиметься інвестиціями у відповідній раді при президентові. Ну й залишиться радником. Ложкіна з Порошенком пов'язують дуже тісні ділові відносини, тому він має залишитися в обіймі президента. І справді, йому ранувато виявляти політичні амбіції, навіть

якщо вони в нього є. Натомість призначення Ігоря Райніна свідчить про те, що Порошенко не збирається змінювати свій стиль — тримати поруч тільки виконавців, які не стоять під сумнів авторитет і рішення шефа.

«Народний фронт», своєю чергою, просто споглядатиме за тим, щоб не втратити свої позиції, надто ж посади міністра внутрішніх справ в особі Арсена Авакова та міністра юстиції Павла Петренка. А також напружено думатиме над тим, що робити далі. Адже нинішній рейтинг цієї політичної сили, яка ще буквально два роки тому тріумфально виграла вибори, дає підстави говорити хіба що про проходження в Раду зі щонайбільше двома десятками депутатів. Це дуже мало. Тому в НФ починають думати про нові політичні проекти, зрозуміло, з правого спектра. А тут саме напихати є «Вільні люди» Андрія Левуса — Сергія Висоцького. Не забуваймо й про «Азов» Андрія Білецького, який кілька разів заявляв про політичні амбіції та куратором якого, за чутками, є Арсен Аваков. Говорити про те, що НФ розколеться, звичайно, не варто, але певні висновки вже робити цілком можна.

І все ж головною метою владної коаліції буде якнайбільше зберегти спокій у парламенті. Адже і на Банковій, і в команді Яценюка дуже чітко розуміють, що вдруге такої удачі, як восени 2014-го, вже навряд чи вдасться досягти. А охочих таки розкочувати ситуацію й домогтися позачергових парламентських виборів хоч греблю гати.

Найпершими й найочевиднішими бенефіціарами парламентської кризи є популістський фронт «Батьківщини» та Радикальної партії Олега Ляшка. Ці політичні сили наполегливо шукають питання, які здатні викликати збурення й у так збуреному війною та економічними негараздами українському суспільстві. Цим питанням, абсолютно очевидно, стануть комунальні тарифи.

Власне, вже навесні та влітку «популістський альянс» проводив репетиції протестних акцій. Але якщо тоді на ці акції вдавалося вивести хіба що партійний актив і мітингарбайтерів за визначений гонорар, то восени, коли українці отримають нові, ще більші рахунки, кількість і тих, хто перестане платити, і тих, хто захоче протестувати, зросте в рази.

Можна не сумніватися, що імпреза під назвою «Боротьба за щастя народне» триватиме й у стінах парламенту. Так само професійні «бійці» Ляшка й Тимошенко підуть у черговий наступ у Верховній Раді проти тарифів, бігатимуть по каналах своїх олігархічних спонсорів із жалісними промовами та вимагати повалення «шоколадної фабрики».

Звичайно, і далі розкачуватимуть свою ситуацію экс-регіонали, використовуючи свої й досі могутні медіа-канали, як, наприклад, «Інтер» Дмитра

Фірташа та Сергія Львовичкіна, ТРК «Україна» Ріна- та Ахметова та NewsOne Євгена Мураєва. А враховуючи, що Сергій Львовичкін, один із топів Опозиційного блоку, і досі має чималу кількість своїх людей у всіх партіях та фракціях, можна не сумніватися, що шанси на успіх у них, на жаль, є. Не забуваймо й про інші, паралельні колони, наприклад нову партію «Життя» Мураєва—Рабіновича, «Наш край», «Відродження», кліменківську «Успішну країну», нову партію на основі «Соціалістів» Кожари, Союзу лівих сил Волги тощо.

НАЙПЕРШИМИ Й НАЙОЧЕВИДНИШИМИ БЕНЕФІЦІАРАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ КРИЗИ Є ПОПУЛІСТСЬКИЙ ФРОНТ «БАТЬКІВЩИНИ» ТА РАДИКАЛЬНІ ПАРТІЇ ОЛЕГА ЛЯШКА

Не варто скидати з шальок терезів ще два ліберальні проекти, які влітку з'явилися на політичній карті України. Це екс-ДемАльянс на чолі з трійцею формальних бепешників, що складається із Сергія Лещенка, Мустафи Найєма та Світлани Заліщук, і майбутня партія Саакашвілі під умовною назвою «Хвиля». Вони вже почали показувати зуби у вигляді акцій протесту проти Генеральної прокуратури в її конфлікті з Національним антикорупційним бюро та демонстративного закликів не надавати Україні безвізовий режим і транш від МВФ через буксування реформ. Можна не

сумніватися, що з початком осені, використовуючи свою медійну впізнаваність, вони виявлятимуть ще більшу активність і, цілком імовірно, приєднаються до табору тих, хто хоче дострокових парламентських виборів.

А головним їхнім конкурентом стане «Самопоміч», якій скандал із Грибовичівським сміттєзвалищем хоч і завдав могутнього удару, але свої 7–8% вона й досі має. І котра, так само як і новоспечені ліберали, претендує на урбанізований інтелектуальний електорат і титул «третьої сили». Ситуація вимагає від Садового і К^о активізуватися, адже іміджеві втрати останнього півроку загрожують майбутньому партії.

Однак, мабуть, найзагрозливішими для Банкової є ознаки незадоволення серед олігархів, із якими нібито Порошенкові вдалося знайти спільну мову. Це передовсім пан Коломойський. Подейкують, що Ігор Валерійович із початком осіннього сезону збирається перейти в наступ після втрати своїх позицій у нафтогазовому секторі. Окрім того, не варто забувати партію УКРОП, що є політичним крилом Коломойського, який, утім, звик зазвичай диверсифікувати свої сили. А отже, може відважитися на створення додаткових політичних «сателітів».

Тож бачимо, що осінь обіцяє стати не менш веселою, ніж була минула й цьогорічна весна. Можливі будь-які альянси та коаліції у спробі якнайбільше розхитати ситуацію, що досить небезпечно у ситуації крихкої рівноваги, у якій наразі застигла Україна. ■

ТЕЛЕКАНАЛ

ESPRESSO

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

ESPRESSO.TV

Google play App Store

Одкровення «русской весни»

Денис Казанський

Чому Росії у 2014-му не вдалося підняти повстання на Південному Сході України

Записи ГПУ, які доводять безпосередню участь керівництва Росії в розпалюванні воєнних дій на території України, є вкрай цікавими й заслуговують на ретельне дослідження. Адже ці записи допомагають багато чого зрозуміти про події «русской весни» 2014 року, а також розкривають нам початкові плани росіян, які, на щастя, не втілилися в життя.

Автентичність записів, оприлюднених прокуратурою, була фактично підтверджена. Російські журналісти попросили людей, чиї голоси фігурували на аудіо, прокоментувати звинувачення України. І якщо Сергій Глазьев відмовився давати коментарі, назвавши їх «маячнею нацистів», то Константин Затулін визнав, що голос у записах належить йому. У своєму коментарі він заявив, що робили їх спецслужби США й передали Україні на знак вдячності за компромат на голову виборчого штабу республіканця Дональда Трампа Пола Манaforta.

Така версія загалом видається сумнівною, однак нас у цьому випадку цікавить головне: сам факт наявності записів Затулін визнає. Також він не заперечує, що справді перебував у Криму з 26 лютого 2014 року й разом із Глазьевим та Олексієм Чалим, одним із лідерів кримських сепаратистів, організував громадський фонд «Ми всі «Беркут», який їм допомагав.

Тож розберемо найцікавіші моменти викладеного аудіо. Тривалий час в Україні точилися суперечки про те, чи справді керівництво Росії мало плани щодо «великої Новоросії» в 2014-му, чи тільки блефувало та створювало таке враження. Якщо агресивні наміри Москви щодо Криму та Донбасу сьогодні вже не підлягають жодним сумнівам, то з рештою регіонів Південного Сходу все було незрозуміло. Заворушення в Одесі та Харкові могли бути результатом як самодіяльності місцевих проросійських організацій, так і прямого російського втручання.

Тож тепер зрозуміло, що Росія справді активно провокувала заворушення в Україні в перших числах березня 2014-го, але той бліцкриг не вдався. Радник Путіна та його люди намагалися підпалити Південний Схід і змусити обласні ради в різних регіонах визнати нову владу в Києві нелегітимною. Таке повстання мало призвести до появи багатьох «народних республік» у різних обласних центрах. Але місцеві мешканці в більшості своїй відмовилися брати участь у реалізації такого плану.

Ключова фраза Глазьева, яка є в записах ГПУ, пояснює нам практично все про події весни 2014 року і стратегії росіян в Україні.

«Ми ж не можемо силою все це робити. Ми використовуємо силу тільки для підтримки народу, не більше. А якщо народу немає, то як там може бути підтримка?» — казав він у розмові з невідомою людиною, голос якої не вдалося ідентифікувати.

Тож з'ясовується, що Росія не могла й не може зараз просто так взяти і ввести війська. Для того щоб діяти в Україні, їй потрібне прикриття. Всупереч побоюванням, що «Путін попре на Київ», відкрито нападати РФ не збиралася. Її війська могли з'явитися тільки там, де їм було на кого спертися. Тільки там, де ґрунт для цього змогла б підготувати п'ята колона з українських громадян та місцевих активістів.

БЕЗПОРАДНІ НЕВДАХИ, ЯКІ ДІСТАЛИ ШАНС ПРОЯВИТИ СЕБЕ В УМОВАХ СМУТИ ТА ВАКУУМУ ВЛАДИ, ТІЛЬКИ ТЕ Й РОБИЛИ, ЩО БЕЗ КІНЦЯ СМІКАЛИ ЗАТУЛІНА ТА ГЛАЗЬЄВА Й ВИМАГАЛИ ВІД НИХ ГРОШІ, ВКАЗІВКИ ТА ГАРАНТІЇ

У кінцевому підсумку так і сталося. Переконавшись у тому, що «народу немає», Росія не пішла до Харкова, не пішла до Одеси, не кажучи вже про інші міста на зразок Запоріжжя, де проросійські сили виявилися вкрай інертними та слабкими. Російські військові, диверсанти та бойовики з'явилися тільки в тих районах, де про підтримку добре попросили. Цей факт дуже важливий для розуміння ролі російських агентів впливу в організації кровопролиття.

В Україні досі точаться суперечки про те, чи винні прості жителі Донбасу в тому, що з ними сталося, чи їхня поведінка навесні 2014 року не мала ніякого значення і Росія ввела б війська туди в будь-якому разі. Тепер ми дізнаємося, що поведінка місцевого населення справді відіграла вирішальну роль. У тих містах, де проросійські сили виявилися слабкими й були придушені місцевими патріотично налаштованими мешканцями, російські «добровольці» не з'явилися. Вони прийшли тільки туди, де можна було розраховувати на велику залученість місцевого населення у воєнні дії. Про це, зокрема, в одному зі своїх інтерв'ю зізнавався Ігорь Стрелков, коли пояснював, чому обрав саме Слов'янськ.

Путін діяв не як божевільний, як багато кому здавалося, а, навпаки, з дуже тверезим розрахунком. Його завданням було зробити все так, ніби Росія та її громадяни тільки виконують

волю місцевого населення України й захищають його від «фашистів». І багато хто справді повірив у цю ілюзію.

Спочатку тисячі людей у Донецьку та Луганську вийшли на вулиці й за порадою російських провокаторів самі попросили, щоб Путін увів війська. Після цього на виручку до них дійсно прийшли «добровольці» з Російської Федерації, які влаштували криваву баню.

У Росії в Україні нічого не вийшло б без п'ятої колони, без своїх агентів впливу та потрібного відсотка лояльних громадян. «Ввічливі люди» та диверсанти Стрелкова ніколи не з'явилися б там, де місцеве населення чинило б їм опір. Українцям слід пам'ятати про це й робити відповідні висновки. Бо що вільніше у вашому місті почувуються політики, які симпатизують Росії, то більша ймовірність того, що у ваш будинок одного разу прилетить снаряд, а ваша машина буде вилучена місцевими «антифашистами».

Цікаво й ще одне. Найщиріші прихильники «слов'янського братства», найідейніші захисники російської мови, найпринциповіші «антифашисти» насправді робили все через гроші. Без них «русская весна» чомусь не настає, а російськомовне населення не бажає захищатися від фашизму. Фінансові питання в перемовинах Глазьева та Затуліна спливають регулярно. З фінансовими претензіями телефонують Глазьеву «активісти» з Харкова та Одеси.

«Ми профінансували Харків, профінансували Одесу. Значить, є там заявки з інших регіонів, але я поки що все пригальмував, бо ще фінансове питання не вирішив, а врешті-решт залишаюся один на один із цими зобов'язаннями. Зараз уже козакам виплатив гроші, які їм десятеро людей обіцяли, але ніхто ніх...я не дав, ну й так далі. Загалом питання фінансове починає вже докучати», — скаржиться Затулін.

Також цікавий його відгук про харківський «Оплот»: «Я їх частково задовольнив. Але в них набагато більші апетити, і вони постійно розбурхують цими питаннями».

Судячи з усього, весна 2014 року поправила матеріальне становище багатьох борців із «хунтою». Чого не скажеш про тих, хто повівся на весь цей щедро оплачений спектакль. Тисячі тих довірливих громадян уже лежать у могилах, поклавши життя за чужі фінансові інтереси.

Тож виявилось, що без російських вливань та безпосередньої участі росіян сепаратизм в Україні нічого не вартий. Усі проросійські рухи в Україні — абсолютний фейк, а їхні лідери — нулі без паличок. Цей очевидний висновок впливає навіть із тих уривчастих діалогів, які увійшли в нарізку ГПУ. Безпорадні невдахи, які дістали шанс проявити себе в умовах смуту та вакууму влади, тільки те й робили, що без кінця смикали Затуліна та Глазьева й вимагали від них гроші, вказівки та гарантії. Не дивно, що ще в 2014 році Росія фактично закрила «проект Новоросія», переконавшись у його безперспективності. Ніякої самостійної діяльності без допомоги ззовні ці люди вести не змогли й передбачувано в підсумку були кинуті своїми кураторами.

«Кулінарне шоу». Жалюгідний виступ проросійських сил у Запоріжжі став чи не найпоказовішим прорахунком кремлівських кураторів

Особливо тішить обурений монолог Глазьева щодо Запоріжжя. «Півтори тисячі» місцевих проросійських активістів у підсумку виявилися жалюгідною жменькою маргіналів, яких прихильники України, розгнівані новинами з Криму та Донбасу, просто закидали яйцями й борошном та прогнали геть. Це врятувало місто від сумної долі Донецька та Луганська й урятувало життя тисячам запорожців, які сьогодні насолоджуються своїм мирним містом.

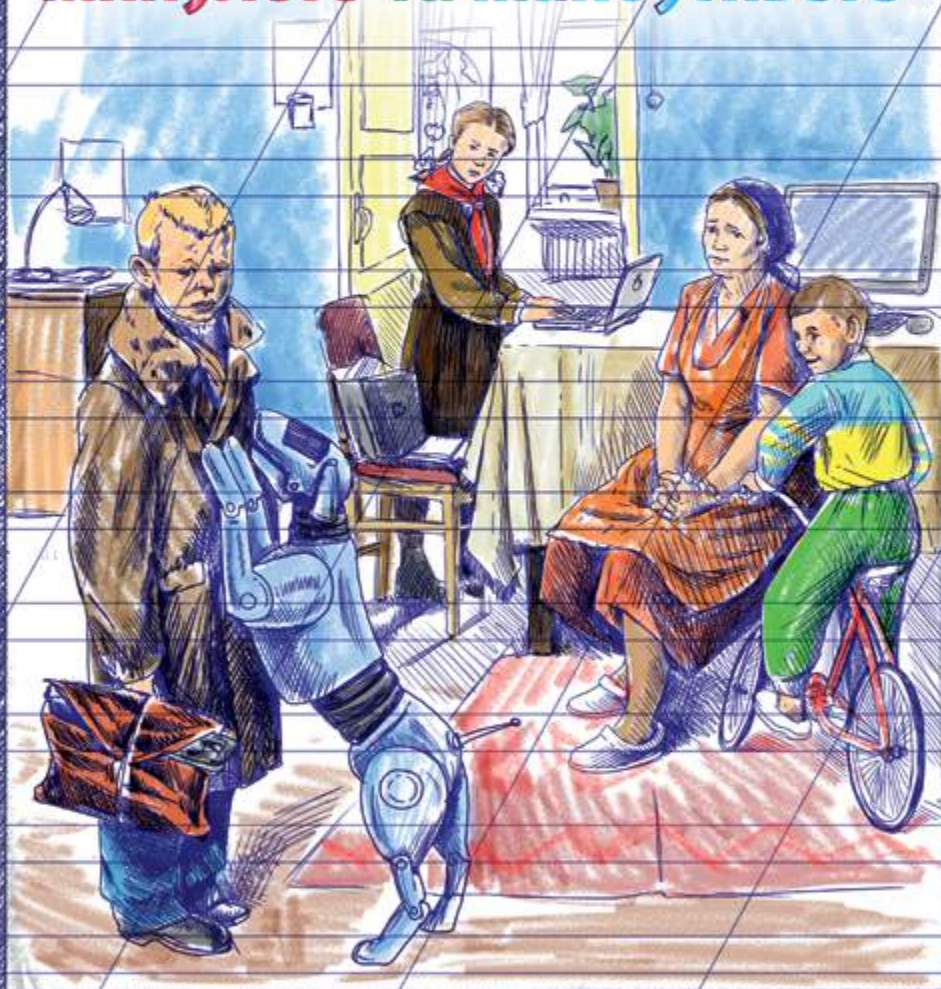
«Плівки ГПУ» дають можливість знову подумки повернутися в той страшний передвоєнний березень і зрозуміти, на краю якої прірви стояла тоді Україна. За крок від якої катастрофи ми були.

На щастя, від тотального хаосу й повномасштабного кровопролиття Україна тоді врятувалася. Місцями її врятували активні громадяни. Місцями війну задушили в зародку місцеві еліти. Не пощастило тільки Донбасу, який із радісним улюлюканням топтав українські прапори й топив у крові мітинги тих, хто намагався утримати його від суїцидального стрибка. У цьому він справді домігся значних успіхів. І 12 квітня 2014 року туди прийшла смерть, перед тим переконавшись, що її справді кликали.

Діалоги Затуліна та Глазьева ще будуть надруковані в українських підручниках з історії. Щоб кожен школяр знав, як холоднокровно й цілеспрямовано влада «братньої Росії» підводила Україну до війни та готувала кровопролиття. Як спокійно недорікуватий радник Путіна роздавав по телефону вказівки, які мали спричинити тисячі смертей тих самих «російськомовних українців», яких Росія нібито намагається захищати. ■

ШКОЛА

минулого та майбутнього

Шкільна освіта

Те, що з нами назавжди

Ганна Трегуб

Нині багато суспільної уваги приділяється питанню декомунізації різних царин життя українського суспільства, і це нагально. Річ тут не лише в кількості повалених пам'ятників Леніну, перейменованих міст і сіл, вулиць, розсекречуванні архівів КГБ тощо. Все це, без найменшого сумніву, важливі речі. Але куди діваються декомунізація й осучаснення не лише інструментарію, а змістів та сенсів української освіти тут і тепер? Найсучасніше шкільне обладнання є мотлохом, якщо не передає вагомих для суспільства змістів, і вони нікчемні та мовчазні, коли немає кому їх передати майбутнім поколінням. Таким чином навіть найкраща та найрозумніша концепція реформ шкільної, а вище й університетської освіти є немічною на місцях, коли немає спроможних виховувати й навчати шкільних педагогів і викладачів вищої школи. Багато що в житті учня як на момент здобуття знань, так і в майбутньому залежить від того, хто його вчитель і який він не лише як спеціаліст-освітянин, а й як особистість. Бо освіта — це передавання знань і, головне, світоглядних позицій, які побутують у певному суспільстві, від старшого покоління наступним. У науці, де є таке явище, як наукові школи, поруч з іменем вченого та його здобутками стоять імена тих, хто надавав йому інтелектуальну й менеджерську підтримку під час його дослідження, допомагав визначитися з темою, тобто його вчителів. Мати авторитетного вчителя щонайменше престижно.

У розвинених країнах до вчителя особлива суспільна повага. Так, наприклад, у нашій заморській сусідки Туреччині, де педагог, навіть фізрук, — особа глибоко шанована. Таке ставлення — своєрідний маркер притомності тамтешніх суспільств у ставленні до тих, хто задіяний у ресурсно найбагатшій царині життя конкретної країни, від якої залежать найцінніший, тобто людський, капітал і виховання якісних громадян. Досі так не є в Україні, де праця шкільного вчителя — це щонайменше щось непрестижне. А чим та сама школа не найпотужніший хаб креативної економіки, про яку в різних бізнес-школах так люблять розповідати закордонні фахівці? Навіть якщо це вітчизняна школа? От тільки в найкращому разі українські педагоги сьогодні зайняті пошуком хліба насущного, виживанням фізичним і психічним в умовах, коли й досі серед політиків знайдуться охочі погнати освітян на передвиборчі мітинги. Не може вільну особистість виховати пригноблена та упосліджена.

Не забуваймо, що однією з тем, які вплелися в потужний потік суспільно-політичного протесту українців під час Революції гідності, був і стан освіти в нашій державі. Той протест, а далі анексія Криму й початок війни з Росією переформатували наше суспільство, яке зрозуміло, що збереження попереднього статус-кво веде до знищення Української держави. Підважує цю державність також суспільна неухвага до питань освіти. Не забуваймо, що за нелюбов'ю конкретної особи до української мови, історії, літератури ховаються неприйняття і нелюбов до того педагога й тієї школи, де ці предмети викладали. І що серед обличч радянщини й «руського міра», сепаратизму, який намагається розідрати нашу державу на шматки, є одне прикметне — специфічне обличчя невдоволеної життям шкільної

УКРАЇНА, ЯКОЮ ВОНА БУДЕ ЧЕРЕЗ 15 РОКІВ, СЬОГОДНІ ПОЧИНАЄТЬСЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ. БЕЗ ЦЬОГО ЕЛЕМЕНТА ОСУЧАСНЕННЯ ЖИТТЯ ВСІЄЇ КРАЇНИ НЕРЕАЛЬНЕ

вчительки, на означення якої пасує хіба що слово «училка». Скільки їх таких було і є в школах анексованого Криму, на окупованому Донбасі, куди один за одним ідуть білі путінські каравани КамАЗів, що окрім набойів, снарядів і харчів везуть російські підручники, скільки таких лишилося по школах решти України? Скільки серед них тих, що й досі за звичкою ще від радянських часів знищують і придушують самостійне індивідуальне мислення школярів, а далі студентів, які з моменту повноліття мають голос вирішувати майбуття нашої з вами країни? Питання лишаються відкритими.

Україна, якою вона буде через 15 років, сьогодні починається в українській школі. Без цього елемента осучаснення життя всієї країни не реалізується. Запровадження тих змін, які прописані в нещодавно презентованій концепції «Нової української школи», в інтересах усього українського суспільства. Бо від того залежить, яким за своїми особистісними, інтелектуальними, громадянськими якостями буде майбутнє української нації, чи буде воно фізично й психічно здоровим, здатним до адаптації в мінливому світі, спроможним навчатися протягом життя та критично мислити. ■

Муштрувати не можна навчати

Валерій Примост

Нам конче потрібні нові ідеї та навички. І ми очікуємо від влади не політичних ігор та розпилю бюджету, а підняття рівня освіти й розвитку високотехнологічних галузей економіки. І якщо нинішня влада цього не розуміє, то потрібна інша

Перші школи в історії з'явилися в Шумері щонайменше 5 тис. років тому. Навчання в них полягало в заучуванні й переписуванні релігійних і дидактичних текстів. Відтоді такий підхід загалом зберігався протягом багатьох століть, а в радянській школі, націленій на виховання слухняних «строїтелів комунізму», був доведений до абсолюту: дитина повинна прийти до школи, вислухати урок, повернутися додому й зазубрити отриману інформацію (правила, теореми тощо). Найбільша проблема такого «муштрового» навчання полягає в тому, що інформації дуже багато, вона викладена дорослою казенною мовою, а отже, за складна для учня й нецікава ні за змістом, ні за формою. Нічого дивного, що процес навчання для дитини перетворюється на тяжкий обов'язок, який треба якось відбутися й швидко забути. Українська школа не відійшла від радянських педагогічних традицій, а тому не готова не лише до сучасного навчання дітей, а й до тих викликів, які стоять перед школою в розвинених і багатших країнах.

УСВІДОМИТИ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Життя дітей в Україні XXI століття кардинально відрізняється від дитинства їхніх учителів і батьків. Воно насичене масою найрізноманітнішої ігрової та пізнавальної інформації (лише епопея з покемонами чого варта!). Проте деякі українські шкільні підручники неможливо й не варто читати. Може, тому, що вони, як сказав хтось із фахівців, написані й оформлені ніби для сільських дітей XIX століття. Важко повірити в критичний підхід при виборі авторів і в те, що традиційні українські корупція та кумівство оминули царину освіти.

При цьому знання, здобуті дітьми в українській школі, далекі, не відкривають перед ними шляхи для подальшої успішної кар'єри в дорослому житті. Адже нинішня українська еліта сформована за якою завгодно ознакою, але тільки не за критеріями освіти й інтелекту. А жоден із наших гордих (і часом досить дорогих) українських вишів не значиться в топ-100 вищих навчальних закладів світу. Станом на 2015 рік там є 51 американський виш, 9 британських, по 4 французьких, німецьких, канадських, нідерландських, японських, швейцарських, австралійських, 3 шведських, по 2 данських та ізраїльських, 1 фінський

Точний діагноз. У Міністерстві освіти визнають наявність знанневої кризи. Лишилося знайти адекватний рецепт її подолання

і навіть 1 російський університет (№ 86 — МДУ ім. Ломоносова).

Окреме питання — наші шкільні вчителі. Складно знайти менш престижну роботу в Україні. Хто може засуджувати шкільних вчителів, які отримують зарплату 3–5 тис. грн за місяць і зацікавлені приватним репетиторством, перекладами або будь-яким іншим заробітком? Якого навчання можна очікувати від погано підготовлених і немотивованих людей? І як діти повинні ставитися до таких вчителів та здобутих від них знань?

На щастя, новий міністр освіти України Лілія Гриневич прекрасно усвідомлює всі ці проблеми. Вона говорить про знанневу кризу в українській школі, про те, що в дітей треба формувати навички критичного мислення та ключові компетентності, необхідні сучасній людині в XXI столітті. Нарешті в галузі освіти на найвищому рівні заговорили про раціоналізацію навчального процесу, функціональність шкільних знань, оптимізацію мережі шкіл та залучення до вчительського корпусу найкращих фахівців.

І це чудово. Але недостатньо. Тому що в нас дуже мало часу.

ВСТИГНУТИ — ЗНАЧИТЬ ВИЖИТИ

Звичний для нас світ змінюється. Системи нашої епохи — адміністративна, фінансова, соціальна, екологічна, енергетична, демографічна, навіть сексуально-рольова — опиняються в кризі. Елвін Тоффлер написав про це ще минулого століття в книжці «Третя хвиля»: «Системи Другої хвилі (тобто «індустріальної епохи». — В. П.) перебувають у кризі. Криза проявляється в системі соціального забезпечення. Кризу переживає система поштового зв'язку. Криза охопила систему шкільної освіти. Криза в системах охорони здоров'я. Криза в системах міського господарства. Криза в міжнародній фінансовій системі. Криза в національному питанні. Вся система Другої хвилі в цілому перебуває у кризі».

Ця тотальна, всеохопна криза зовсім не означає кінця нашої цивілізації. Ми просто переходимо в нову епоху, що не є глобальною катастрофою для людства. Перехід нелегкий, бо зазнають кардинальної ломки державні та соціальні інститути, що здаються непорушними.

На наших очах відмирає стара «індустріальна» економічна модель, а разом із нею і концепція «ієрархічної» держави на базі представницької влади, створена два з половиною століття тому. Деякі автори прямо пишуть про те, що нова реальність буде «експінократією» («владою розумних»).

Оці «розумники» вже зараз усе більше прибирають до рук національне багатство розвинених країн. Френсіс Фукуяма: «Нерівність існувала завжди як результат природних відмінностей у таланті й характері. Але сьогоднішній технологічний світ безмірно гіперболізує ці відмінності. В аграрному суспільстві XIX століття у людей з хорошими математичними навичками не було великих можливостей отримати вигоду зі свого таланту. Сьогодні вони можуть стати фінансовими чарівниками або інженерами-програмістами й забрати набагато більші частки національного багатства».

Інтелект та освіта, інформація й технології — ось перепустка до «золотого мільярда» завтрашнього дня. Прірва між «розумними» й «невігласами» стане нездоланною: відставши раз, її вже ніколи не здолати. Світ давно розділився на «джерела» й «вигодонабувачів», проте сьогодні ще є шанс перейти з однієї категорії в іншу, а вже в найближчому майбутньому його не буде.

Лік іде на роки. Нам ще цілком під силу зробити стрибок й опинитися у світі третьої та четвертої індустріальних революцій. Чудові приклади модернізації нам дають маленький Сінгапур і «картопляна» Ірландія. Практика свідчить: ніщо не є нездоланими перешкодами для успішного розвитку, але потрібні політична воля, суспільний запит і здоровий глузд еліти. І вирішальну роль відіграє система освіти — та, яка формує розумну, здорову й освічену молодь.

ДЕ ВИХІД?

Діти вміють наполегливо досягати поставлених цілей, якщо хочуть цього. І добре вивчають те, що їх справді цікавить. Отже, їх треба просто зацікавити. То, може, варто переглянути способи та принципи шкільного навчання, щоб воно стало більш цікавим, захопливим процесом? Щоб

навчання ґрунтувалося не на зубрінні, а на розумінні, щоб розвивало кмітливість і творче начало, стало захопливою грою з усіма її жанровими законами: левелами успішності, змагальністю, непередбачуваними поворотами сюжету, переможним фіналом. Зрозуміло, що це організувати значно складніше, ніж сьогоднішнє зубріння, проте творче навчання є набагато ефективнішим.

Чому діти в класі різні, а навчальні програми однакові? Чому левову частку вивченого в школі людина потім ніколи не використовує в житті? Чи можна за допомогою тестування вже після початкової школи розділяти дітей на спеціалізовані потоки («гумантарії», «природознавці», «лінгвісти» тощо) і диференціювати програми за рівнями складності? Чому б не потурбуватися про підготовку дитини до дорослого життя — давати знання про принципи функціонування держави, ринку, бізнесу, соціуму? Навчати не лише захисту своїх прав, а й відповідальності за порушення прав інших? Вибору професії та відносин із роботодавцем, особливостей психології взаємодії статей тощо? А для реальності всіх наших побажань школі зробити зарплати вчителів відповідними тим вимогам, які ставить перед ними суспільство. І посилити критерії відбору студентів педагогічних вишів. Зрештою, як казав Бісмарк, об'єднану Німеччину створив не солдат, а гімназійний учитель. І Україна завтрашнього дня теж народиться не за столами переговорів політиків, не в трубах газопроводів і не в окопах воєнних конфліктів, а за шкільними партами. Учитель — це має звучати гордо. А не сумно, як сьогодні.

УКРАЇНА МАЙБУТНЬОГО НАРОДИТЬСЯ НЕ ЗА СТОЛАМИ ПЕРЕГОВОРІВ ПОЛІТИКІВ, НЕ В ТРУБАХ ГАЗОПРОВІДІВ І НЕ В ОКОПАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ, А ЗА ШКІЛЬНИМИ ПАРТАМИ. УЧИТЕЛЬ ВИЗНАЧАЄ ДОЛЮ КРАЇНИ

Якщо ви хочете реформувати якусь галузь, то немає потреби «винаходити велосипед»: світ сповнений апробованих прикладів, необхідно лише вибрати той, що вам підходить найкраще. Це стосується всього: економіки, соціальної сфери, армії, освіти, банківської справи, медицини... І якщо реформи не відбуваються, то лише через небажання або нездатність відповідальних за це людей.

У галузі освіти повно підходів: від анскулінгу (позашкільного навчання) до шведської системи й від Монтесорі до Вальдорфа. Вибирай і використовуй. Більшість із них поєднують закладені в їхній основі принципи індивідуалізму, творчості, свободи та раціоналізму. Якраз того, що рухає вперед сьогоднішню цивілізацію і чого так не вистачає ні нашій освіті, ні нашому суспільству. Сьогоднішня українська система освіти вийшла з радянської, яка, по суті, була російською освітньою системою, а та, своєю чергою, прусською.

А от у шведській системі освіти концепція оренспрасе стала логічним продовженням реформи освіти 1990-х. Нашим «училкам» вона має здаватися страшною ерессою: вільне переміщення школярів ▶

у відкритому просторі школи замість класних кімнат; групи по 5–7 осіб із предметною спеціалізацією замість загальної освітньої програми; ноутбук замість підручників і зошитів. Особлива увага до англійської та комп'ютера, а також до вміння комунікувати із зовнішнім світом, розуміти принципи свободи й демократії.

І це дуже правильно. В Україні ж незалежно від своїх рівня IQ та спеціалізації учень повинен максимально займатися чотирма речами: спортом, іноземною мовою, комп'ютером і вивченням своїх прав і свобод. Нам потрібна міцна, енергійна, здорова молодь, розумна, освічена, добре інтегрована до світової спільноти й готова захищати свої громадянські права. А для цього необхідні розумні, добре освічені вчителі з широким світоглядом і високим, солідним соціальним статусом. Вони мають бути прикладом для учнів, а не паріями бюджету, як зараз.

Крім того, нам потрібне ще дещо.

IQ ЯК ШАНС НА МАЙБУТНЄ

IQ — це коефіцієнт інтелекту людини. Вважається, що приблизно 20% людей мають нижчий за середній інтелект (75–90); 50% — середній рівень (90–110); 20% — вищий за середній (110–125); 10% — високий (вищий за 125). Вважається також, що рівень інтелекту на 80% є вродженою характеристикою і на 20% закладається вихованням.

МИ СТАЛИ КРАЇНОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЛИХА. ЦЕ ЗАГРОЖУЄ НАМ НАЦІОНАЛЬНОЮ КАТАСТРОФОЮ, БО В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СВІТІ «СИРОВИННІ» КРАЇНИ ПРИРЕЧЕНІ

Які ж реальні можливості дає людині її рівень IQ? Дорослі люди, IQ яких вищий за 125, придатні до будь-якої роботи й можуть самостійно набувати нові навички; вони здатні ефективно керувати іншими людьми й мають стратегічне мислення, що дає змогу побачити всю проблему цілком. Люди з IQ від 90 до 110 легко піддаються опануванню багатьох професій, однак не годяться для робіт високопрофесійного та керівного рівня. Люди, IQ яких нижчий за 75, практично не піддаються професійному навчанню.

Між середнім рівнем інтелекту населення та процвітанням країни є прямий зв'язок. Це співвідношення вперше описали ще 2002 року в книжці «IQ and the Wealth of Nations» психолог Річард Лінн і політолог Тату Ванханен. Автори вважають, що відмінності в національному доході (ВВП на особу) корелюють із різницею в середньому національному коефіцієнті інтелекту (IQ). Просто кажучи, що вищий рівень IQ народу, то багатше цей народ живе.

Отже, рівень IQ населення країни є одним із важливих критеріїв її успіху (як і рівень освіти). Однак проблема полягає в тому, що «занадто розумні» (з рівнем IQ понад 125), які становлять до 10% населення, з давніх-давен були пригнобленою меншістю: «розумників» завжди не любили. Пік «розумникофобії» припав на Середньовіччя.

Каспар Бруер у своїй книжці «Skidding» (1974) аналізує проблему нищення «розумників» і говорить навіть про «культ недоумства»: «Індивід, схильний до інтелектуальної діяльності, або прямував до монастиря, де ймовірність породження ним потомства була вкрай низькою, або в силу свого потягу до знань і схильності до гумору набував репутації неблагонадійного. Такий індивід із високою ймовірністю знищувався під час чергової кампанії з боротьби із ересью».

У Новий час страчувати стали менше й «розумники» почали «накопичуватися». Однак їх, як і раніше, не любили й карали — чи то за небезпечні ідеї, чи то за неполітикоректні концепції.

Особливо трагічно з «розумниками» склалося в Україні, де до всього проявилися ще й місцеві реалії. Українці не раз практично повністю втрачали свою еліту (тобто людей, що мають у середньому вищий рівень IQ, ніж решта населення). Перший раз це сталося, коли в Речі Посполитій (створеній 1569 року) українська шляхта масово полонізувалася, щоб уникнути утисків і володіти всім комплексом прав та привілеїв, які були притаманні польській католицькій аристократії. Усі ці знамениті Вишневецькі, Острозькі, Заславські, Збарзькі, Святополк-Четвертинські та Сангушки, що склали славу й могутність Корони Польської, були за походженням «природними русинами» (тобто українцями).

Початок XVII століття позначений появою нової еліти українського народу — козацтва, яке підхопило національно-патріотичний прапор, що випав із рук української шляхти. Аж до остаточного поглинання України Російською імперією українське козацтво чесно несло на собі тягар відповідальності за свій народ у політичному, військовому, економічному та інтелектуальному вимірах. Однак невдовзі козацька старшина стала російським дворянством і численні Апостоли, Безбородьки, Бонч-Бруевичі, Вронські, Гудовичі, Значко-Яворські, Капністи, Кочубеї, Крижанівські, Лизогуби, Милорадовичі, Островські, Паркевичі, Ризомовські, Родзянкі, Скоропадські, Тарновські, Ханенки, Чайковські та Яновські — ті, хто потім будував і захищав Імперію, — були за походженням українцями.

Вдруге втративши національну еліту, український народ чи не півстоліття перебував у психологічній і культурній «комі». Аж доки в середині XIX століття не з'являються народники, хлопомаї, різночинці — просвітелі й будителі. Кирило-Мефодіївське братство було першим організаційним проявом політичної активності цієї нової еліти, а Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш і Микола Костомаров — першими її «володарями умів», які розгорнули культурно-просвітницьку роботу.

Робота ця, попри колоніальне становище України, дала певні результати: наслідком її стали і IV Універсал Центральної Ради, і перший президент Грушевський, і Українська держава Скоропадського, і героїзм та трагедія захисників УНР і ЗУНР. Але лєвова частка нової — вже третьої — хвилі еліти на зламі XIX і XX століть лишила національний табір і приєдналася до імперців або інтернаціоналістів-революціонерів.

Є в кого вчитися. Досвід шкільної освіти в скандинавських країнах вартий вивчення та осмислення

Тож із встановленням радянської влади українську еліту — ще слабку і невливову — очікувала сумна доля: хтось перейшов на службу до нової влади, а решта або померла, або втекла. А в радянські часи була проведена безжална селекція паростків нової української еліти, яку жахливо виснажений репресіями й колоніальним тиском український народ усе-таки примудрявся народжувати на світ. Вживали лише «інтернаціоналісти».

Та й сьогодні з країни масово емігрують передусім «розумники» — ті, кому «більше за інших треба» і хто розраховує реалізувати себе за кордоном.

У результаті шар людей із високим IQ (які, власне, є єдиною нашою надією на гідне майбутнє) в Україні вкрай тонкий, на межі зникнення. Ми країна інтелектуального лиха. А це загрожує нам консервацією «сировинного» статусу й національною катастрофою, бо «сировинні» держави в постіндустріальну епоху все більше втрачатимуть вплив, пограбовані «золотим мільярдом».

В Україні протягом довгого часу відбувається найжорстокіший IQ-цид. Подивіться на людей, які претендують на місце в еліті країни. Нечисленні розумні розчиняються в масі обмежених, неосвічених і просто тупих суб'єктів.

Питання IQ у проблематиці української шкільної освіти є таким важливим тому, що правильна освіта не тільки дасть змогу розвинути ті 20% IQ-потенціалу, які залежать від середовища, а не від генів, а й створить механізм пошуку та підтримки здібних дітей з усіх верств суспільства. Хто знає, скільки потенційних самородків зараз торгує на ринках або кладе плитку? Саме культ освіти допоміг би витягти найкращі мізки країни з тієї тіні, у якій вони перебувають, із того сну розуму, куди вони занурені в ситуації, коли найзатребуванішими

талантами в країні є нахабство й безпринципність, а не розум і професіоналізм.

Мабуть, Україна також мусить розробити власну програму стимулювання підвищення загального рівня IQ населення: через спеціальні навчальні програми для здібних дітей, державні стипендії та гранти на навчання в найкращих вітчизняних і зарубіжних навчальних закладах тощо. А чому б не ввести певний рівень IQ до числа обов'язкових вимог для претендентів на керівні посади в державі й кандидатів у депутати? Неможливо? Испити на відповідність обійманій посаді існували ще для чиновників у Стародавньому Китаї. Сьогодні така програма є в Сінгапурі.

Оскільки від генів залежить лише 80% здібностей, а 20% — від середовища, мають бути створені умови для розвитку інтелекту дітей. Високий IQ має стати головним способом зробити кар'єру, найефективнішим і прямим соціальним ліфтом.

Це зовсім не міф. Це цілком можливо й досяжно. Наприклад, вельми схожа система існує в низці країн Південно-Східної Азії. Не вірите? Південна Корея посідає перше місце на планеті за якістю системи освіти (за рейтингом Pearson за 2014 рік), слідом за нею в першій п'ятірці йдуть Японія, Сінгапур, Гонконг. На п'ятій сходинці представник скандинавської концепції освіти — Фінляндія.

Чудовим прикладом може слугувати й система освіти нашої сусідки Польщі, яка посідає десяте місце у світі й четверте в Європі за рейтингом Pearson завдяки вдалій організації початкової та середньої шкільної освіти.

Нам слід зрозуміти, що ми не зможемо за помахом чарівної палички вмиг скасувати сервітивне суспільство. Але ми можемо максимально підвищувати конкурентоспроможність нашої країни: що розумнішим та освіченішим буде наш народ, то успішнішою, сильнішою й багатшою буде наша держава. Виробництво пшениці та соняшнику, заліза й марганцю — справа хороша, але так ми ніколи не станемо багатими. Сьогодні існує межа між багатими й бідними країнами: одні евфемістично називаються «розвиненими», а другі — «такими, що розвиваються»; одні виробляють продукцію високої переробки (а то й зовсім щось нематеріальне, як-от ідеї, концепції, технології, послуги, смаки, тренди), а другі — щось просте й примітивне (викопна сировина, масова агропродукція, промислове виробництво). І ці другі в такому форматі ніколи не стануть багатими.

Тому як не крути, а без ефективної сучасної освіти нам кінець.

Не кажучи вже про ті переваги культу інтелекту в країні, про які нагадує тест Ейхмана: що вищий середній рівень IQ народу, то менші шанси встановлення тоталітарного режиму. Мабуть, саме тому будь-який диктатор починає свої репресії саме з мислячої частини народу. Бо тупі не бунтують, принаймні не бунтують без розумних. Нам усім слід засвоїти, що високий IQ народу не лише гарантує країні процвітання, а й майже завжди захищає її від загрози диктатури, тоталітаризму, репресій проти інакомислячих і меншин.

Настають нові часи. Мінливий світ стоїть на порозі змін. Хай там яким буде завтра, зрозуміло, що в ціні будуть мізки. І що далі, то більше. ■

Основи цивілізації

Ігор Лосєв

Як сформувалася нинішня система європейської освіти

У найзагальнішому сенсі освіта — це система позабіологічної передачі інформації, трансляції криз віки традиції, самовідтворення націй та етносів. Рівень освіти корелює з рівнем соціально-економічного розвитку суспільства. Занепад освіти обов'язково призводить до занепаду науки, економіки, соціальної сфери, військової справи, загального рівня розвитку соціуму тощо. Але оскільки це відбувається не раптово, не одразу, а розтягується на доволі тривалий час, політичні діячі на чолі держав можуть цього й не помічати. Тобто ситуація від початку малопомітна, а потім уже катастрофічна, коли зарадити не можна. Освіта зберігає і передає наступникам дорогоцінний досвід минулих поколінь. Для найпоступовіших цивілізацій саме освіта є головним об'єктом (разом із наукою та медициною) інвестиційної активності. Адже саме вона ядро формування так званого людського капіталу. Так робиться скрізь, де держава не хоче обмежити обрій свого існування й розвитку лише сьогоднішнім...

Освіта має бути на рівні вимог і викликів свого часу, проте не забувати про здобутки минулого й потреби майбутнього. Два її «крила» — це традиція та інновація. Власне система «традиція — інновація» є «вічним рушієм» освітнього процесу.

Освіта формує той чи інший культурно-історичний тип людини й визначає головні риси націй і держав, водночас відповідаючи на запити конкретних суспільств. Зокрема, з давніх-давен цивілізація відрізнялася від дикості й варварства саме наявністю більш чи менш стрункої та організованої системи передачі знань і формування потрібного суспільству типу людської особистості й характеру самого соціуму. Нинішня євроамериканська освіта зберегла чимало досягнень і здобутків греко-римської доби, Середньовіччя та Нового часу. Ми досі вживаємо такі поняття, як «академія», «ліцей», що дісталися нам у спадок від древньогрецьких філософів. Біля джерел древньогрецької освіти стояли вчителі мудрості — софісти, які були мандрівними викладачами, навчали людей усіх тогочасних мовних і соціологічних наук.

Насамперед ішлося про граматику, риторику та діалектику, а також математичні дисципліни. Найвищим рівнем освіти за часів античності вважалася обізнаність із філософією та риторикою. Однак Рим у цьому суттєво відрізнявся від Еллади, маючи своїм ідеалом селянина-воїна. За часів пізньої Римської республіки її освітній ідеал сформулював знаний політик-консерватор Катон Старший (найбільш відомий в історії своєю лютою ненавистю до Карфагена, конкурента Риму: «Карфаген має бути зруйновано!»)

у «Книгах, що присвячені синові» («Libri ad Filium», II століття до н. е.). Освіченість у його розумінні — це компетентність в питаннях сільського господарства, медичної практики, публічного красномовства та воєнного мистецтва. Незважаючи на полум'яні антигрецькі промови Катона Старшого, який прагнув захистити Рим від будь-яких «чужоетнічних новацій (він їх називав «Nova Flagitia» — «огидні новини» — на відміну від «Mores maiorem» — «звичаї предків»), римляни поступово засвоюють вищу грецьку культуру та її освітні традиції. На останньому етапі навчання навіть влаштовували ознайомчі поїздки до Афін, де молоді римляни слухали лекції з філософії. Об'єднанням грецької та римської освіти треба завдячувати Марку Туллію Цицерону. Антична середня освіта прагнула виховувати культуру мислення, вміння розмірковувати, спираючись на закони формальної логіки, а також намагалася підтримувати певний рівень духовності. Усі три стадії античного навчального процесу (початкова школа, середня школа, вища освіта) дожили до наших днів, хоча й суттєво змінювалися. Проте й тепер зберігаються

ДЕРЖАВИ РОЗЦІНЮЮТЬ ФІНАНСУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НЕ ЯК ВАЖКИЙ БЮДЖЕТНИЙ ТЯГАР, А ЯК АБСОЛЮТНУ Й ПОЗИТИВНУ НЕОБХІДНІСТЬ

класичні форми навчання з їхнім античним родоводом, як-от лекції, семінари, диспути, конференції, колоквиуми, симпозуми, що за понад дві тисячі років не раз доводили свою ефективність. Античність передала естафету середньовічній європейській освіті, яка була переважно латиномовною, почасти грекомовною. У середні віки широко використовувалася латинська номенклатура понять, що обслуговували тогочасний навчальний процес і не втратили свого значення в сучасній академічній царині: факультет, декан, кафедра, бакалавр, доктор, аспірант, абітурієнт, ректор тощо.

Але освіта середньовічної Західної Європи перебувала під потужним контролем римо-католицької церкви. За поодинокими винятками, Середньовіччя не знає іншої освіти, крім релігійної. Часто-густо для того, щоб обійняти викладацьку посаду, потрібен був церковний сан. Ситуація до болю знайома. Автор цих рядків після закінчення аспірантури майже три роки, не маючи членського квитка Компартії, не міг

«Афінська школа» Рафаеля. Спадкоємність європейської філософії від часів античності

знайти собі роботу у вишах Києва, бо всі кадрові призначення у вищій школі контролював із середньовічною цупкістю відповідний відділ міськкому КПУ...

В організації тогочасної освіти було чимало запозичень з античної традиції, зокрема поділ наук Боецієм і Кассіодором у VI столітті на два рівні: нижчий, тривіум (звідси походить поняття «тривіальний», себто доступний для всіх, простий, примітивний), і вищий, квадріум. Тривіум охоплював три галузі знання: граматику, риторика й діалектику. Квадріум — чотири: геометрію, арифметику, астрономію та музику. Саме ці два варіанти освіти покладено в основу навчального процесу середньовічних університетів. У XII столітті виникли Паризький (Сорбонна), Болонський, Оксфордський і Кембриджський, Саламанський, Неаполітанський університети, у XIV столітті відкрито Празький (Карлів), Краківський (Ягеллонський), Гейдельберзький, Кельнський, Ерфуртський. Більшість їх засновано із санкції римської курії.

У деяких середньовічних університетах право визначати його внутрішні правила належало корпорації студентів (гільдії), як у Болонському університеті, в інших — корпорації викладачів, як у Паризькому. До речі, саме так, голосуванням студентської гільдії, ректором Болонського університету в XV столітті обрали українця Юрія Котермака-Дрогобича.

Середньовічні студенти не лише слухали лекції, а й брали участь у диспутах, що могли тривати 15–20 годин. Головний диспутант мусив заздалегідь оприлюднити тези, а потім захистити їх від критики багатьох опонентів. Якщо студент виконував усе передбачене навчальною програмою, то здобував титул бакалавра, далі магістра, доктора. Навчання велося латиною, що виконувала на той час функції міжнародної мови, тож і юнаки з різних країн могли вчитися в будь-якому університеті Європи.

У середовищі середньовічних студентів виникло своєрідне культурне явище — поезія вагантів (мандрівних «вічних» студентів). Ця надзвичайно вільнодумна, весела, оптимістична поезія оспівувала радощі життя, аж ніяк не страждаючи на аскетизм. Утім, віддавши данину критиці католицької церкви та папської курії, колишні ваганти по закінченні навчального курсу згодом ставали єпископами й кардиналами.

У сучасних університетах Європи й Америки збереглося безліч особливостей та елементів повсякденного академічного життя, апробованих і започаткованих ще в епоху Середньовіччя. Усе це витримало випробування часом.

У добу Просвітництва розпочалася бурхлива експансія науки в освітню царину, що поєднувалося цілим каскадом наукових відкриттів. У природознавстві теологічні уявлення поступаються місцем науковим. Престиж наукового пізнання підвищили відкриття в галузі астрономії («Виклад системи світу» П'єра Лапласа), фізики (хвильова теорія світла Християна Гюйгенса, теорія атмосферної електрики Бенджаміна Франкліна), хімії (відкриття кисню, водню), геології («Природна історія» Жоржа Бюффона); зроблено перші спроби класифікації біологічних видів (Карл Лінней) і мінералів (Абраам Готтлоб Вернер).

Усе це підвищувало суспільний престиж природознавства, сприяючи державному та приватному спонсорству відповідних кафедр університетів. Дедалі більшої популярності в той період набувають ідеї загальної письменності, освіти для всіх верств суспільства.

У XIX столітті чимало країн Європи ухвалюють прогресивне шкільне законодавство. Швейцарська Конституція 1874-го вимагала від кантонів створювати державні безплатні початкові школи й проголосила обов'язковість шкільного навчання. У Бельгії законом 1877 року засновано державну світську початкову школу, безплатну для дітей із родин із малими доходами. У Голландії аналогічний закон ухвалено 1878-го. В Італії 1877-го засновано світську школу, а 1879-го запроваджено обов'язкову початкову освіту.

У XX столітті освіта в багатьох розвинених країнах починає сприйматися як природний елемент соціально-економічного розвитку суспільства, тому інвестиції в освіту стають доволі популярними.

Держави розцінюють фінансування навчальних закладів не як важкий бюджетний тягар, а як абсолютну й позитивну необхідність. До того ж важливим інвестором освіти стає приватний бізнес. Величезні матеріальні можливості, приміром, американських провідних університетів (Гарвард, Єль, Массачусетс тощо) пов'язані саме з щедрими внесками американських корпорацій і бізнесменів.

Сподіватимемося, що Українська держава й громадянське суспільство оберуть сучасну прогресивну стратегію розвитку освітньої галузі, розуміючи її визначальну соціальну роль як запоруку подальшого поступу суспільства. ■

Володимир Ковтунець:

«Середньостатистичний педагог відучився від креативності»

В інтерв'ю *Тижню* перший заступник міністра освіти і науки України Володимир Ковтунець розповів про головні інновації, передбачені щойно презентованою концепцією змін в освіті «Нова українська школа» та речі, які в модерній педагогічній системі має бути подолано.

За 25 років незалежності в Україні було кілька концепцій реформування освіти, зокрема шкільної. Як зміни пропонує нещодавно представлена МОН розробка?

— Якщо не казати про певні деталі змісту освіти, то концепція «Нова українська школа» — це популярний виклад того, що закладено в законі «Про освіту». Над цим законом працювали від 2012 року, і я був координатором робочої групи. Ми досліджували ситуацію з нашими педагогами, аби зрозуміти, що відбувається, й узагальнити закордонний досвід. Прописали концепцію, якою має бути школа й чого вона повинна навчати.

Ідеться про тривалу реформу. Провести її в межах закону, який маємо тепер, практично неможливо. А

Спілкувалася
Ганна Трегуб

якщо говорити про останню із затверджених стратегій розвитку освіти, яку розробляв Табачник і затверджував Янукович, то це відверто шкідливий для України документ. Його треба скасувати щонайшвидше. Нинішній міністр освіти Лілія Гриневич наполягає, щоб ми сформували нову стратегію. Ми закінчили розробку стратегії розвитку вищої освіти наприкінці 2015 року. Це відбувалося за участю закордонних фахівців. Поки що їй не дали ходу.

Одним із ключових елементів запровадження змін в освітній процес є вчитель. Якими стануть його роль і статус відповідно до нової концепції?

— Для початку потрібно розв'язати педагогам руки й ноги, дати свободу. Коли вчитель має на різні заходи підготувати купу нікому не потрібних паперів, демонструвати свої ноу-хау, то це показуха. Безглуздий адміністративний контроль — ще одне питання. Коли з району приїжджає методист чи інспектор, то вчитель змушений перед ним мало не кланятися. Ідеться про адміністративне приниження. До того ж педагог не має свободи дій. Для запуску авторської експериментальної освітньої програми в МОН треба пройти всі кола пекла. Уряд і Міністерство освіти мають виставити вимоги до результатів навчання. Повинні бути результати. Як їх досягнути — це не питання чиновників, ідеться про компетенцію вчителів. Український учитель не упосліджений, а загнаний, і тому найкращі покидають освіту. Ми, окрім того, маємо перевчити вчителів. Середньостатистичний педагог, мені здається, відучився від креативності. Йому присилають програму, і він від неї не відходить, відбуває повинність. Не можна проводити заняття зі свого предмета однаково з року в рік, бо до тебе приходять різні діти. Раз на 10 років з'являється в класі геніальна дитина, якій потрібно допомогти піднятися. А як ти це зробиш, коли рівень у тебе посередній? Не хапай зірок із неба, але навчи елементарної грамотності: грамотно писати, читати, орієнтуватись у цифрах. Після такого навчання, як нині, студенти на перші курси вищої школи приходять «заморожені», не вміють думати, бо їм заборонили це робити, висловлювати свою думку. Досить зубрити. Час навчитися самостійно мислити.

За добру освіту готові платити й платять нині. Нещодавно ми завершили експертне обґрунтування закону «Про освіту». Економісти нам обраховували, що його імплементація потребує додаткових 150 млрд грн. Нині на освіту маємо 120 млрд грн. Ми обчислили, що насправді покорова імплементація закону, про який ідеться, потребує трошки більше ніж 6 млрд грн. Ці гроші почнуть з'являтися вже наступного року. Є популістські речі: встановлення

ФОТО: ОЛЕКСАНДР РАТУШНИК

зарплати вчителям на рівні трьох мінімальних. Так не повинно бути, бо мінімалка не мусить бути такою малою. Педагог підніметься вище за тарифною сіткою. Далі буде незалежна сертифікація. Фахова оцінка професійної специфікації — це складне завдання. Починаючи зі знань свого предмета, педагогіки, психології та закінчуючи тим, як учитель поводить у нестандартній ситуації в класі.

Попри те що функціонери режиму Віктора Януковича, зокрема міністр освіти Дмитро Табачник, утекли за кордон, чи живе їхня справа й нині — у рудиментарних формах?

— Лишається система. У політиці й законодавстві треба створювати правила гри, згідно з якими поведінка суб'єктів і суспільства загалом не залежатиме від зміни гравців. Якщо говорити про зміст освіти, то Табачник намагався викинути з неї все українське. Робилося це брутальними методами. В Академії педагогічних наук писали правильні речі, а на виході з міністерства ми мали щось цілком протилежне. Ніхто не брав на себе відповідальності за це. Чиновники — люди підневільні. Сказали згори виконувати — він виконує. Тому зміст освіти не має формуватись у Міносвіти, цією справою повинні займатися фахівці з освітньої сфери. У МОН має залишатися політичний принцип «не нашкодити». Без участі експертів, фахівців, учителів ніхто не має права змінювати зміст освіти. Це чітко повинно бути прописано в законі. За нинішнім законодавством воювати з Табачником було неможливо тому, що міністерство затверджує навчальні програми і стандарти.

За часів Дмитра Табачника освіту використали для заробляння грошей. Моніторинги її — потрібна річ, але жодного з них тоді не довели до кінця. Однак на закупівлю зошитів із завданнями для проведення моніторингів витрачені величезні кошти — гроші батьків. Де вони осіли, тільки Бог відає. Підручники теж перетворилися на бізнес. Ми поки що не знайшли системи, яка в цьому питанні була б раціональною.

Нині займаємося інфоресурсом, який перетворився на своєрідного «великого брата», що стежить за кожним студентом і викладачем. Конституція не дає права збирати персональні дані громадян на власний розсуд. Треба прописати в законі речі таким чином, щоб ми мали і моніторинг, і освітню статистику, і щоб це не було пов'язано з брудною комерцією. Хоч би хто був наступним міністром, змінити закон дуже важко.

Освіта є процесом, спрямованим також на виховання громадянської свідомості. Як цей момент прописано в концепції «Нової школи»? Чи корелює вона в цьому питанні із запропонованою за часів міністра освіти Сергія Квіта концепцією національно-патріотичного виховання?

— У законі «Про освіту» поняття «освіта», «освітній процес» ужиті в значенні, еквівалентному англійському education. Освіта включає в себе навчання, виховання й розвиток. Навчально-виховний процес, термін, який ми вживали до цього часу, і освітньо-виховні заходи — це спадок радянської системи. Система на основі наукових знань не могла забезпечити комуністичного

Володимир Ковтунець народився 1956 року на Рівненщині. 1978-го закінчив механіко-математичний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка. Кандидат фізико-математичних наук. Народний депутат II скликання. У 1980–1994 роках — викладач Рівненського педагогічного інституту. Від 1999-го — завідувач кафедри комп'ютерної техніки та програмування Національної академії управління. До приходу в МОН обіймав посаду заступника директора з наукової роботи Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук. Багато років є експертом проекту USETI Alliance в Україні. Автор 36 наукових праць із математики та інформатики.

виховання. Бо не ліпиться ідеологія до математики, біології, фізики тощо. Тому в радянський час навчання й виховання були розділені. А так не буває. Чесність і правдивість, патріотизм не можна сформувати за допомогою виховних годин. Учитель як приклад на кожному уроці має бути таким, тоді оті якості прищеплюватимуться учням.

Стосовно ж двох концепцій ми сходимося в тому, що маємо виховати патріота України. Але сам собою патріотизм нічого не вартий без фаховості й тих чеснот, без творчого елемента. На голому патріотизмі державу не побудуєш. У якийсь момент патріотизм допомагає захищати державу, але її треба ще й розбудовувати. Маємо виховати людину, яка відповідає за себе, свою родину, близьких, країну й весь світ.

Як зберегти в українській орбіті школярів окупованого Донбасу й анексованого Криму?

— Питання в добрій освіті, кращій, ніж пропонує «ДНР», «ЛНР» чи Росія. Цим дітям треба дати змогу отримати українські документи про освіту й учитися далі в Україні. Ми пропонуємо створити систему дистанційного навчання, що потрібна хлопцям та дівчатам не лише зі згаданих регіонів. Аби, пройшовши курси на платформі, куди є доступ через інтернет, вони могли приїхати до Києва чи іншого українського міста, щоб скласти іспити й державну підсумкову атестацію. Просто так провратися на окуповані та анексовані території з чимось іншим ми не можемо. За умови, що реалізуємо принаймні 60% задуманого в новій концепції, українська школа стане кращою за російську. Ми маємо показати ліпші зразки, те, що з нашими вітчизняними дипломами можна легко поїхати навчатись і працювати в Європу, і цього не треба боятись. Так ми покажемо зразки нової, іншої України.

Чи є серед нинішньої команди МОН бачення того, яким чином можливо запроваджувати ефективні реформи в освіті за відсутності гуманітарної стратегії цілої країни?

— Насправді національна стратегія — це суспільний консенсус, який формується між різними групами. Україна визначилася, що не хоче бути окраїною Росії, вона прагне сповідувати європейські цінності. Про це багато говорять, але мало хто розуміє, які ж вони. Тих, хто не посоромиться підняти на столичній вулиці сміття, яке валяється, небагато, але нині їх уже більше. І більше надалі. Є певна критична маса людей, які почувують свою відповідальність за те, що відбувається. Вони поведуть за собою інших. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhden.ua

Тягар радянського атавізму

Олександр Крамар

Дедалі помітніша невідповідність між конституційним обов'язком держави фінансувати «безоплатну освіту» та її неспроможністю робити це на належному рівні загрожує країні катастрофою

Нещодавно в сусідній Росії хвилю обурення викликала відповідь тамтешнього прем'єр-міністра на запитання про низький рівень оплати праці в освіті, зокрема й порівняно з іншими сферами зайнятості, навіть у державному секторі. Він завершив тим, що освіта — це покликання, а якщо є бажання заробляти гроші, то потрібно йти працювати в інші галузі. Заява можновладця заслуговує на увагу, бо вона оголила притаманну всім пост-радянським теренам проблему дискримінаційного підходу до фінансування освітньої галузі. Зазвичай цей підхід, щоправда, аж так відверто не демонструють, але у приватних розмовах і від українських чиновників та політиків часто почуєш: «Педагоги й надалі працюють на тих самих умовах, тож навіщо перейматися їхніми проблемами, коли щоразу гостріше постають проблеми з державними фінансами?».

Однак перейматися варто. Можливо, не політикам із топ-чиновниками, котрі діють як типові «времяшкі», мало пов'язуючи своє, а тим більше своїх дітей майбутнє із цією країною. Але принаймні суспільству, особливо тій його частині, яка не готова чи не хоче емігрувати. Адже в разі збереження оболонки «старої доброї» освіти, котра начебто стійко витримує хронічне недофінансування, шороку відбувається процес її деградації зсередини, і зупинити його важко, якщо взагалі можливо. А оскільки взаємозв'язок освіти й ситуації в економіці та суспільстві проявляється з тривалим часовим лагом, то справжній масштаб наслідків цього руйнування стане помітний тоді, коли на подолання наслідків знадобляться десятиліття й, не виключено, побудова системи з нуля.

ГОСТЯ З МИНУЛОГО

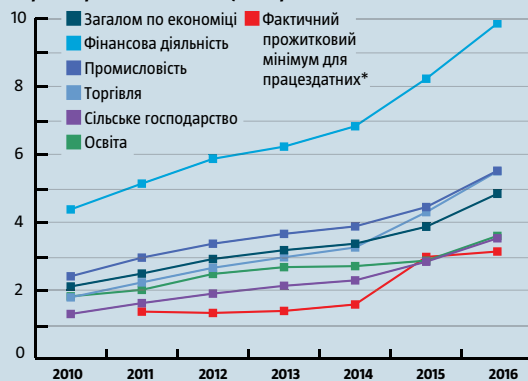
Глибока криза, яку переживає українська освіта загалом, а особливо найменш реформована середня школа, спричинена насамперед відчайдушними спробами законсервувати її в тому вигляді, у якому вона була успадкована з радянського минулого. Однак, коли решта країни розвивається в умовах капіталізму й нехай своєрідних, але ринкових відносин, такі спроби приречені.

Повністю державне й при цьому достатнє для розвитку галузі фінансування неможливе в умовах, коли мільйони громадян прагнуть будь-що мінімізувати сплату податків та відрахувань до бюджетів усіх рівнів, витратам яких не довіряють, і збільшити частку коштів, якими розпоряджатимуться самостійно. Але такій ситуації має відповідати поступове посилення їхньої участі у фінансуванні споживаних ними (дітьми чи іншими рідними) послуг, зокрема й освітніх. Однак цього не відбувається через зарегульованість системи середньої та дошкільної освіти, конституційні й

Що далі, то гірше

Рівень оплати праці освітян не тільки є надзвичайно низьким, а ще й падає останніми роками порівняно з доходами в інших галузях

Середня зарплата в освіті порівняно з іншими сферами зайнятості й фактичним прожитковим мінімумом для працездатних осіб, перші півріччя 2010–2016-го, тис. грн

*За офіційними розрахунками Мінсоцполітики (для уніфікації враховано ПДФО за всі роки, хоча Мінсоцполітики робить це лише від 2015-го)

Розрахунки автора за даними Держстату, Мінсоцполітики

законодавчі обмеження на її фінансування батьками. Приватні школи, як і вищі та дитсадки, звісно, існують, однак з об'єктивних причин займають дуже вузьку, преміальну нішу. Наприклад, у середній освіті на 2015/16 навчальний рік із 3,75 млн учнів ЗОШ денної форми лише 20,3 тис. були вихованцями 170 приватних шкіл, де працювали 3,9 тис. із 441,3 тис. усіх учителів країни. Ці школи фактично повністю зосереджені в Києві (5,9 тис. учнів і 1,25 тис. учителів), Одеській (відповідно 4,4 тис. і 0,75 тис.), Харківській (3,4 тис. і 0,47 тис.), Київській (928 і 192) та Львівській (1113 учнів і 237 вчителів) областях. На Рівненщині, Тернопільщині та Чернігівщині приватних шкіл немає взагалі, а у Волинській, Кіровоградській та Херсонській областях їх лише по одній, де навчається по кілька десятків учнів.

Інакше кажучи, фактично йдеться про найбільші міста країни та їхні околиці, де здобувають освіту діти найзаможніших українців, а вартість послуг галузі перебуває на рівні, не доступному навіть тій частині середнього класу (громадян із середнім доходом), що готова платити за якісну освіту. Аналогічна ситуація з дитячими садками. Річна плата за навчання (виховання) одного малюка в них зазвичай перевищує офіційну середню зарплату по країні. Як наслідок — частка хлопчиків та дівчаток, котрі здобувають освіту в приватних закладах, замала, щоб компенсувати стрімку

деградацію бюджетного сектору. Навіть у Києві випускники приватних шкіл становлять лише 2% випусків 11-х класів (286 осіб на 2015 рік), а загалом по країні їх менш ніж 0,5% (1037 осіб).

Ще одним компенсатором стрімкої деградації бюджетної освіти стають приватні уроки (так зване репетиторство). Однак вони здатні хіба що точково зарадити проблемам загальної освіти, бо з об'єктивних причин не компенсують системного навчання і є дорогими.

Тим часом створення системи якісної платної освіти, доступної українцям середнього рівня доходу, можливе лише на базі наявних навчальних закладів. Адже це знімає потребу в недешевій купівлі чи оренді та дальшому облаштуванні приміщень і дає змогу поєднувати фінансування з держбюджету (яке включає сплачені батьками податки) та індивідуальне дофінансування навчання конкретної дитини в конкретних школах і класах.

Наразі таке дофінансування також часто відбувається, але в потворних і конфліктних формах, які не забезпечують головного — належного мотивування учителів, від безпосередньої зацікавленості яких і залежать рівень та якість освіти учнів. Натомість «побори», на які часто нарікають батьки, зазвичай спрямовуються в кишені певних людей та на речі, що до мотивації педагогів не мають жодного стосунку: ремонт приміщень, придбання техніки та обладнання, «подяки», «добродійні внески» у фонди, котрими розпоряджається адміністрація шкіл на власний розсуд. У крайньому разі цільові проплати здійснюють деякі батьки окремим учителям, але не за якісні освітні послуги, а як хабарі за порушення, наприклад завищені оцінки. Однак очевидно, що жоден із названих видів платежів не має на меті, а відтак і своїм результатом стимулювання працівника до кращого виконання безпосереднього обов'язку — допомоги дитині у здобутті якісної освіти. Наслідком є ефект «спілкування сліпого з німим»: батьки нарікають на відсутність змін у якості вже значною мірою «платної» освіти, а вчителі закономірно дивуються пов'язаним із цим додатковим претензіям тат і мам, адже не мають із тієї «плати» жодної користі.

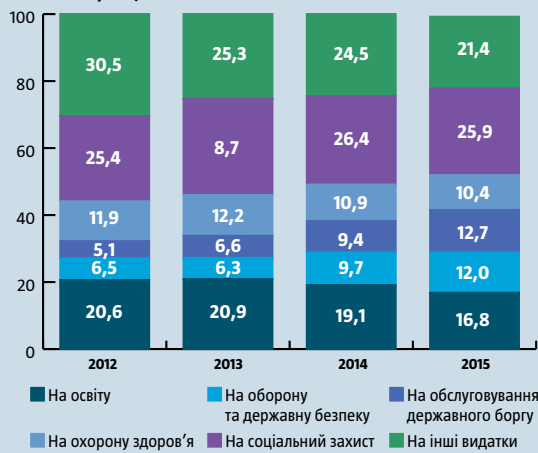
УЧНІ Й БАТЬКИ ПОСТУПОВО ПОСТАНУТЬ ПЕРЕД ФАКТОМ, ЩО ЯКІСНУ ОСВІТУ ВОНИ МОЖУТЬ ЗДОБУТИ АБО В НЕДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДАХ, АБО ЗАВДЯКИ ПРИВАТНИМ УРОКАМ

Тим часом рівень оплати державою праці освітян не лише є одним із найнижчих у країні, а й, що показово, останніми роками надалі падає, навіть порівняно з доходами в інших галузях (див. «Що далі, то гірше»). Якщо 2013 року середній заробіток в освіті становив майже два фактичні прожиткові мінімуми для працездатних осіб (193%), то в першому півріччі 2015-го навіть опускався нижче від одного (до 96%; у першому півріччі 2016-го співвідношення децю покращилося — до 115%). У першій половині 2010-го середня зарплата в освіті становила понад 86% середньої по країні, у 2013-му — вже 84%, а в 2015–2016-му — лише 74%. Якщо середня зарплата в промисловості в першому півріччі 2010 року була лише на 32%

Основний донор

Саме державні видатки на освіту стали основним донором збільшення фінансування оборонного сектору та обслуговування державного боргу

Зміна частки видатків на освіту та інші сфери в бюджетах усіх рівнів, 2010–2015 роки, %

Розрахунки автора за даними Мініфін та Держказначейства

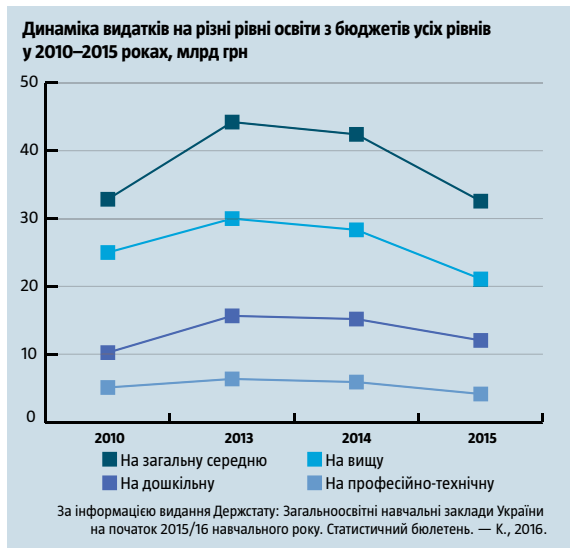
більша, ніж в освіті, то в аналогічний період 2015-го — на 55%. Якщо в першому півріччі 2010-го освітяни отримували в середньому більше, ніж офіційно працівники торгівлі, то в першій половині 2016-го — у півтора раза менше. У сільському господарстві, де офіційна середня зарплата в першому півріччі 2010-го була в 1,4 раза нижча, ніж в освіті, у перших півріччях 2015–2016 років вона фактично досягнула того самого рівня.

Причому ситуація з оплатою праці в освіті, особливо середній, насправді ще гірша, ніж фіксує порівняння з офіційними цифрами в інших секторах.

По-перше, йдеться про зіставлення офіційних виплат у приватному секторі (де значну частину зарплати регулярно видають неофіційно) та бюджетній освіті, де нелегальних виплат може й зовсім не бути або їх здійснюватимуть подеколи (як уже було зазначено, здебільшого не за якісне виконання роботи, а швидше навпаки).

По-друге, рівень доходів в освіті, зокрема середній, мало диференційований за різними регіонами й типами населених пунктів. Адже оплата праці в школі чи ПТУ зазвичай не відрізняється більш ніж на 20–30% у селі, райцентрі, обласному центрі та місті-мільйоннику. А ось вартість життя й робочої сили зазвичай має куди більшу різницю. Тож місячний оклад учителя 2–3 тис. грн має зовсім різну купівельну спроможність і конкурентність на ринку праці. Скажімо, у Києві, де навіть офіційна середня зарплата — 8 тис. грн (тут і далі мова про перше півріччя 2016-го), або великих містах рівня обласних центрів на кшталт Дніпра, Одеси, Львова, Запоріжжя, Миколаєва, Кременчука (4,7–5 тис. грн) чи в супутниках міст-мільйонників на кшталт Броварів або Ж Обухова (4,7 тис. грн) і водночас у низці районів, де вона становить 2,5–3 тис. грн.

Це не означає, що потрібно знижувати заробітні плати педагогам у сільській місцевості чи містечках. Хоч у низці населених пунктів із високим рівнем безробіття й низькою середньою зарплатою вже нині влаштуватися на роботу вчителем і дістати повно-

цінне навантаження в обсязі ставки вкрай непросто: є навіть практика брати хабарі за прийняття на роботу, які в деяких регіонах сягають \$500–1000 і більше.

Однак заробітки в обласних центрах й особливо містах-мільйонниках, вочевидь, мають суттєво підвищитися, щоб бути конкурентоспроможними в конкретному населеному пункті з об'єктивно іншою вартістю життя й праці.

Зупинити деградацію освіти, а тим більше створити передумови для підвищення її якості принаймні в значній частині навчальних закладів навряд чи можливо за нинішньої ситуації в галузі. Звісно, проблеми освіти не обмежуються фінансовими, але без вирішення їх, неможливо зарадити й решті.

Будь-які директивні інновації, спущені зверху, не підкріплені належним економічним мотивуванням виконавців, обмежуватимуться «косметичним ремонтом» і показухою на тлі дальшого саморуїнування системи. Однак не варто розраховувати й на достатньо суттєве збільшення фінансування освіти коштом бюджетів усіх рівнів.

Понад те, проаналізувавши зміни в структурі витрат зведеного бюджету (тобто державного та місцевих разом) за останні роки, важко не помітити, що саме видатки на освіту стали основним донором збільшення фінансування оборонного сектору (від 6,3% у 2013-му до 12% у 2015-му) та обслуговування держборгу (від 6,6% до 12,7%). У цих умовах частка видатків на освіту зменшилася від 21,1% у 2010-му та 20,9% у 2013-му до 16,8% у 2015-му та 14,4% за планом на 2016-й. І, ймовірно, падатиме надалі.

Зіставних утрат у бюджетному фінансуванні (головним чином цього року) має зазнати хіба що медицина: у 2013-му на неї було спрямовано 12,2% зведеного бюджету, у 2015-му — 10,4%, а в нинішньому заплановано різке, майже в півтора раза, зменшення до 7%. Водночас видатки на соціальний захист навіть зросли від 27,7% у 2010-му та 28,7% у 2013 році до 29%, що передбачено у 2016-му. Причиною цього стала необхідність як компенсувати Пенсійному фонду втрати від різкого зниження ЄСВ, так і збільшувати асигнування на субсидії.

Потреба підняття видатків на оборону та обслуговування зовнішнього боргу за останні роки різко зростає з об'єктивних причин: війна на Сході й тривале

життя країни в борг. І в перспективі необхідність цих витрат лише посилюватиметься. До того ж природно, що вони для уряду пріоритетні: держава є і має бути єдиним джерелом фінансування сектору безпеки, так само як судової системи чи органів влади. Водночас освітні послуги (як і медичні) можуть і мають оплачувати більшою чи меншою мірою їх безпосередні споживачі. Проблема в тому, що для цього держава повинна створити належні умови.

У ПОШУКАХ ВИХОДУ

Тим часом стрімке урізання державного грошового забезпечення освіти чи медицини не супроводжується реформами, які дали б змогу фінансувати їх безпосереднім споживачам офіційно, легально та прозоро, а не «під столом». А отже, зробили б можливим контроль за цільовим використанням коштів і зв'язком між оплатою та поліпшенням якості освітніх (як і медичних) послуг їхніми споживачами та суспільством загалом.

Зрештою, державні видатки на освіту в Україні становлять приблизно таку частку ВВП, як і в країнах ЄС. Однак, по-перше, там значно більшим є фінансування освіти громадянами, а по-друге, ВВП, а отже, й освітні видатки в реальних цифрах у десятки разів вищі. За обмеженості такого фінансування державних грошей, виділених на середню школу, ледве вистачає, щоб видати вчителям нинішні мізерні зарплати, які становлять близько 80% держвитрат. Майже нічого не залишається на основні видатки в галузі освіти.

Тому Україні потрібно орієнтуватися на модель збільшення фінансування галузі за одночасного зменшення в ньому частки держави. А отже, концентрувати держфінансування на обмеженій кількості пріоритетних напрямів, передавши решту зацікавленим в освіті своїх дітей батькам.

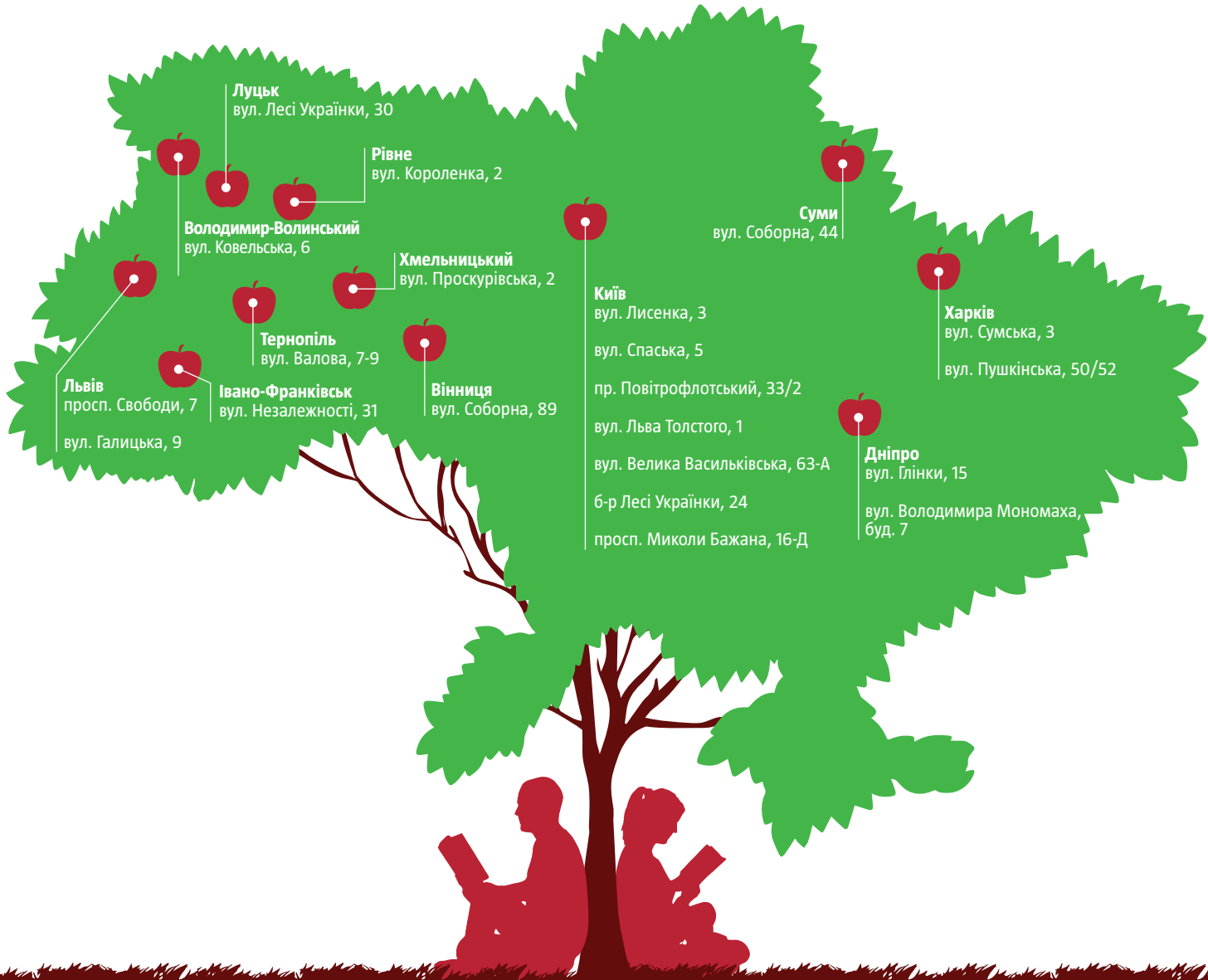
Як свідчать дані галузевого бюлетеня Держстату «Національні рахунки освіти в Україні», який, на жаль, вийшов зі значним запізненням (за 2014 рік — лише у 2016-му), витрати на початкову й базову середню освіту (перший — дев'ятий класи) становили тільки третину всіх держвидатків на галузь. Водночас саме в цьому сегменті навчання одного учня було для бюджетів усіх рівнів найдешевшим: 11,56 тис. грн (на той час близько \$1 тис.) за рік. Вочевидь, саме ця ланка може й має залишитися основною у фінансуванні коштом державного бюджету, хоч і тут не обійтися без активного залучення грошей батьків, які мають становити не менш ніж 50% загального забезпечення у п'ятих — дев'ятих класах.

Натомість державне фінансування вищої освіти, де на підготовку одного студента у 2014 році витрачалося в середньому 23,8 тис. грн (на той час \$2 тис.) за рік, доведеться найпомітніше зменшувати. 2014 року, за офіційними даними, частка держави у фінансуванні вищої освіти перевищувала 70%, а приватні особи та організації витратили на неї лише 12 млрд грн (\$1 млрд за тогочасним курсом).

У найближчій перспективі пропорцію необхідно щонайменше дзеркально змінити: держава має фінансувати на стипендіальній основі вищу освіту не більш ніж 20–25% студентів (найталановитіших, військових, що відслужили певний час, а також позбавлених батьківського піклування). За решту повинні платити або батьки, або потенційні роботодавці-спонсори, або вони самі, коли зможуть заробити на це.

К Н И Г А Р Н Я

Луцьк
вул. Лесі Українки, 30

Рівне
вул. Короленка, 2

Володимир-Волинський
вул. Ковельська, 6

Хмельницький
вул. Проскурівська, 2

Суми
вул. Соборна, 44

Харків
вул. Сумська, 3
вул. Пушкінська, 50/52

Тернопіль
вул. Валова, 7-9

Івано-Франківськ
вул. Незалежності, 31

Вінниця
вул. Соборна, 89

Львів
просп. Свободи, 7
вул. Галицька, 9

Київ
вул. Лисенка, 3
вул. Спаська, 5
пр. Повітрофлотський, 33/2
вул. Льва Толстого, 1
вул. Велика Васильківська, 63-А
б-р Лесі Українки, 24
просп. Миколи Бажана, 16-Д

Дніпро
вул. Глінки, 15
вул. Володимира Мономаха,
буд. 7

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

WWW.BOOK-YE.COM.UA

Підготовка учнів старших класів та ПТУ, за даними згаданого видання Держстату, у 2014 році обходилася бюджету не набагато дешевше, ніж студентів: за тогочасним курсом \$1,4–1,7 тис. за рік проти \$2 тис. у вишах. Відбір категорій учнів у цих закладах, які буде фінансовано з держбюджету, теж повинен бути максимальною прискіпливим. Навчання в старших класах має стати добровільним, а фінансування всіх, окрім тих, кого на стипендіальній основі підтримуватиме уряд, мусять узяти на себе батьки.

У ПТУ варто орієнтуватися на максимальне збільшення участі у фінансуванні потенційних роботодавців, адже саме вони мають бути зацікавлені у кваліфікованих робітничих кадрах. Тим часом наразі фінансують менш ніж 2% видатків на підготовку в професійно-технічній освіті. Можливо, для кращого заохочення варто передбачити перспективу фінансування навчання в ПТУ роботодавцями на умовах кредиту, до виплати якого випускники працюватимуть на відповідних підприємствах.

ЯКЩО НЕ ЗМІНИТИ, ТО БОДАЙ ОБІЙТИ

Однак на перешкоді зміни фінансування державної освіти стоїть Конституція. Ст. 157 забороняє внесення змін, якщо вони «передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина». А сумнозвісна ст. 53, яка декларує, що «повна загальна середня освіта є обов'язковою» і «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах», належить саме до розділу «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

ОБОВ'ЯЗКОВУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ МОЖНА ОБМЕЖИТИ СІМОМА АБО ДЕВ'ЯТЬМА КЛАСАМИ.

РЕШТУ В ЦЕНТРАЛІЗОВАНОМУ ПОРЯДКУ ВИВЕСТИ В «НЕОБОВ'ЯЗКОВЕ», «ДОДАТКОВЕ», А ВІДТАК ЦІЛКОМ ЗАКОННО ПЛАТНЕ НАВЧАННЯ

У рішенні № 5-рп/2004 від 4 березня 2004 року Конституційний Суд України дійшов висновку, що «безоплатність» у державних і комунальних навчальних закладах слід розуміти як можливість здобуття освіти «без внесення плати в будь-якій формі за освітні послуги відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена», «безоплатність здобуття громадянами освіти забезпечується фінансуванням навчальних закладів цих форм власності за рахунок державних і місцевих бюджетів», «витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі».

У таких умовах найреалістичнішим сценарієм розвитку державної/комунальної освіти є вихолощення її змісту за збереження форми «безоплатності». Однак це вихолощення може відбуватися двома способами: керованим і хаотичним.

Хаотичний — це, по суті, продовження нинішньої тенденції. У разі перенавантаження учнів та вчителів навчальними годинами, які для тих і тих мають надзвичайно низький коефіцієнт корисної дії, учні

й батьки поступово постануть перед фактом, що освіту вони можуть здобути або в недержавних закладах, або завдяки приватним урокам (так званому репетиторству). Як наслідок — шкільна програма й навантаження для обох сторін освітнього процесу перетворюватимуться на таку собі формальність, що не стосуватиметься суті навчання.

Політики-популісти та підбурені ними суспільство сприятимуть цьому категоричним несприйняттям формальної відмови від конституційної норми про «безоплатність освіти». А держава та місцеві органи влади — поступовим обмеженням кисню для можливості нормального навчально-виховного процесу: зниження реальних видатків через їх заморожування на тлі інфляції; збільшення навантаження вчителів годинами й додатковими зобов'язаннями, а також кількості учнів у класах до 35–40 й понад те.

Учителі шукатимуть способів більш чи менш відверто донести до учнів та батьків розуміння, що на уроках шанси щось вивчити мінімальні. До цього їх штовхає різкий розрив між тією ціною їхньої праці, що встановлена ринком (репетиторство), і тією, котру вони мають у школі. Якщо оплата державою одного уроку становить 30–40 грн, то година індивідуального заняття коштує від 80–100 грн у провінції до 200–250 грн і вище у великих містах та Києві.

Альтернативою хаотичному вихолощенню змісту «безоплатної освіти» може стати керований процес. У рішенні № 5-рп/2004 від 4 березня 2004 року Конституційний Суд України дійшов висновку, що «безоплатність і доступність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах пов'язані з її обов'язковістю, держава повинна фінансувати у повному обсязі процес навчання учнів в межах Державного стандарту загальної середньої освіти», адже у рішенні КСУ від 21 листопада 2002 року № 18-рп/2002 саме з обов'язковістю повної загальної середньої освіти поєднується її безоплатність.

Тож керований процес може полягати в тому, що обсяг освіти, яка надаватиметься коштом бюджетів усіх рівнів, має бути зведений до мінімуму, а «необов'язкові» предмети — викладатися лише на умовах додаткових платних уроків за бажанням. Кількість годин для вивчення обов'язкових предметів може бути урізана до 10–12 уроків щотижня замість нинішніх 30–35, залежно від класу. А обов'язкову середню освіту можна обмежити сімома або дев'ятьма класами. Решту в централізованому порядку вивести в «необов'язкове», «додаткове», а відтак цілком законно платне навчання. Зменшення кількості «бюджетних» годин дасть змогу в 2,5–3 рази підвищити плату за кожен урок учителям, а решту за наявності попиту з боку батьків фінансувати на платній основі. Відтак з'явиться можливість обійти деструктивні обмеження, накладені на освіту Основним Законом та роз'ясненням із цього приводу Конституційного Суду. В іншому випадку «гарантована» на папері безоплатність освіти в державних закладах призведе до їх стрімкої деградації надалі, а згодом і до колапсу через недофінансування, яке прогресуватиме. Унаслідок цього в країні буде знищено державну освіту як таку, а в громадян не залишиться прийнятної альтернативи дорогій приватній освіті. Вона буде недоступна не лише незаможним верствам, а й людям із середнім рівнем доходу. Такий сценарій, хоч як дивно, аж ніяк не суперечить нинішній популістській 53-й статті Конституції. ■

Потреба розмінювання

Ганна Трегуб

Зміна суті й змісту української освіти стане не тільки шляхом до її оновлення, а й інструментом подолання спадщини часів Дмитра Табачника

«Антитабачна» кампанія 2010–2012 років чи громадянська ініціатива «Проти деградації освіти»... Хто пам'ятає про них нині? Акції протесту проти деукраїнізування змісту освіти й норм, які обмежують доступ до неї, поїзд Кабміном, ВРУ, МОН, на вулицях міст залишилися десь у минулому, зафіксовані на фотографіях, в аналітичних текстах. Під тиском подій сьогодення з оперативної пам'яті суспільства потроху стираються обличчя й діяння найодіозніших владних осіб часів президентства Віктора Януковича та прем'єрства Миколи Азарова, зокрема й міністра освіти Дмитра Табачника. Мабуть, спрацьовує принцип: що не мигтить весь час перед очима, того насправді немає. Річ у тім, що втеча згаданого головного освітянина з нашої країни разом з іншими високопосадовцями, котрі представляли політичний режим Партії регіонів, після перемоги Революції гідності ще не означає, ніби їхня справа мертва й не позначається на ситуації в Україні, зокрема в освіті й культурі. Держава, що ставиться до гуманітарної царини свого життя як до чогось другорядного, таким чином показує брак стратегічного бачення своєї розбудови на десятиліття вперед. А це прямо стосується питання змісту й форми освіти як засобу вирошування найдорожчого капіталу, який може мати країна, — її людей. Тих, хто буде її громадянами й ухвалюватиме політичні рішення, розвиватиме економіку, бізнес, науку, оборону, медицину та решту галузей. І хочемо ми того чи ні, гуманітарний сектор життя держави виробляє і транслює світоглядні сенси. Він або є інструментом утвердження суверенітету й незалежності окремо взятої країни, або підриває їхне коріння та обрубляє гілки. Саме тому колонізатори накидали тубільним народам свої культурні патерни, нівелюючи їхні локальні. За час від зими 2014 року в Україні змінилися два віце-прем'єри з гуманітарних питань і два міністри освіти. Питання в тому, чи розуміють вони, що за умови фактичного тьонінгу старих практик адміністру-

вання і транслювання змістів, які їм zostалися від одіозного попередника, якісних і позитивних для української України змін не станеться?

ЗМІСТИ І ПРОЦЕДУРИ

Дмитро Володимирович Табачник очолював керівництво гуманітарною цариною України від 2002 року, коли почалася його перша каденція на посаді віце-прем'єра з гуманітарних питань, і до 2014-го (з перервою у 2007–2010-му), коли працював міністром освіти в уряді Азарова та Януковича. Безперечно, мова про особу, тісно пов'язану з їхніми політикою та світоглядними засадами. В умовах підготовки російської експансії абикого керувати гуманітарним сектором не призначили б. У сприйманні постаті міністра Табачника треба розмежовувати зміст його ідей та методи адміністрування. Не секрет, що в Україні практично в усіх галузях складно з управлінськими процедурами на різних рівнях. Проблема коріниться, хоч би як пафосно це звучало, у ментальності, бо адміністративні процедури — це своєрідний порядок, за

відсутності якого немає і самих процедур. Додає мінусів цій справі й спадок радянської системи, за котрої будь-яку процедурність сприймали як тоталітаризм. Табачнику важко закинути неефективність у царині адміністрування освіти в Україні та діяльності МОН, як і його заступнику Євгену Сулімі. Не секрет, що нині в міністерстві, обговорюючи процедурні речі, часи Табачника згадують як цілком непогані, бо ж із погляду урядування все було чітко і зрозуміло: всі, хто там працював, були кільцатами й гвинтиками одного-єдиного велетенського механізму. Значно гірше в Дмитра Володимировича вишло зі змістом і смислами діяльності. Адже налагодженість роботи будь-якого міністерства — це лишень добре нагострений інструмент для імплементації практик та рішень, до якості сенсу яких зостається низка запитань. Бо ж ані «антитабачна» кампанія, ані громадянська ініціатива «Проти деградації освіти», які тривали фактично до вибуху Революції гідності в листопаді 2013 року, не виникли на пустому місці. ▶

Добре адміністрування захлинулося в ідеології, адже кому воно таке потрібне, якщо за фактом спрямоване на те, щоб сформувавши спершу в культурному, а відтак і в освітньому середовищі ситуацію, не сприятливу для підтримки та утвердження українських суверенітету й незалежності? 2012 року вийшов наказ міністра освіти щодо нових типових навчальних планів у середній школі. У цьому документі серед різних інновацій йшлося про викладання українських мови, літератури та історії. Згаданий документ передбачав зменшення кількості уроків мови, яких мало стати лише по два на тиждень, а також урізав кількість годин літератури в сьомих-дев'ятих класах. Історія України, за задумом тодішнього керівництва Міносвіти, як предмет повинна була взагалі зникнути зі шкільного розкладу (хоча традиційно її викладали навіть у Радянському Союзі). Натомість мав з'явитися новий інтегрований курс, що поєднав би всесвітню історію та історію України. До цього додавався перехід на 11-річну систему шкільного навчання, зумовлений, на думку експертів, тим, що владна команда в Києві домовилася з Москвою про видання спільних підручників з історії для країн СНД. І тому скопіювала навчальну програму з російської. Сюди ж таки доплюсуємо поступове повернення в шкільні підручники історії дискурсів «Великої Вітчизняної війни», затирання тем Голодомору 1932–1933-го, українських визвольних змагань у ХХ столітті та Помаранчевої революції. Чого залишалося чекати від особи, яку на різні голоси називали відвертим українським фобом і яка не крилась із власними поглядами: висловлювала їх у публіцистиці, наголошуючи, що українці не є народом у сучасному розумінні, а лише малоросами — складовою «єдиної великої руської нації»? Питання ще й у тому, який образ Україна часів Януковича й Табачника мала за кордоном, у решті світу, якщо міністерську посаду в ній обіймала особа, котра люто ненавиділа українську державність і культуру.

Після втечі Дмитра Табачника за кордон змінилося вже два міністри освіти. Чи долають вони та їхні команди в МОН спадщину свого попередника? З огляду на процедурні пункти важко сказати: «Так, це відбувається цілком і повністю». Хоча набрав чинності новий Закон «Про вищу освіту», це не означає, що чітко втілюються всі адміністративні практики, ним прописані. Нещодавно презентовано концепцію «Нової української школи», а з початком сесії ВРУ, яка ось-ось стартує, на Україну чекає нова епопея з ухваленням закону «Про освіту». Чи приймуть його в першому читанні восени, на що багато хто сподівається, є сумніви.

ВАЖКІ ЗМІНИ

До Дмитра Табачника посаду міністра освіти обіймали цілком проукраїнські діячі, після нього теж. Нині багато говоримо про декомунізацію, але досі в Україні не сталося люстрації у галузі освіти, як то було в Чехії чи Польщі за часів здобуття незалежності. Після чеської Оксамитової революції відразу ж було ухвалено новий закон про освіту й проведено люстрацію серед ректорів. Процеси декомунізації мали відбутися в усіх сферах життя України, але протягом 1992–1993 років, а не поволі, починаючи з 2016-го. Ширша проблема ось у чому: вітчизняний соціальний та

інтелектуальний капітал потерпав від того, що спадок і практики кожного попереднього міністра освіти заперечували. Протягом каденції конкретної особи на посаді очільника МОН щось активно робили, а з її відходом оте «щось» накривалося мідним тазом. 25 років незалежності України не могли вибудувати траєкторію розвитку в освіті, спільну для всіх. Кожен очільник МОН формував свій курс. Зрештою, розуміючи, що всі зміни, накинута зверху, мають сенс лише до приходу наступного міністра, низи освітнього процесу зверталися до зручної і старої, ще радянської за суттю, освітньо-педагогічної практики. На думку експертів, із якими поспілкувався **Тиждень**, попри всі складнощі, можна стверджувати, що Сергій Квіт і Лілія Гриневич дотримуються приблизно однієї траєкторії дальшого розвитку освіти. Їм не заважає навіть різне бачення того, як він має відбуватися, а також технологій та кадрового потенціалу. Сенс зробленого ними залишається той самий. За умови збереження такої стабільності є шанс, що спадок радянщини й Табачника як найбільш одіозного персонажа Міносвіти часів незалежності вдасться подолати. Питання у зміні не так обличчя, як процедур і системи української освіти як такої.

Проблемним і дражливим лишається питання осуду причетних до сепаратизму й підривання державного ладу в Україні. У нашому суспільстві немає консенсусу щодо поголовної відповідальності таких осіб, зокрема тих, хто має стосунок до освіти й гуманітарного блоку, серед яких і шкільні та університетські педагоги. Показово учитель чи викладач може ходити у вишиванці, по десять разів щодня співати Національний гімн, публічно висловлюватися, що Україна — це добре, але в себе на кухні нищечком зітхати за «руським міром». Які в цих випадках мають бути дії МОН та інших, зокрема силових, інституцій нашої держави, досі відкрите питання.

Доходимо до ситуації, коли в українській освіті базовою стає тема цінностей і світогляду. Виправданими є кроки нинішнього міністра Лілії Гриневич, спрямовані на те, щоб школа не була диктаторською, на запровадження низки речей, які зроблять шкільне середовище психологічно комфортнішим для дитини. Усе це виписано серед пунктів концепції «Нової української школи», але треба звернутись і до питання сенсів. Проблема в тому, як зробити, щоб вона виконувалася за змістом, а не за формою, і його треба поставити кожному конкретному вчителю. Ані МОН, ані найкращий, найрозумніший міністр освіти не проводитиме кожен урок у кожній школі нашої країни. Насущне завдання, над вирішенням якого б'ються і з яким неможливо упоратись однозначно і просто, — це втілити наявні ідеї в життя. Запровадження нових освітніх стандартів має бути поштовхом для оновлення змісту освіти. Це актуально для точних дисциплін, а для гуманітарних визначально. А саме від наповнення курсу соціогуманітарних предметів у школі залежатиме те, якою з часом буде держава. Це немовби й не робить економіки прямо, не збільшує ВВП, але формує людський і соціальний капітал.

Тут відразу постає питання про підготовку й перепідготовку вчителів та відсоток педагогів, що готові до динамічних змін. Ті зміни, які пропонує нинішня команда МОН, упираються не так у

ШКОЛА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

фінансове й інструментарне забезпечення, як у кадри. Українські педагоги нині здебільшого є ресурсно вичерпаними. Так сталося через соціальну неувагу держави, дискурс про непрестижність їхньої роботи й тиск згори. Пригадаймо бодай педагогів, котрих масово вивозили на політичні мітинги за часів Януковича й Табачника. Про які сучасні знання, компетентності, soft skills мова, про які тренінги системного мислення, коли людина, яка має всього цього навчити дітей, зайнята питанням власного фізичного та психологічного виживання? Тому проблемою залишається не тільки питання дитиноцентричності нової концепції української школи, а й педагогоцентричності. Люди, від яких залежать якість і свідомість майбутніх поколінь, трансляція образу України, не повинні бути приниженими жebraками. Нині в освіті запроваджується концепт, що школа не є ілюзорно-абстрактною, а перебуває в реаліях життя й має давати відповіді на його реалії, не консервуючи візії давнини, бути відкритою тощо. Відповідно вчитель перебуває в комунікаційному просторі, який є.

Окремим проблемним питанням лишається те, яку роль у майбутньому українського освітнього простору відіграватиме Академія педагогічних наук. На жаль, у нас немає американської чи європейської моделі державних, але незалежних структур, здатних проводити моніторинг, готувати аналітичну базу щодо певних питань освітньо-виховного процесу, вивчати й узагальнювати світовий педагогічний досвід. Будь-які питання, що порушуються в державі й спричиняють зміни, потребують наукового опертя й обґрунтування в очах як суспільства, так і влади. Поки що в системі освіти іншої структури, окрім АПН, яка все це може забезпечити, немає. І з нею, як і з НАНУ, безліч проблем. До того ж хтось легітимізував на науково-педагогічному рівні ті зміни, пропонувані Дмитром Табачником, які не мали жодного стосунку до поліпшення якості української освіти, і не був за це ані засуджений, ані навіть символічно покараний.

Якщо повернутися до питання про спадок Табачника, то хоч би хто був у кріслі очільника МОН, за останні два з половиною роки в освітній царині стався прецедент. До системного процесу включилися не лише ті, хто навчає і навчається, а й усі зацікавлені сторони. Питання освіти й задекларовані та прописані вже зміни суголосні настроям і бажанням суспільства. Ніби те, що пропонує концепція «Нової української школи», є зрозумілим для всіх, але оце «зрозуміле» лишалося на рівні кухонних і кулуарних розмов. Нині маємо ситуацію, коли те, про що говорили поміж собою, стало змістом державної політики, тобто низова ініціатива піднялася нагору, почута, синхронізована з настроями й бажаннями осіб, спроможних її втілити. З'явилося і молоде покоління батьків, для яких школа не є чимось далеким. Це люди зовсім іншого типу, які поїздили світом, знають не менше, ніж шкільні педагоги, чітко розуміють, чого хочуть для своїх дітей. Зокрема, вони проти війни та приходу «руського міра». Будь-хто, крім того, нині може поцікавитися змістом шкільної програми, методичними рекомендаціями для вчителів. Вплив місцевих громад, батьківських рад не лишається не почутий ані педагогами, ані шкільною адміністрацією, ані чиновниками в Міносвіти. В українському суспільстві вже сформувалася традиція, згідно з якою стосовно проблем можна висловитися якщо не прямо, то через соціальні мережі й на це звернуть увагу. Суспільний консенсус щодо змін та їх імплементація в українській освіті — ось те, що не лише зітре в цій царині спадок Дмитра Табачника, а й модернізуватиме освітню галузь надалі. Від цього прямо залежить, якою Україна зустрине даліші десятиліття свого існування. ■

**Іноземні мови,
українська
та російська**

**Прийом
з 1 по 11
клас**

*Вчитись
треба тут!*

Україна, 01010
м. Київ, пров. Аістова
Тел. +38 (044) 280-51-53
www.aleksios.ua

Спочатку воля, а потім?

Коли школам дають більше свободи самоуправління, з'являються і чудові заклади, і непотріб. Пріоритет сьогодні — зробити так, щоб успішних шкіл стало більше

Знаближенням нового навчального року більшість школярів у Детройті та Новому Орлеані готуються знову сісти за парти чартерних шкіл. Уперше їх дозволили в штаті Міннесота 1991 року. Тепер вони є в 43 штатах. У кількох містах таких закладів більшість. Їхні британські відповідники — «академії» — виникли пізніше, але кількісно зростають швидше. З моменту відкриття першої «академії» в Лондоні минуло 14 років, і тепер у цьому форматі працюють чверть усіх державних і дві третини середніх шкіл Британії (див. «Педагоги з розв'язаними руками»).

В обох країнах і за їхніми межами такі школи лишаються великою надією реформаторів освіти. Хоча чартерні школи й «академії» багато в чому різняться, обоє задумувались як альтернатива закладам, котрим безпосередньо завідує місцева влада. Фінансуються вони з державного бюджету, але керують ними благодійні організації або (у деяких американських штатах) компанії. Ця модель державно-приватного партнерства надихнула ще кілька країн, зокрема Індію, Кенію, Ліберію, Південну Африку та Уганду.

Міжнародний досвід показує, що школи найкраще виконують свою функцію, коли вони вільні від державного контролю. Конкуренція з боку новостворених закладів зазвичай підтягує рівень інших. Але і в Америці, і в Англії науковці останнім часом привертають увагу до тривожної статистики: деякі чартерні

школи й «академії» досягли неабияких успіхів, але в середньому виявилися не набагато кращими за інші, якщо враховувати характеристики учнів.

Відтак реформатори переосмислюють роль і місце автономних шкіл в освітній системі. Вони шукають способів зробити їх відповідальними за результати, покращити управління ними й зробити винятково високий рівень навчання, який можна побачити в найкращих закладах, нормою.

ВИСОКИЙ КЛАС

В американських містах, де в 1990-х почали з'являтися чартерні школи, їх розглядали як спосіб вдихнути настрій підприємництва в коматозні шкільні округи. У 1999 році співзасновником такої школи в Бостоні став тодішній федеральний міністр освіти Джон Кінг. Він пригадує, що її творці мали на меті показати нові способи управління школами й навчання в районах, де освіта була «однаковою для всіх». Позаяк у «чартерах» самостійно вирішували, кого брати на роботу, а кого звільняти, вони менше залежали від могутніх американських освітянських профспілок (які, до речі, чинили їм шалений опір). Зосереджувалися такі школи в бідних районах великих міст, де результати в освіті давно були безрадніми.

Барак Обама до обрання президентом обцяв збільшити фінансування «чартерів» (по всій країні у списках охочих вступити до них ще близько мільйона

дітей, а в 23 із 43 штатів, де вони дозволені, їх розширення обмежене). Програма «Race to the Top», ухвалена в межах пакета фінансового стимулювання та відновлення американської економіки 2009 року, передбачала виділення коштів районам, які сприяли чартерним школам, приймали загальні стандарти й запроваджували заходи з оцінювання вчителів.

Перша група «академії» в Англії створювалася для того, щоб підвищити рівень освіти для малозабезпечених дітей, пригадує радник тодішнього прем'єр-міністра Тоні Блера Конон Раян. Багато з них ходили до жахливих шкіл, якими керувала місцева влада. Тому 2002 року лейбористський уряд постановив, що проблемні школи перетворюють на «академії», де буде більше контролю над кадровою політикою, розкладом і фінансуванням. Коли лейбористський уряд у 2010-му відійшов від влади, в Англії було 200 таких закладів (у Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії інші освітні системи, «академії» у них немає). За час роботи наступного, коаліційного, уряду «академії» швидко поширилися. Держава пропонувала фінансування звичайним школам, які погоджувалися перейти на цей формат. Розширення тривало й після парламентських виборів 2015-го. Цього року экс-міністр освіти Нікі Морган сказала, що хотіла, аби всі школи (включно з початковими) стали «академіями».

Проте схоже, що сьогодні політичний ентузіазм до альтернативних шкіл по обидва боки Атлантики спадає. Гілларі Клінтон менше цікавиться чартерними школами, ніж Обама. В Англії вчителі (і навіть численні консерватори в парламенті) зустріли політику Морган багнетами. Нова прем'єрка Тереза Мей ще не коментувала своїх планів щодо освіти.

Такий скепсис почасти зумовлений результатами досліджень, які показують, що вплив автономії шкіл на їхню якість не такий позитивний, як сподівалися її поборники. У 2013-му Центр дослідження результативності освіти (CREDO) при Стенфордському університеті порівняв показники учнів чартерних шкіл та їхніх однолітків зі звичайних державних. Висновок такий: учні перших у середньому обійшли своїх однолітків із других на еквівалент восьми додаткових навчальних днів у році (хоча треба сказати, що американські чартерні школи отримують менше фінансування, ніж інші).

В Англії «академії» можна побачити і у верхніх, і в нижніх рядах шкільних рейтингів. За словами Люсі Геллер, виконавчого директора благодійної організації Ark («Ковчег»), яка керує групою успішних «академії», «автономія відкриває можливості для успіху й водночас дає свободу рухатися провальним шляхом». У червневому звіті британського Інституту освітньої політики (EPI) йдеться про те, що перехід з-під відання місцевої влади у статус «академії» мало позначився на школах із середнім рейтингом. Але в EPI дійшли ще одного висновку: такий перехід сприяв удосконаленню як найкращих, так і найгірших шкіл.

Особливого успіху чартерні школи й «академії» досягли в навчанні дітей із незабезпечених сімей у великих містах. Повторне дослідження, проведене CREDO у 2015 році, засвідчило, що в 41 міському регіоні учні чартерних шкіл щороку мали в перерахунку на денний еквівалент на 40 днів більше уроків математики і на 28—англійської мови, ніж звичайних. Особливі результати демонструють чорношкірі та іспаномовні діти. І хоча чартерні школи процвітають

не в кожному великому місті (див. мапу), але там, де вони виявилися успішними (як у Вашингтоні чи Нью-Йорку), учні можуть здобути знання в еквіваленті майже 100 додаткових днів занять на рік.

Зараз реформатори намагаються розібратися в причинах таких величезних відмінностей у якості освітніх закладів. У США та Англії вже засвоєно бодай один урок: автономію потрібно поєднувати з відповідальністю шкіл за успішність їхніх учнів. У CREDO доходять висновку, що в штатах, де чартерні школи множилися без особливого контролю і нагляду, як-от Аризона, багато з них зазнали провалу, а результати виявилися гіршими, ніж у звичайних школах. В Англії найбільших успіхів досягнуто в перші роки існування «академії», коли їх було мало й міністри могли за ними стежити, каже Раян.

Щоб вимагати від шкіл відповідальності за результати, треба мати чіткі стандарти, прозорі способи вимірювання відповідності навчальних закладів цим стандартам і здатність винагороджувати успішні школи, а до провальних застосовувати санкції.

Одним зі шляхів до цього є нагляд центрального уряду. 40 років тому британський прем'єр-міністр не міг і мріяти про те, щоб тримати на контролі стільки окремо взятих шкіл. Сьогодні ж у Міністерстві освіти діє «служба контролю результатів», яка моніторить близько 100 показників успішності. У федеральному уряді США контролю над освітою значно менше, але він може впливати на школу через ініціативи на кшталт «Race to the Top» чи «Common Core», які вважаються загальнодержавним зведенням шкільних стандартів.

Багато чартерних шкіл та «академії» підвітні також шкільним мережам, до яких вони належать. Одним із таких прикладів може бути Федерація Гарріса (Harris Federation)—успішна група із 41 «академії». У її центральному офісі сидять 40 кваліфікованих «предметних консультантів», які пишуть плани уроків, складають навчальну програму, переглядають дані й, що найважливіше, спостерігають і готують учителів. Процес запуску в роботу нових шкіл досить жорсткий, каже сер Деніел Мойніген, генеральний директор Федерації Гарріса. Більше автономії директор школи здобуває лише після покращення її стандартів. ▶

Другий урок, який реформатори винесли з попередніх 25 років шкільної автономії, — важливість лідерства. Найкращі чартерні організації та групи «академії» працюють, як годинник. В опублікованій 2014 року статті Нік Блум зі Стенфордського університету робить висновок, що школи, які використовують типові для успішних компаній практики, як-от чітко визначені цілі, контроль за виконанням і стимулювання успішних працівників, давали кращі результати на іспитах. Ті практики набагато частіше траплялися в чартерних школах та «академіях», ніж у звичайних державних або приватних закладах.

На думку Девіда Лоуса, британського міністра освіти у 2012–2015 роках, лідерство й сильне керівництво, запроваджене «академіями», важили більше, ніж їхні свободи. Він переконаний, що почасти це пояснює, чому найкращі заклади змогли скористатися перевагами більшої автономії, а посередні — ні. І справді, звіт британського Міністерства освіти від 2014-го засвідчив, що переваги своєї автономії широко використовувало тільки кілька «академії». Близько 55% вносили зміни у власні навчальні програми, але лише 8% змінили тривалість навчального дня. Успішна чартерна організація типу KIPP (Knowledge Is Power Programme, програма «Знання — сила») відкриває нову школу лише тоді, коли має на прикметі лідера, здатного керувати нею. Це стримує кількісне зростання. Від схожих обмежень потерпають і шкільні мережі Англії. Проте деякі організації намагаються закрити прогалину. Організація Future Leaders («Майбутні лідери») разом зі школами знаходить, бере на роботу й навчає потенційних директорів шкіл. У березні британський уряд заявив, що розробить нові добровільні кваліфікації для підготовки тих кадрів, яким незабаром доведеться керувати групами «академії» та їхніми фінансами.

Третій засвоєний реформаторами урок стосується поширення альтернативних підходів до освіти, які пропонують найкращі чартерні школи та «академії». Спочатку основний прийом полягав у розширенні їхнього радіуса дії. У перші роки правління коаліційного уряду Британії деякі групи «бралися за будь-яку школу, яку давала їм держава», каже Джонатан Саймонс, керівник відділу освіти британської аналітичної

організації Policy Exchange. Невдовзі вони почали втрачати в якості.

У багатьох найкращих англійських шкільних мережах надто стрімкого зростання побоюються. Взятися за запущену школу — справа не з дешевих, каже сер Мойніген. Щоб розвернути її в інший бік, потрібно багато часу й уваги. Тому він установив для мережі Гарріса ліміт зростання в межах трьох-п'яти шкіл на рік.

Найкращі заклади дедалі більше стають схожими на лабораторії, де реформатори намагаються вивести «формулу успіху». У 2011 році Роланд Фраер і Вілл Доббі, тодішні студенти Гарварда, підсумували п'ять якостей найкращих чартерних шкіл: частий «розбір польотів» для вчителів, наявність тьюторів (наставників чи репетиторів, які допомагають підігнати процес навчання під індивідуальні потреби учня), довші семестри й навчальні дні, часте використання даних для відстежування успішності учнів і «безнастанна, пильна увага до академічних здобутків».

У статті, опублікованій пізніше, у 2014-му, автори доходять висновку, що такі якості можна розвинути й у системі звичайних державних шкіл (у їхньому випадку йдеться про Х'юстон). Проте для цього необхідно набирати на педагогічні спеціальності більше талановитих людей і вчити їх працювати добре, а не годувати абстрактним теоретизуванням, традиційним для численних педагогічних курсів.

Багато піонерів чартерної школи твердять, що комплексна реформа шкільної освіти передбачає не лише покращення якості викладання, а й зміни в структурі шкіл. «Перше покоління чартерної шкільної освіти мало на меті довести, що бідність не визначає майбутнє, — каже директор — засновник групи бостонських «чартерів» Match Опін Гатлернер. — Друге намагалося збільшити кількість цих закладів. Третє вже займається людським капіталом».

Найінноваційніші школи зараз переосмислюють акцент на контролі за поведінкою учнів та нещадній підготовці до іспитів. Почасти це відображає думку прихильників «чартерів», яку ті воліють приховувати: хоча «чартери» й змінили освіту в деяких бідних районах, вони самі ще добре подумують, перш ніж віддавати туди своїх дітей. Багато хто боїться, що такі школи можуть забезпечити дисципліну, але при цьому придушують творчість.

Таке зміщення акцентів також свідчить про занепокоєння з приводу того, що навіть випускники найкращих чартерних шкіл могли б навчатися краще. Як і інших, їх часто виключають з університетів, і, що ще страшніше, на роботі вони, схоже, теж не хапають зірок із неба.

УРОКИ НА ВСЕ ЖИТТЯ

У новому звіті Доббі і Фраер роблять такий висновок: хоча топові чартерні школи Х'юстона показували ліпші результати тестувань і вступу до вищих навчальних закладів, ніж аналогічні державні школи, навчання в них не мало жодного помітного впливу на заробітну плату випускників у майбутньому. Авторі припускають, що чартерним школам треба однаково наполегливо працювати і над підвищенням балів дітей на іспитах, і над розвитком їхніх соціальних навичок та характеру. Це потребуватиме свободи інновацій. Але й політикам не терпиться із висновками. Якщо «чартери» не почнуть ворухнутися, їхня автономія може виявитися недовговічною. ■

АННА
НЕ ПРОПУСКАЄ
ЗАНЯТТЯ З
АНГЛІЙСЬКОЇ
МОВИ

myClass

ФОРМУЙТЕ ВЛАСНИЙ ГРАФІК ЗАНЯТЬ
З АНГЛІЙСЬКОЇ, ЩО ВІДПОВІДАЄ
ВАШОМУ СТИЛЮ ЖИТТЯ

Зелена замість червоної

Елизавета Гончарова, Бахмут

Як зустрічають освітню реформу на звільненому Донбасі

11 років тому я дуже зраділа б цій новині: першокласники можуть учитися писати олівцем, не рахувати якихось там клітинок і взагалі дітей тепер не каратимуть за не дуже охайне ведення зошита. Бо тоді в мене вдома з 1 вересня почалися зошитові бої місцевого масштабу. Мій син, як виявилось, мріяв працювати в лікарні. І не тому, що бачив себе рятівником людей, а тому, що йому на кожному кроці казали: «З таким почерком бути тобі тільки лікарем». Він приносив у своєму новесенькому портфельчику зошити, де рясніло червоним. Ми писали й переписували, нервувалися, та від цього ще більше помилялись і «завалювали» букви. Потім у мене вистачило здорового глузду зрозуміти: ці каракулі не варті того, щоб дитина зневадила навчання й мене заодно. І написи «Брудно!» та «Старанніше!» нас уже не лякали. Утім, не надто раділи ми й словам «Молодець!» та «Гарно!», що були якісь образливі, адже почерк наш так і не змінився. Бо ж красиво чи не вельми, а писала дитина без помилок.

До речі, закінчивши цього року школу, син не подався навчатись ані на лікаря, ані на... навіть не знаю, яка професія нині потребує ідеальної каліграфії... Він захотів стати політологом, бо там знадобляться його здатності мислити й говорити, з чим у нього, на відміну від почерку, все гаразд.

Запитую в його першої вчительки, з якою підтримуємо зв'язок уже багато років, невже це кінець ери червоної пасти, невже ніхто більше не побачить цього страшного «Брудно!», від якого кортіло мити руки й більше не братися до навчання. «Я вже навіть купила собі ручку, що пише зеленим! Треба, то треба! Ми ще раніше почали відходити від цих зауважень у зошитах, не вираховували швидкості читання, до другого класу не ставили оцінок. Але інколи батьки наполягали й на оцінюванні, й на домашніх завданнях, щоб краще контролювати дітей! Я кожні чотири роки беру першокласників. І завжди щось нове. Тому це вже не лякає, звикли», — дуже оптимістично відповіла вона.

До речі, реформи та нововведення для шкіл майже норма. Це як весна, літо, осінь — невідворотне й періодичне. Майже кожен новий міністр починає щось кардинально реформувати й покращувати: то колонки нові до журналу придумують, то «компетенції» замість «навичок». А вчителі як люди дисципліновані виконують усе. Але для справжньої зміни в системі освіти, що мала б посприяти зрушенню у світогляді, цього замало, вважає кандидат педагогічних наук, керівник лабораторії гуманної педагогіки, вчителька біології бахмутського навчально-виховного комплексу № 11 Вікторія Бак: «Зазвичай вчителі про реформи нічого не знають. А

коли їм згори доносять, то підлаштовуються під релії. Думаю, так буде й цього разу з проектом нової школи, що представлений педагогічній спільноті напередодні навчального року. Мені він видався таким стандартизованим, позбавленим національної ідентичності, що його, на жаль, безболісно можна застосувати, наприклад, у школах нинішніх Горлівки чи Луганська. Так, основний компонент — це європейське розуміння вільної особистості як недоторканного суб'єкта, навчання здатності змінюватися під запити суспільства. Усе це правильно. Але немає нічого, що відсилало б дитину й учителя до вікової мудрості українського народу, до морально-етичних настанов нації. Я в проєкті не знайшла нічого, що підтверджувало б слово «патріотизм». Тобто термін є, а способу його виховання немає. Це насторожує, особливо в наш час і в нашому регіоні. Будь-яка школа потрібна тій державі, у якій вона існує. Наша держава потребує саме української школи. Але нічого по-справжньому українського, базованого на національних традиціях та інтересах, на жаль, у проєкті я не бачу. Розумію, звісно, що, маючи в минулому досвід тоталітарного «пар-

тійного» виховання в школах на пострадянських теренах, ми намагаємося щосили вихолощувати все пов'язане з насадженням ідеології. Але навіть при цьому уникати виховання в душі культурного й гуманістичного надбання людства та країни? Що стосується інновацій, повірте, нічого надприродного в проєкті немає: це все є, було й буде, різною мірою в різних учителів. Можна ввести купу нового, а суть залишиться тією самою — тоталітарною. Як відомо, різки скасували езуїти, щоб не бити дітей, але шкільна оцінка просто переключала їх у руки батьків. Можна скасувати бали, малювати сонечка чи зайчиків, змінити червону пасту на зелену, але систему залишити системою: покарання, а не заохочення. Тому треба починати з учителя — з його мотивації та професійності».

Поступовість реформ, що йдуть від початкової школи, вважає доцільною керівник відділу освіти Костянтинівки Ольга Барабаш: педагоги чекають запровадження нових не тільки програм та підручників, а й стандартів навчання. Коли реформа дійде до випускних класів, ми нарешті можемо отримати нову школу на всіх рівнях освіти. І стартовий крок моя співрозмовниця бачить як позитив. Але на перший щабель вона теж поставила б кадрове питання: саме із цим наразі в прифронтовому містечку найбільші проблеми: «Це прозвучить дивно, але ніде немає прописаного морально-етичного кодексу вчителя. Так, він не повинен закликати до незаконних дій, пропагувати поділ держави, принижувати значення національних традицій. Однак де це написано? Як і за якими законами оцінювати вчителя української мови та літератури, котрий принципово ніколи не спілкується нею поза уроками? Або активно і привселюдно підтримує ідеї, що суперечать інтересам України? Таке ліберальне ставлення нам уже дуже дорого обійшлося».

Сама Ольга Барабаш практично випадково опинилася в системі шкільної освіти. Коли відразу після визволення міста у 2014-му попередній начальнику відділу був звільнений за відверто проросійську діяльність, Ольгу, яка до цього викладала у виші, порадили, знаючи її патріотичну позицію та професіоналізм, місцеві активісти. Вони ж таки кинулися на її захист, коли система відкатів та узаконених хабарів, яку Барабаш спробувала розвуршити, почала боротьбу з чужорідним елементом не на життя, а на смерть.

«Нині люди, які два роки тому організовували референдуми, звинувачують мене, мовляв, я хотіла закрити єдину україномовну школу Костянтинівки. Це неправда. По-перше, у нас їх чотири. А по-друге, ми хочемо не закрити, а реформувати саме цю школу, зробивши її опорною, яка може бути тільки українською! Її капітально відремонтують, і, сподіваюся, на той час місцеві депутати вже проголосують за алгоритм виборів директорів, щоб обрати професіонала, а не чийогось протеже. Погодьтеся, школа, де багато років частину будівлі не використовують, бо протікає стеля, де замість 1 тис. учнів максимум 100, а вчительський колектив — 12 осіб, до того ж половина з них «глибокі» пенсіонери, потребує реорганізації. Через велику кількість педагогів-сумісників чимало предметів практично не викладалося, показники успішності

учнів дуже низькі. Та й жодної державної символіки, власне, у цій «єдиній українській школі» просто не було. І апогей: минулого навчального року, коли про закриття вже говорили всюди, директор набрав російськомовний перший клас. Я вважаю, що залишити навчальний заклад у такому вигляді — це просто дискредитування українізації на Донбасі».

Ох, багато ж очікують учителі регіону від справжніх реформ. Вони вже наочно пересвідчились, як наявна система освіти може працювати на ворога. І які прикрі наслідки потім бувають. Але є ще один момент, без якого наша модель не стане по-справжньому європейською. І жодна реформа без цього не буде повноцінною, якщо наші особливі дітки муситимуть сидіти в чотирьох стінах, не маючи можливості для розвитку та самореалізації, бо держава не зробила їм потрібні умови. Це в нас вони з обмеженими можливостями. А в цивілізованих країнах з особливими потребами! Відчуйте різницю!

УЧИТЕЛІ ДОНБАСУ БАГАТО ОЧІКУЮТЬ ВІД СПРАВЖНІХ РЕФОРМ. ВОНИ ВЖЕ НАОЧНО ПЕРЕСВІДЧИЛИСЬ, ЯК НАЯВНА СИСТЕМА ОСВІТИ МОЖЕ ПРАЦЮВАТИ НА ВОРОГА. І ЯКІ ПРИКРІ НАСЛІДКИ ПОТІМ БУВАЮТЬ

Добре, що напередодні нового навчального року президент, вручивши дипломи першим 300 спеціалістам-тьюторам, які навчалися в Запоріжжі, наголосив, що інклюзивність навчання — пріоритетний напрям освіти. Але, на жаль, це тільки початок, експеримент, швидше виняток, ніж правило. Добре (якщо можна в цьому випадку сказати «добре»), коли хвороба дитини дає змогу оформити навчання вдома (але як ці хлопчики й дівчатка тягнуться до колективу!). А якщо згідно з новими правилами цього року дитина має навчатись у звичайній школі, але з елементами інклюзивності, однак місто, що повинне цю інклюзивність забезпечити, грошей на додаткові ставки не нашкребе? Чи немає потрібного приміщення, зручного для дітей-візочників? Чи елементарно бракує тих самих тьюторів або навіть дефектологів.

У Бахмуті після змін у законі про навчання вдома інклюзії потребують майже 50 учнів різного віку з різним ступенем особливості. Семирічний Тимур, що переїхав сюди з Первомайська, наприклад, дуже погано чує. Але найближча спеціалізована школа-інтернат залишилась у Макіївці, куди зазвичай таких учнів із Бахmutа возили автобусом. У місті, на жаль, немає навіть штатного сурдолога. Тож Тимур піде до звичайного першого класу. Без тьютора, особливих умов та надії на повноцінне сприйняття уроків. Як учителька організує його навчання, як він пристосується без особливої допомоги? І чи дочекається хлопчина бодай до свого випускного вечора, коли в Бахмуті й інших містах та селищах з'являться помічники вчителя, що допоможуть особливим дітям комфортно опанувати знання вдома? Як це записано в європейських стандартах, до котрих так прагне освітянське середовище... ■

Анн-Марі Гуссар:

«Західний політичний клас нагадує жабку, під якою підігривають воду»

Спілкувалась
Алла
Лазарева,
Париж

Керівник групи асоціацій «Франція — Литва» про причини аморфності західного суспільства та його неготовність активно протистояти російському експансіонізму.

Останнім часом Росія, очевидно, випробує Захід на здатність чинити спротив її експансії. Чи цілком, на вашу думку, усвідомлюють небезпеку його еліти?

— Улітку ми вкотре спостерігали за численними провокаціями РФ: цього тижня на польському кордоні, у серпні проти України, а крім того ще й на латвійських рубежах, у районі Латгалії... Білоруські літаки виринали в небі над Литвою. Авіація Росії навіть «загубилася» над французьким містечком Туке, а її підводний човен було зафіксовано у водах Гасконської затоки. Цілком очевидно, що Кремль, як і у 2008 році, коли він напав на Грузію, використовує збіг у часі між Олімпійськими іграми та президентськими виборами в Сполучених Штатах. Москва розраховує, мабуть, на те, що американці нині не в змозі ефективно діяти, й випробує нас. У цьому контексті доречним є порівняння з жабкою на воді. Воду поступово підігривають, і рептилія собі тримається, їй навіть добре, тепло, аж поки не прийде хвилинка, коли все скінчиться. Можна сказати, що над нашим західним суспільством ставлять нині подібні досліди.

Чому, на вашу думку, «жабка», себто західний політичний клас, недооцінює російську імперіалістичну загрозу, яка виявляє себе на всіх рівнях?

— РФ не приховує своїх намірів. Цього понеділка Дмитрій Медведєв знову озвучив те, що проголосив Путін на початку року. Москва готова «прийти на допомогу всім російськомовним» скрізь у світі, незважаючи на кордони. Усе починається ніби мирно. Але в Латвії зростає тривога. У липні Тьєррі Маріані, який нелегально потрапив до Криму, зробив скандальну заяву, нібито краще бути татариним у Криму, ніж російськомовним у Латвії. Це в той час, коли лідера кримських татар силоміць зачинено в психіатричній лікарні, як за старих «добрих» кагебістських часів, мер Риги російськомовний, а на російсько-латвійському кордоні збільшено збройний контингент, офіційно — «для проведення навчань».

У самому Парижі церква й «культурний центр» за кілька кроків від Ейфелевої вежі вже здобули самопроголошений позатериторіальний статус, формуючи російський анклав у серці французької столиці. Чому так сталося? Бо політики, які керують європейськими країнами, народилися після війни й ніколи її не бачили.

Ми спостерігаємо такий собі затятий пацифізм, у певному сенсі заперечення реальності. Проте

навіть поза Грузією, частину території котрої було ампутовано в 2008-му й котра регулярно бачить, як її площа зменшується, поза Україною, де окуповано Крим, а на Донбасі точиться війна, решта світу живе в режимі інформаційної, енергетичної, економічної, кібернетичної війни...

Путін ані секунди не гає, прагнучи розсварити й послабити держави Євросоюзу. Він заохочує хвилі мігрантів, що прямують до Європи, бомбардуєчи мирне населення в Сирії. Проект «Північний потік» — це не що інше, як інструмент для економічного розбрату Європи. Путін є переможцем у референдумі проти Угоди про асоціацію України з ЄС, що відбувся в Нідерландах, та у Brexit, який розколює Євросоюз... Він активно підтримує Дональда Трампа, і його спеціальні служби, поза сумнівом, націлюють свої кібератаки на американський електорат. Війна вже триває. У нас немає вибору. Ми мусимо захищатися. Але, за винятком колаборантів та «корисних ідіотів», політичний клас здебільшого вважає за краще взагалі не цікавитися цими проблемами. Одні боягузи, другі, як наша жабка, люблять теплу воду й сподіваються, що вона ніколи не стане гарячою.

Що треба для дієвого протистояння російському експансіонізмові?

— Бути більш витонченими за них. Первісний антипутінізм не досягне мети. Треба поширювати інформацію та аналітику, працювати з політиками, використовувати соціальні мережі, громадський сектор, громадянські рухи.

Але такі дії можуть виявитися недостатніми, якщо зважати на нехай гіпотетичну перспективу приходу до влади в Америці Дональда Трампа й на близькі президентські вибори у Франції. Безперечно, ані Обама, ані Олланд не є сильними політиками. Але ті, хто прагне їх замінити, викликають серйозне занепокоєння...

— Це добре видно на рівні НАТО. Щоб застосувати ст. 5, про солідарність у випадку агресії, потрібне одностороннє рішення всіх членів. Путін сьогодні опрацьовує кілька слабких ланок: Угорщину, Грецію, Туреччину... Яка буде відповідь НАТО, якщо, скажімо, Росія нападе на Латвію? Очевидно, що на додачу до зобов'язань у межах Альянсу необхідно розвивати двосторонні відносини.

Але Франція сьогодні демонструє такий активний антиамериканізм! Що ліві, що праві включно із крайніми представниками обох політичних напрямів. Звідки й чому така ненависть?

— Важко зрозуміти. Наш табір — це Захід. Можливо, ми не здатні пробачити американцям, що вони нам допомогли під час Другої світової війни та після неї, запровадивши план Маршалла? Макіавеллі аналізував подібні ситуації з таким висновком: «Ми мусимо «знищити» того, хто нам допоміг, бо не зносимо його «вищості» в той період, коли самі не були сильними...» Але в такій стратегії немає сенсу.

А зачарованість Путіним знаних французьких політиків... Що робити з нею?

— Треба знаходити контраргументи, крок за кроком, тема за темою, боротися з дезінформацією

Анн-Марі Гуссар народилася 1964 року в Парижі. У 1979-му 15-річною долучилася до продисидентської асоціації «За вільну Росію». 1986-го закінчила Вищу школу комерції (ESC), очолює агентство Soisson. Паралельно з правозахисною діяльністю працює в різних економічних та фінансових структурах. У 1988–1995-му — заступник голови Міжнародної спілки за права людини. Від 1998 до 2008 року — керівник департаменту в EDF (Electricité de France). Автор книжки «Мури, які потрібно розвалити» (2010; збірка свідчень про боротьбу за свободу в Калінінграді, Вільнюсі, Москві, Києві, Ямбі).

та маніпуляцією. Путін — людина високих моральних цінностей? Але ж Росія є одним зі світових лідерів із розлучень, абортів, алкоголізму. Путін є захистом від радикального ісламу? Але ж саме в Чечні відбулися найбільші демонстрації на підтримку убивць карикатуристів із Charlie Hebdo, а в Дагестані досі практикують жіноче обрізання...

Путін тепер повністю відновив спільну мову з Ердоганом. У Сирії Росія бореться за те, щоб зберегти власний вплив у зоні Середземного моря, особливо в Тартусі та Латакії. Її дії спрямовані переважно проти поміркованої опозиції. Мета — спростити ситуацію до альтернативи: або Путін, або «ІДІЛ». Насправді єдина можлива лінія поведінки — ні того, ні іншого. Обидва експансіоністи є для нас максимальною небезпекою і стають у цьому об'єктивними союзниками.

Санкції Євросоюзу руйнують сільське господарство Франції? Насправді все навпаки, бо саме Росія першою проголосила ембарго на західні продукти. До речі, литовці мають спеціальну службу в Міністерстві закордонних справ, яка спеціалізується на тому, що перевіряє російську дезінформацію та методично її спростовує.

У НАС НЕМАЄ ВИБОРУ. МИ МУСИМО ЗАХИЩАТИСЯ. АЛЕ, ЗА ВИНЯТКОМ КОЛАБОРАНТІВ ТА «КОРИСНИХ ІДИОТІВ», ПОЛІТИЧНИЙ КЛАС ЗДЕБІЛЬШОГО ВВАЖАЄ ЗА КРАЩЕ ВЗАГАЛІ НЕ ЦІКАВИТИСЯ ЦИМИ ПРОБЛЕМАМИ

Що ви думаєте про переговори в «нормандському форматі», які нині зайшли в глухий кут через небажання Москви повертатися до діалогу?

— Скажемо так: варто зберегти майданчик для перемовин, але не тішити себе ілюзіями. Як ми знаємо, мінські угоди цілком оминають питання анексії Криму. Отже, вони за визначенням не можуть вирішити всіх питань, пов'язаних із війною в Україні. Схоже, переносячи без кінця та віддаляючи в невизначене майбутнє новий раунд переговорів, Кремль сподівається в такий спосіб передусім послабити Ангелу Меркель напередодні виборів у Німеччині. Адже саме вона й литовський президент Даля Грібаускайте чинять спротив планам Путіна. Ці дві жінки знають, що Кремль поважає тільки силу. Мабуть, вони і є двома найсильнішими чоловіками в Європі! ■

Аль-бракадабра

У погрозах Ердогана переорієнтуватися на Росію більше шуму, ніж реальних намірів

Президентський палац в Анкарі — це сучасна фортеця на 1150 кімнат із кам'яними колонами й величезними вікнами, побудована для Реджепа Таїпа Ердогана у 2015 році. Офіційно спорудження цього об'єкта обійшлося у \$615 млн. Для прибічників нинішнього лідера це символ енергії та сили волі Туреччини. Для опонентів — уособлення диктаторських інстинктів президента та його жаги владарювати. Під час спроби перевороту в країні 15 липня пілоти винищувачів, які виступили на боці заколотників, скинули поблизу палацового комплексу кілька бомб. 24 серпня віце-президент США Джо Байден поїхав туди вибачитися перед Ердоганом за те, що Америка не виказала більшої солідарності Туреччині відразу після невдалого путчу.

Байден щосили старався поладити мости між державами. Він порівняв спробу перевороту з терактами 11 вересня у США, висловив жаль, що не приїхав раніше, і вшанував пам'ять жертв заколоту. Але Ердогана це, здається, не вразило. Сидячи поруч із Байденом із виглядом

радше далекого-далекого родича, ніж давнього друга, турецький лідер поскаржився, що Фетхуллах Гюлен, мусульманський богослов, який мешкає у Сполучених Штатах і якого його уряд звинувачує в організації змови, досі на волі. «Згідно з умовами угоди про екстрадицію між Туреччиною і США такі люди повинні принаймні бути заарештовані, — сказав Ердоган. — Але в цей самий момент він і надалі керує терористичною організацією».

Візит віце-президента США був одним із низки кроків, спрямованих на відновлення відносин, які останнім часом дуже погіршилися. Турецькі посадовці не просто почуваються так, ніби на них не зважають, багато з них справді думають, що американська розвідка наперед знала про переворот. Кілька тижнів поспіль провладна преса заявляє, що змовою керували американська армія або ЦРУ. Опитування громадської думки показують: явна більшість турків нині вважає, що Сполучені Штати якимось чином були до неї причетні.

Відповіддю на запитання «чому так?» є той факт, що Америка не заарештувала Гюлена в його закритому котеджному містечку в Пенсильванії. Секта Гюлена, відома під назвою «Джемаат», керує глобальною мережею шкіл, благодійних організацій і підприємств, а її послідовники обіймають посади у всій турецькій бюрократичній машині. Вона була союзником Ердогана і його Партії справедливості та розвитку, доки у 2013 році між двома угрупованнями не виник конфлікт. Західні аналітики не доводять згоди щодо того, був переворот операцією «Джемаат» чи певну роль у спробі відіграли також інші групи в армії. Але турки переважно звинувачують гюленістів.

Тиждень за тижнем американські чиновники пояснюють турецькій владі та громадськості, що прохання про екстрадицію Гюлена розглядатиметься в суді, як і будь-яке інше. «Ми застосовуємо закон без винятків... Це власне те, що називається розподілом влади», — сказав Байден турецькому кореспондентові, який заявив, що Америка переховує Гюлена. Такі пояснення не дуже розтоплюють кригу в двосторонніх відносинах. Більшість турків «живе з вірою, що у світі панують теорії змови. Вони не вірять у розподіл влади», — розповідає колишній американський посол в Анкарі Джеймс Джефферрі.

Друге джерело напруження — критика турецьких репресій після перевороту як від США, так і від Європи. Західні уряди й захисники прав людини вже до того не один рік побоювалися зростання авторитаризму Ердогана.

А коли його уряд почав кидати за ґрати тисячі підозрюваних ґюленістів та інших опонентів, багато хто запідозрив, що він скористався невдалим путчем як приводом, аби зміцнити владу в своїх руках. Через два дні після перевороту державний секретар Америки Джон Керрі й міністр закордонних справ ЄС Федеріка Могеріні почали закликати Туреччину поважати права людини.

Це не припало до душі багатьом туркам, які саме були зайняті всенародними святкуваннями з приводу захисту цивільного уряду від захоплення влади військовими. Тепер деяким американським дипломатам здається, що вони обрали не той тон. «А як ви реагували б, якби президент іншої країни приїхав до Нью-Йорка через п'ять тижнів (після 11 вересня) читати нам нотацію про «Патріотичний акт»?» — запитав один американський чиновник на брифінгу перед візитом Байдена.

ГОСТЕЙ НЕ ДОЧЕКАТИСЯ...

Останнім моментом стала відсутність візитів солідарності західних лідерів до Анкари після перевороту. Європейці, яким іще зашпори не відійшли після неупустиливості Ердогана на переговорах щодо угоди про біженців у березні (та його спроб домогтися судового переслідування громадян європейських країн за декламацію образливих віршиків про нього), не мали настрою їздити та плескати турецького лідера по плечу. Кількість тих, хто потрапив під чистки, різко зросла до 80 тис. Тому візит іноземців до Туреччини міг би здатися схваленням.

Європейці мають повне право непокоїтися. У цих чисток «мало спільного з дотриманням належних процедур та основних прав», — каже правозахисник і член парламентської опозиції Сезгін Танрикулу. Ухвалений після перевороту державний указ дозволяє затримувати підозрюваних на термін до 30 днів без пред'явлення звинувачень. Доступ до юристів у затриманих

обмежений. За словами Танрикулу, влада прагне задокументувати зв'язки підозрюваних не з переворотом, а з рухом Ґюлена.

Туреччина на критику Заходу реагує погрозами цілком відвернутися від нього. Владімір Путін одним із перших іноземних лідерів висловив підтримку Ердогану під час спроби перевороту, і перший візит Ердогана після того відбувся саме до нього. Туреччина давно виступає за усунення від влади сирійського президента Башара Асада, якого підтримують

У СТРАТЕГІЧНОМУ СЕНСІ РОСІЯ ДЛЯ ТУРЕЧЧИНИ НЕ МОЖЕ БУТИ АЛЬТЕРНАТИВОЮ ЗАХІДНОМУ АЛЬЯНСУ. ДВІ КРАЇНИ — ІСТОРИЧНІ СУПЕРНИЦІ ЗА ВПЛИВ НА КАВКАЗІ, БЛИЗЬКОМУ СХОДІ ТА ЧОРНОМУ МОРІ

Іран і Росія, але нещодавно заявила, що він може тимчасово ще залишитись у кріслі. Ердоган обрав варіант «підштовхувати Америку та ЄС і сигналізувати, що в нього є альтернативні варіанти: зближення з РФ та Іраном», — сказала Ґюнюль Толь з Інституту Близького Сходу. Проте в стратегічному сенсі Росія для Туреччини ніяк не може бути альтернативою західному альянсу.

Адже дві країни — історичні вороги й суперниці за вплив на Кавказі, Близькому Сході та Чорному морі. НАТО для Анкари набагато цінніше. І справді, коли Байден прибув до турецької столиці, військові частини країни вже (вперше) входили в Сирію під прикриттям американців із повітря, готуючись атакувати «Ісламську державу». Турки розлючені на Захід за його реакцію на переворот, і більшість підозрює Америку в підтримці руху «Джемаат». Але поки що вони не відвертатимуться від Америки чи Європи. ■

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

НОВА КРОВ

з 11 ВЕРЕСНЯ

ЩОНЕДІЛІ

11.00

Володимир
Бойко

Наближені цілі

На орбіті зірки неподалік нас виявлено планету завбільшки із Землю. Ось-ось почнеться нова фаза пошуку позаземного життя

«Ми гадали, на якій планеті починати пошуки життя. Тепер знаємо» — так красиво описує відкриття астроном із Вашингтонського університету Рорі Барнз. На орбіті найближчої до Сонця зірки Проксима Центавра є планета. Вона важить не набагато більше за Землю, а тому, як можна припустити, є кам'янистою. І обертається у придатній для життя зоні своєї зірки, а це означає: якщо на планеті є атмосфера, то температура її поверхні може бути достатньо сприятливою для існування там рідкої води.

У такому разі це надзвичайне відкриття для доктора Барнза та інших астробіологів. Об'єкт, власне, виявила міжнародна команда астрономів: вони полували на планеті з телескопами Європейської південної обсерваторії (ESO) в пустелі Атакама (Чилі). Учені не побачили нову планету безпосередньо (а дійшли висновку про її існування з огляду на те, як від неї відбивається світло материнської зірки). У роботі, яка вийшла в журналі Nature, дослідники описали те, що змогли дізнатися про планету. Проксима Центавра b (так її назвали) може важити в 1,3–3 рази більше за Землю й робить повний оберт навколо материнської зірки за 11 днів. Отже, відстань від неї до зорі становить 7 млн км, що менше за 1/20 відстані між Землею і Сонцем. Помірні умови на такій відстані від зорі на планеті можуть зберігатися лише тому, що Проксима — червоний карлик, тобто вона значно холодніша за Сонце.

Проксима Центавра b не єдина екзопланета земних габаритів, яка обертається в придатній для життя зоні зірки. Є ще кільканадцять інших. Але вона найближча до Землі: до неї лише чотири світлові роки, тож думка про можливість відрядити туди космічний корабель (бодай крихітний) здається наймовірною, але не зовсім абсурдною. До того ж її ретельно вивчатимуть із самої Землі.

Швидше за все, дослідження відбуватимуться під керівництвом ESO. Дані, які допомогли відкрити Проксиму Центавра b, надійшли з телескопа діаметром 3,6 м у Ла-Сілья (Чилі). Але ESO буде також набагато більший пристрій — 39-метровий Європейський надвеликий телескоп (E-ELT) — в іншій точці Чилі. Від кінця 2000-х років команда ESO під проводом астрофізика Маркуса Каспера розробляє спеціальний інструмент для виявлення планет — екзопланетну камеру зображень і спектрограф (англійською EPICS) для монтажу на цьому телескопі. Камера доктора Каспера коштує €50 млн (\$56 млн), тож постійно виникали запитання, чи варта вона цих грошей. Але EPICS має кращий шанс отримати справжнє зображення Проксими Центавра b і зробити аналіз її атмосфери, ніж будь-який інший інструмент у світі (чи за його межами). Нині в її майбутньому навряд чи варто сумніватися.

Проблема астрономів, які намагаються хоч одним оком побачити Проксиму Центавра b, у тому, що, хоча планета перебуває близько до Землі за міжзоряними

мірками, до своєї материнської зорі вона ще ближче. Якщо дивитися із Землі, зірку й планету розділяють лише 0,035 дугової секунди (дугова секунда — це 1/3600 частина градуса). Тож для отримання роздільного зображення цих двох об'єктів потрібен телескоп із такою високою роздільною здатністю, що давала б змогу «побачити» ліву і праву фари зустрічного автомобіля в Денвері десь із Берліна.

Далі ще гірше. Проксима Центавра — тьмяна зірка (знімокугорі зроблений космічним телескопом Hubble), але вона все одно більш ніж у 10 млн разів яскравіша, ніж має бути за розрахунками її планета. Якщо порівняти їх із фарами авто в Денвері, то одна з них мала б бути наче плавильна піч із відчиненими дверцятами, а друга — як маленька свічка. Саме через це таку важливу роль у процесі відіграють телескоп E-ELT і пристрій EPICS. Останній має коронограф — крихітний щиток, який закриває світло зірки так, що можна побачити сусідні планети. На жаль, коронограф зменшує роздільну здатність телескопа, тобто, щоб узагалі зауважити об'єкт, потрібен ще більший телескоп. Щоб спостерігати Проксиму Центавра b з коронографом на інфрачервоних хвилях, які, ймовірно, дадуть оптимальну інформацію про її атмосферу, потрібен телескоп діаметром щонайменше 20 м, а ще краще 30 м.

Два інші (крім E-ELT) великі телескопи зараз у стадії розробки. Але Гігантський Магелланів телескоп (теж у Чилі) має робочий діаметр лишень 24,5 м, а через його конструкцію коронограф використовувати проблематично. А 30-метровий телескоп було задумано для роботи на Гаваях, у Північній півкулі. Проксиму Центавра видно на південному небі, тому вивчати її на північ від екватора не так легко.

На Проксиму Центавра b чи бодай на її атмосферу можна спробувати подивитися ще одним способом. Планету відкрили завдяки вимірюванню променевої швидкості, але є шанс (приблизно 1 із 67), що її можна помітити ще й методом транзитної фотометрії. Для цього потрібно, щоб планета і її зоря перебували в одній площині із Землею і під час спостереження із Землі планета проходила перед диском зірки, роблячи її світло тьмянішим. Різноманітні телескопи Південної півкулі вже чекають на 0,5-відсоткове потьмяніння яскравості Проксими Центавра, яке можна буде помітити під час проходження перед нею Проксими Центавра b. Якщо це станеться, вчені зможуть досліджувати різницю між спектром зорі, коли планета ховається за нею, і спектром, виміряним під час проходження перед нею.

Найцікавіше у спектрі планети незалежно від способу вимірювання — це те, що він може показати вміст води й хімічний склад атмосфери Проксими Центавра b, коли вона цю атмосферу має. А так, своєю чергою, можна зрозуміти, чи є на ній життя. Життя на Землі залишає слід свого існування в атмосфері у формі кисню. Його виділяють рослини, і елемент цей такий реактивний, що швидко зник би з повітря, якби

припинився фотосинтез. Тому, якби в атмосфері Проксими Центавра b знайшовся кисень, серед багатьох учених це викликало б неабиякий ажіотаж. Утім, не факт, що виправданий, адже він може потрапляти в атмосферу й іншими, небіологічними, способами, наприклад у процесі розкладання води під дією ультрафіолетового світла. Найкращим підтвердженням наявності життя стало б виявлення одночасно й кисню, й молекул біологічного походження, які не можуть довго існувати у взаємодії з ним, тож процес їх утворення має бути постійним.

На Землі під цей опис підходять оксид азоту й метан, хоча ці молекули фігурують у надто низьких концентраціях, аби їх можна було помітити з відстані кількох світлових років. Якщо дослідження спектрів покаже одночасну присутність метану й оксигену, ймовірність існування життя на Проксимі Центавра b різко зросте.

Шукати життя на Проксимі Центавра b можна й за допомогою радіосигналів. Загалом живі організми не продукують випромінювання на радіочастотах. Але розумне життя—так, принаймні на Землі. І це земне життя трішки намагається шукати подібні сигнали в Космосі: такі зусилля відомі під назвою «пошук позаземного розуму», або ж SETI. Протягом минулих десятиліть у межах SETI тривали дослідження Проксими Центавра, але обладнання було не надто чутливе до сигналів. Якби мешканці Проксими Центавра b цілодобово посиляли потужні сигнали в напрямку Землі, їх зафіксували б, та якби вони просто використовували радіо для власних потреб, як це роблять радіостанції та радарні системи на Землі, то залишилися б непоміченими.

Однак зараз триває співпраця між великим новим проектом SETI, який фінансує російський мільярдєр і любитель космічних досліджень Юрій Мільнер, та австралійським радіотелескопом Parkes і масивом телескопів Кагоо (MeerKAT) у Південній Африці. За словами астрофізика Каліфорнійського університету в Берклі Дена Вертаймера, задіяного в програмі Мільнера, тепер Проксимі Центавра b дістанеться значно більше уваги.

Наявність розумного життя в найближчій до Землі планетній системі, звісно, дуже сумнівна. І навіть

присутність будь-якого виду життя на Проксимі Центавра b аж ніяк не гарантована. Передусім є сумніви щодо того, наскільки атмосфери можуть виникати й зберігатися на планетах навколо червоних карликів. Такі зорі більшу частину свого життя негарячі, але на ранніх стадіях горять дуже яскраво. Якщо планета перебуває достатньо близько до такої зірки, щоб залишатися теплою пізніше, то за коротку фазу палаючої юності її атмосфера може вигоріти. Та навіть якщо така доля оминє Проксиму Центавра b, планета все одно перебуватиме в потужному магнітному полі зорі й під спалахами її корони. Загалом червоні карлики тьмяні, утім, на них часто трапляються найрізноманітніші вибухи та спалахи, а рентгенівське випромінювання просто зашкалює. Через ці чинники атмосфери зберегтися на такій планеті може бути складно, та й для життя вона не дуже.

Утім, усі ці сумніви не завадять людям шукати й далі. Відкриття Проксими Центавра b може пришвидшити плани зі створення космічних телескопів, розроблених спеціально для спостереження за екзопланетами відповідно до методу так званої зоряної тіні, тобто закриття світла від материнських зірок, а не коронографа. Зоряна тінь—це другий космічний апарат, який рухається в одній формації з телескопом і затуляє зорю, залишаючи видимою тільки планету.

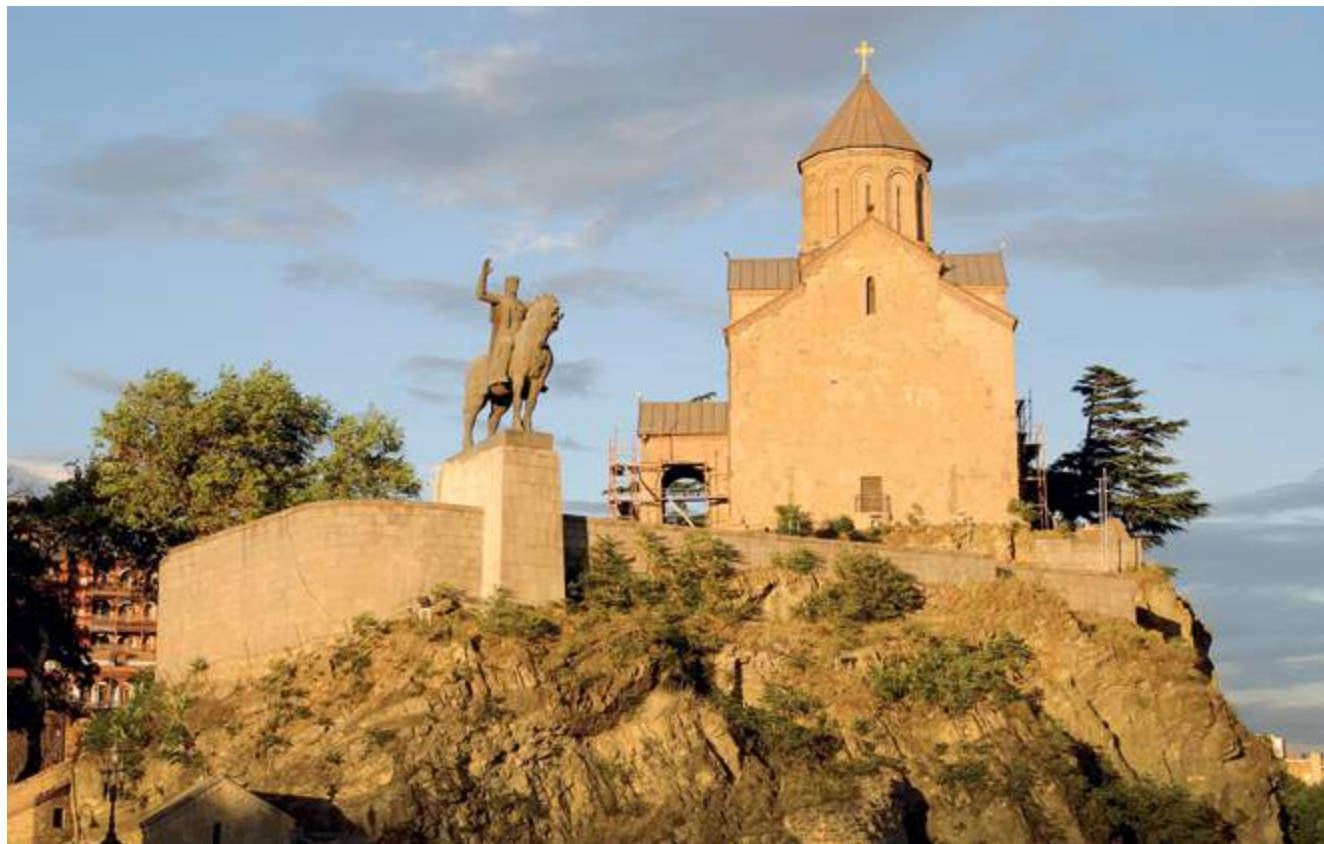
Найрадикальніша форма продовження досліджень—ідея міжзоряного польоту, над якою працює Мільнер паралельно зі своїм проектом SETI. Концепція полягає в тому, що промені світла створюють тиск; потужний лазер, наведений на космічний апарат із низькою масою, може в принципі розігнати його до значної швидкості порівняно зі швидкістю світла. На практиці зробити це буде надзвичайно важко. Знадобляться сотні тисяч спряжених разом лазерів, які повинні утворити єдиний суцільний промінь потужністю близько 100 ГВт. Це приблизно дорівнює максимальному споживанню електроенергії Францією. Космічний апарат повинен, окрім того, важити лише кілька грамів, щоб він міг перебувати на вістрі променя й не підсмажитися; його треба захистити від зіткнень на великій швидкості з часточками пилу, а ще потрібно знайти спосіб транслювати дані на Землю, коли зонд досягне місця призначення. Але це може виявитися можливим. За наступні шість років програма Мільнера Starshot планує витратити десятки мільйонів доларів на випробування. Якщо результати будуть обнадійливі, він може спробувати створити експериментальну установку для «вистрілювання» крихітних об'єктів лазером на найвищих швидкостях, котрих будь-коли досягала будь-яка машина за винятком прискорювача елементарних часток.

Задум реального польоту до Проксими Центавра b може видаватися вкрай зухвалим, але він підкреслює найголовніше у відкритті цієї планети. Тепер вивчення екзопланет набуло нової конкретики. Це більше не питання статистики, моделей і організмів, а питання конкретного небесного тіла в конкретному місці, яке можна вивчати на предмет наявності життя всіма можливими методами. Пошуку навколо інших сусідніх зірок разом із більше схожими до нашого Сонця сестричками Проксими Центавра—Альфою Центавра А й Альфою Центавра В—виявлять іще більше таких об'єктів. Але Проксимі Центавра b вже належатиме особливе місце: вона найближча та найперша. ■

Країна дерева бажань

Катерина Новікова

Як далеко пішла Грузія від наших стереотипних уявлень про неї

Упізнати Тбілісі. Історичні маркери залишаються незмінними

Наш чорноморський сусід Грузія в уявленні українців — це маленька, горда країна на узбережжі Чорного моря, що славиться насамперед гарними гірськими краєвидами, курортами, фруктами й вином. Такий її образ сформувався ще за радянських часів. Із місць Грузії нашим землякам відомі столиця Тбілісі, приморське Батумі, промислове Руставі, курорт мінеральних вод Боржомі, високогірний регіон Сванетія.

Утім, найкраще українці обізнані з тамтешніми стравами, які дуже люблять. Саме з них найчастіше й починається знайомство з Грузією. Ресторани грузинської кухні в нас надзвичайно популярні. Наїдки описують як гострі, приправлені аджикою, з томатами, баклажанами та волоськими горіхами, а також прянощами, зокрема кіндзою, сванською сіллю, тархуном і хмелі-сунелі. Серед найпопулярніших грузинських частувань в Україні — шашлик, хачапурі, сациві, хінкалі, лобіо, хліб лаваш.

РЕФОРМИ ЗАМІСТЬ АНЕКДОТІВ

Віднедавня чорноморський сусід рішуче змінив статус: нині це вже не край анекдотичних персонажів та відсутності законів, а країна, яка на певному етапі помітно випередила нашу за темпом реформ. Серед батьків «грузинського дива» українці безпомилково назвуть Каху Бендукідзе, архітектора плану розвитку Грузії. Його ім'ям, до речі, хочуть найменувати вулицю в Києві. Пам'ятають у нас і діячів раніших періодів: Едуарда Шеварднадзе, Ніно Бурджанадзе, Звіада Гамсахурдіа. Однак зараз найвідомішим є експрезидент Грузії Міхеїл Саакашвілі, який, очоливши Одеську область, став українським політиком. Працюють у нас іще й інші грузинські реформатори на державних посадах.

Утім, це стало приводом для нових анекдотів, зокрема в часи прем'єрства Арсенія Яценюка. Очільник Кабміну звертається до міністрів: «Добрідень, шановне панство!». А із зали відповідають: «Гамарджоба, генацвале!». Або таке: що це, коли вірмен

свариться із грузином російською мовою? То засідання Національної ради реформ в Україні.

Грузія, цей сонячний і щедрий край, має свої складні проблеми. Росія поділила країну: за сприяння Кремля виникли незвані республіки Абхазія та Південна Осетія, які фактично залишаються не підконтрольними Тбілісі.

Утім, Грузія продовжує курс на євроінтеграцію і проводить політику дерадянзації. 2006 року в її столиці відкрили Музей радянської окупації як частину Національного. Молодіжні товариства улаштовують численні акції з метою переосмислення тоталітарної спадщини. Проте в місті Горі, де народився вусатий диктатор, досі діє його музей. Окрім експозиції там є будинок, у якому Сосо провів перші роки життя, і персональний вагон, яким їздив. Цей заклад має сайт грузинською, російською та англійською мовами.

ВІД «МІМІНО» ДО «МАНДАРИНІВ»

Грузини славляться напрочуд гарними голосами. Чимало їх виступає в телепрограмі «Голос країни». Із радянських часів українцям відомі легендарний ансамбль «Опера» та його фронтмен Вахтанг Кікабідзе (він і нині до нас приїжджає, навіть планує оселитися в Україні), співачки Нані Брегвадзе й Тамара Гвердцители, яка виконує пісні глибоким грудним голосом (здається, особливість усіх грузинів — говорити з придихом).

Часто гастролує в Україні балет «Сухішвілі», єдиний у світі за своїм масштабом та етнічною складовою репертуару. Дуже популярні в нас гурт «Мгзавребі» та співачка Ніно Катамадзе, які часто виступають перед нашими співвітчизниками. А торік у Київській філармонії відбувся урочистий концерт із нагоди ювілею видатного композитора Гії Канчелі за участю ювіляра, а також посла Грузії та міністра культури України.

Із літератури нашим землякам найвідоміший епос Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі», включений до шкільної програми. Український переклад, зроблений Миколою Бажаном, Сталін визнав найкращим, нагородивши поета орденом, що врятувало його від репресій. Чули в нас про таких прозаїків і поетів, як Важа Пшавела, Ілія Чавчавадзе, Галакціон Табідзе, Нодар Думбадзе, Отар Чиладзе, а також Гіоргі Леонідзе (його знають шанувальники кіно як автора оповідань, за котрими знято знаковий фільм 1970-х «Дерево бажань»).

Грузинський кінематограф був відоміший в Україні за радянських часів. Зокрема, зажили популярності серія комедійних короткометражок, а також фільми Отара Іоселіані, Резо Чхеїдзе, Ельдара Шенгелая. А культова комедія Георгія Данелія «Міміно» про дружбу вірмена й грузина хоч і була знята в Москві, проте в уяві багатьох глядачів існувала саме в площині грузинського кінематографу.

Геніальна кінокартина Тенгіза Абуладзе «Покаяня» стала одним із символів перебудови. Її подивився весь СРСР. Стрічка одержала Гран-прі Каннського кінофестивалю 1987 року: жоден грузинський кінотвір не мав такого успіху. Насправді її знімали до періоду гласності в Грузії, без зайвого афішування, адже йшлося про репресії, які проводив Берія. На фільмування дав «добро» тодішній керівник республіки Шеварднадзе. І коли почалася перебудова, він провів через Горбачова роботу режисера на широкий екран. «Покаяня» прийшло до людей раніше за журнальні публікації творів, колись заборонених, а тому стало сенсацією. Поява такого фільму означала реальні зміни в державі.

Про сучасне грузинське кіно в нас майже не знають. Торік у списку «Оскара» в номінації «Найкращий фільм

К Н И Г А Р Н Я

5–9 вересня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

6 вересня, 19:00 — зустріч із Памелою Дракермен (США, Франція), авторкою бестселера «Французьке виховання: історія однієї американської мами в Парижі».

За участю Тетяни Огаркової та Оксани Форостини.
Модерує Андрій Мокроусов.

Спільно з видавництвом «Критика».

7 вересня, 18:30 — презентація книжки Андрія Бондаря

«І тим, що в гробах...» за участю автора, а також упорядниці видання Ганни Улюри. Модерує Володимир Ермоленко.
Спільно з Видавництвом Старого Лева.

8 вересня, 18:30 — презентація роману Ірен Роздобудько «Тут і тепер».

Модерує Леся Воронина.

Спільно з видавництвом «Нора-Друк».

9 вересня, 18:30 — презентація книжки Богдана Логвиненка «Перехожі».

Модерує Катерина Аврамчук.

Спільно з Видавництвом Старого Лева.

Львів (просп. Свободи, 7):

5 вересня, 18:00 — тренінг мовознавця Олени Синчак «Говоримо солов'їною правильно». Спільно з ГО ФРІ.

6 вересня, 18:30 — презентація книжки Анни-Лени Лаурен та Петера Луденіуса (Фінляндія) «Україна. На межі» за участю авторів.

Модерує Василь Габор.

Спільно з літературною агенцією «Піраміда».

7 вересня, 18:30 — презентація книжки «Я like Україну». Модерують Брати Капранови. Спеціально запрошений гість Юрій Винничук.

Спільно з видавництвом «Нора-Друк».

8 вересня, 18:30 — презентація книжки Ігоря Павлюка

«Вирощування алмазів». Модерує Григорій Шумейко.

Спільно з видавництвом «Апріорі».

9 вересня, 18:00 — презентація книжки Оксани Кузів

«Назови мене своєю...». Модерує Ігор Павлюк.

Спільно з видавництвом «Апріорі».

Харків (вул. Сумська, 3):

8 вересня, 18:30 — вечір україномовної прози та поезії в межах Kharkiv BookFest. Модерує Арсеній Троян.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

7 вересня, 18:30 — Нон-фікшн.ua. Дискусія «Особливості (транс) національного виховання: розвиток дитини в книжках і на практиці».

Учасники: Олександр Вешелені, Олександр Мельник та Сергій Талалаян.

Спільно з літературною медіатекою 5books.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

6 вересня, 18:00 — читання поетів Тернопільщини,

учасників акції «ТПП — тернопільська поезія померла».

7 вересня, 18:00 — «Крізь об'єктив. Фото на плівку»: зустріч із фотографами Мар'яном Радковським, Павлом Лотоцьким та Іваном Поливодою. Модерує Юрій Матовошук.

8 вересня, 18:00 — презентація книжки Надії Сеньовської

«Педагогіка без цензури». Модерує Юлія Починок.

Спільно з видавництвом «Крок».

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

6 вересня, 18:00 — лекція Миколи Палиги «Як не бути «Пу», а бути «По», або Пишемо вірші. Частина перша».

Інформаційний партнер

ТИЖДЕНЬ

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

ФОТО: ЮЛІЯ ОРЕШІНА

Міст миру. Новітня архітектура грузинської столиці

іноземною мовою» з'явилися грузинсько-естонські «Мандарини» режисера Зази Урушадзе про події абхазької війни. Наші кіномани дивилися їх в інтернеті, бо на великому екрані стрічки не було.

Ніхто з опитаних мною людей не згадав геніального художника-примітивіста Ніко Піросмані (1862–1918). Життя майстра було злиденним, а слава прийшла до нього лише по смерті. Картини митця з фондів Національного музею Грузії були виставлені в Національному художньому музеї України 2009 року.

У царині спорту цікавим явищем були жіночі шахи, у яких світову корону тривалий час утримували грузинки Нона Гапріндашвілі та Майя Чибурданідзе.

МОДА НА ГРУЗІЮ

Сьогодні це надзвичайно приваблива туристична країна, що активно і вдало формує свій імідж як в Україні, так і в Європейському Союзі. Виникла навіть своєрідна мода на Грузію. Яскраві білборди на вулицях, рекламні телевізійні ролики, статті в журналах та пости в соцмережах запрошують відвідати цю гостинну землю. Українців вражає, зокрема, Батумі: дуже сучасне й водночас екзотичне місто, де на узбережжі немає захоплених та відгороджених кимось територій. Та не всі поспішають провести вільний час у Грузії, бо ж рейси з України, на відміну від польотів із ЄС, доволі дорогі, а туристичний сервіс не завжди відповідає запитам наших заможних співгромадян, які воліють платити рідше за подорожі до Європи. Може, тепер Грузія стане доступнішою завдяки морському сполученню з Одесою.

ФОТО: ЮЛІЯ ОРЕШІНА

Величний спокій. Вид на Мткварі біля Уплісцихе

Українці дістають інформацію про сучасність та історію свого чорноморського сусіда здебільшого з інтернету. На жаль, більшість матеріалів там загальні й стосуються сучасного політичного життя або конфлікту з Росією: як вирішували питання поселення та працевлаштування переселенців з окупованих теренів, як вибудовували відносини з ЄС, як проводили реформи. Найбільше в нас чули про оновлення поліції. Торік вийшов путівник у стилі emotional guide «Крайнощі Грузії» українського журналіста Олексія Бобровникова. Проте бракує спеціальної історичної праці, присвяченої цій країні.

Попри славу успішних реформаторів, у нас і досі панує стереотипний образ грузина в кашкеті чи з рогом вина, що виголошує красномовні тости. Зрештою, традиція застільних побажань міцно прижилась у нашій культурі. Справді, ці люди дуже гостинні, веселі, відкриті до спілкування й привітно до нас ставляться. Українці та грузини старшого віку можуть легко порозумітися російською мовою, але з молоддю вже ліпше спілкуватися англійською. Нам надто складно опанувати грузинську через фонетичну специфіку й зовсім іншу граматичну систему. Водночас грузини вчать іноземні мови, щоб виходити на міжнародну арену. Вони дуже заповзятливі, комунікабельні й беруть активну участь у міжнародних проєктах та обмінах.

СПІЛЬНА ТРАДИЦІЯ

Наші країни опинилися у схожих політично-соціальних обставинах через спроби вирватися з орбіти впливу Росії та розвиватися у дусі європейських цінностей. У нас живе й працює багато грузинів. Зокрема, вони компактно мешкали в Донецьку. Міцну солідарність з українцями проявили під час Євромайдану. Нині в зоні АТО воює «Грузинський легіон» під командуванням Мамуки Мамулашвілі. До складу цього підрозділу входять ветерани грузинсько-російської війни.

Дві держави установили дружні відносини ще за президентства Віктора Ющенка та Міхеїла Саакашвілі. А посол Грузії в Києві Гріголь Катамадзе став організовувати прес-тури до своєї країни для наших журналістів, налагодивши в такий спосіб туристичний потік і створивши своєрідну моду на неї. Утім, економічна співпраця ще замало розвинена, триває розбудова морського шляху вантажних та пасажирських перевезень. Нині курсує регулярна поромна лінія Чорноморськ (донедавна Іллічівськ) — Батумі.

Нас єднає не лише схожа сучасна ситуація, а й візантійська традиція, що лежить у підвалинах формування двох культур та народної тотожності. Християнство прийшло до Грузії ще в IV столітті н. е., а Грузинська апостольська автокефальна православна церква сьогодні незалежна від Москви. Місцева культура сформувалася на межі Європи й Азії, поєднавши невимушеність Сходу й динамічність Заходу. Тож дізнаваймося більше про історію та духовність країни, яка бере активну участь у наших реформах, вивчаймо успішний досвід культурної дипломатії чорноморського сусіда.

А взагалі не таким-то й жартом є постер, що мандрує теренами Facebook: «Грузинське вино набагато небезпечніше за пиво чи горілку. Все починається з невинного келиха за обідом, а приводить до вивчення грузинської мови та переїзду в Тбілісі». ■

ТИЖДЕНЬ ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КІНО

з 8 вересня
Кінотеатр «КИЇВ»

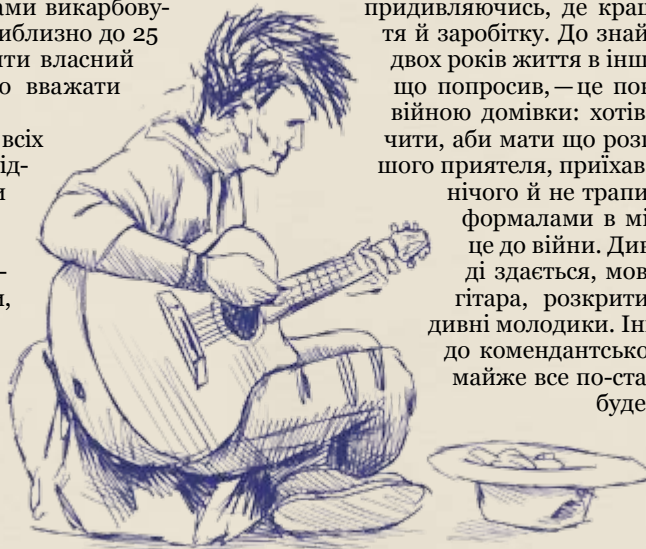
Кадр з фільму «Історія про любов та темряву» реж. Наталі Портман

Адаптація молоді

Яна Вікторова

Я отримала лист від знайомої дівчини років 20. Звичайний лист, щось там вона обіцяла мені прислати. Підписаний він був «Катя, ЛНР». Це як ім'я та прізвище, котрі ставлять під своєю кореспонденцією виховані люди. Я роздивлялася фото прапора «республіки» на аватарці й цей дивний, як на мене, підпис хвилин п'ять. Нормальна зовні юнка. Навіть красива. Звідки такий «патріотизм»? Нікого в неї не вбито, ніхто не пішов воювати в місцеву «армію». Відвідувати заняття в універсі вона чи то не може, чи то не бажає: працює у страховій компанії, страхує автівки, які їдуть до Росії. У вишні буває двічі щороку — на сесіях, хоча вчиться на денній формі зі стипендією. От і дивуюсь метаморфозам, які відбуваються з молоддю нині. Усі вважають за необхідне викласти фотографію в соцмережах «Я люблю Луганськ», зроблену біля серця з назвою міста. А відповіді на запитання, чому саме його, навряд чи зможуть. Сучасній місцевій молоді зазвичай тотально не вистачає грошей, бо стипендія становить 1445 руб., а підвищена на 200 руб. більше. Найчастіше молодь мріє про подорожі й далекої краї. Як і скрізь, вона пришвидшує час, починаючи жити разом до шлюбу. Для цього знаходиться безліч можливостей, бо ж навколо сила-силенна порожніх помешкань, які можна зняти за 1000 руб. за місяць або навіть без грошей, лише наглядаючи й оплачуючи комунальні послуги. Чим місцева молодь відрізняється від однолітків з інших країн чи міст? Тим, що зміни сприймає як норму й неминучість. Хтось із батьків цих хлопців та дівчат поїхав на заробітки до Москви, хтось — далі, до Італії. Серед студентів багато таких, що на вимогу місцевого банку прийти з татом чи мамою, бо немає ще 18 років, знизують плечима: «Мої всі на заробітках, можу привести лише тітку або діда». Хоча із цими змінами викарбовується нова популяція молоді. Їм приблизно до 25 років. Це ті, хто спроможний робити власний вибір де жити, де працювати, що вважати батьківщиною.

Маю кількох знайомих, які до всіх цих подій абсолютно нічим не відрізнялися від решти: ті самі смаки й амбітні плани. Але їм вистачило сміливості поїхати туди, де є шанси знайти роботу з конкурентоспроможною зарплатою, можливостями, перспективами. Дві мої приятельки вже кілька років працюють за кордоном, а відпочивати приїжджають в Україну: до батьків, гір, моря, друзів. Спостерігаю за їхнім життям через соцмережі: інші горизонти, інші плани. Навіть постійна усмішка відрізняє цих дівчат від місцевої молоді.

Приятелька, розповідаючи про щось, навела приклад: «Моя мама знає по всьому ринку, де на один рубль дешевше». Раніше то був жарт і щось на зразок зауваження, тепер норма. Мітинги — норма, мітинги за наказом — норма. Суботники, масовки, вистави, флешмоби — бо неможливо ухилитися, неможливо не піти. Списки «охочих» із навчальних закладів подають організаторам з адресами та контактними телефонами. Потім ці багатотисячні дійства показують на весь світ як прояв любові до нової «держави». До речі, з'явився в продажі ще один вид хліба — «Новоросійський» від ТМ «Добродія». Мабуть, це шах ТМ «Коровай» за сорт «Козацький» замість звичного десятиліттями «Українського». Теж прояв місцевого виховання, до речі. Хоча в горілчаних відділах повно «Української з перцем» поруч із «Пугінками». Коштує 117 руб. за півлітра, випускає «Луга-Нова». Зловживання й молодь — це, мабуть, окрема тема. Алкоголь стає цілком нормальним способом проведення часу, відпочинку, невід'ємною частиною дозвілля. Восени 2014-го запитала в наркозалежного з досвідом, як він планує жити далі, якщо кине зловживати (адже обіцяв на словах). «Піду в «ополчення», там усі беруть». Сказати, що здивував, — не сказати нічого: у нього позаду кілька судимостей. Хоча адаптується найкраще справді такі молодь, вигадуючи неймовірні можливості заробітку, чимось торгуючи, звикаючи до всього. Знайомий студент почав робити масаж у саунах хлопцям з «армії», бо гроші на це є лише в них. Тоді як батьки рефлексують або ж їдуть кудись заробляти копійчину, юнаки та дівчата шукають можливостей, здійснюють щось, на що старшим людям бракує сміливості й винахідливості. А головне — молодші дуже легко асимілюються в будь-яких умовах, мігруючи між контрольованою Києвом територією та зоною АТО, придивляючись, де кращі можливості для життя й заробітку. До знайомого завітав син після двох років життя в іншій державі. І перше, про що попросив, — це показати йому зруйновані війною домівки: хотів на власні очі все побачити, аби мати що розповідати друзям. Син іншого приятеля, приїхавши до Луганська, мовби нічого й не трапилося, побіг співати з неформалами в місцевий сквер, як робив це до війни. Дивися на нього — і справді здається, мовби ніщо не змінюється: гітара, розкритий футляр для грошей, дивні молодики. Іншим став час відповідно до комендантської години. А так, мабуть, майже все по-старому... Подивимось, що буде із цього втраченого покоління років через 20. Чи доведуть вони когось, що в будь-яких умовах є найкращими. ■

«Нескучний» Донецьк

Станіслав Васін

Традиційно серпень у Донецьку місяць неспокійний. Так було у 2014, 2015-му. Але тоді йшлося більше про фронт. Тепер, якщо вірити «республіканській» пропаганді, активізувався «внутрішній ворог». Почалося все 22-го числа, коли Захарченко вкотре заявив про замах, який на нього було готовано і якому героїчно запобігли (хоч, як завжди, і не викривши організаторів та виконавців) працівники «МГБ». За словами «глави», неподалік його житла було закладено заряд із додатковими елементами ураження, чому справді можна вірити з огляду на вчинений напередодні в обласній травматології атентат проти Мотороли. Ось тільки питання з українськими диверсантами в «республіці» заявлене до таких дірок, що чергове кивання в їхній бік викликає вже тільки посмішки. До речі, буквально днів за два після невдалого замаху в Донецьку й Макіївці «ліг» зв'язок МТС. І що б ви думали? Певна річ, кабель пошкодила «ворожа українська ДРГ».

Через дві доби, у День Незалежності України, донеччани прокинулися, здивовані, від гучного українського гімну, який, за словами свідків, лунав у двох районах міста: на набережній і на перехресті вулиці Артема й Таманського проспекту. Цікаво, що, вийшовши на набережню в пошуках джерела сигналу, містяни виявили ще один сюрприз: напис на всю вулицю «Донецьк. Україна. 24.08.16». На Артема звучання гімну було зафіксовано на камеру, де видно, як дехто з донеччан (жінки пенсійного віку) тут-таки починають кудись телефонувати, ймовірно, викликають «поліцію». Вона справді прибула, і з'ясувалося, що хтось, винайнявши кілька квартир у місті, залишив там колонки, поставив запис із гімном на шосту ранку 24-го й благополучно пішов іще напередодні.

Але в «чекістів» тими днями робота лишень починалася. Не встиг відзвучати український гімн 24-го, як 25-го в Донецьку прогрімів потужний вибух. Та ще й в «урядовому кварталі», як називають самі містяни ті території: у районі вулиць 50-річчя СРСР і 25 років РККА. У цих будинках, як сказав сам Захарченко, коментуючи «теракт», живуть усім відомий Моторола та «віце-прем'єр ДНР». Правду кажучи, тут мешкає ще багато цікавих людей, що віджили квартири в одному з елітних районів Донецька й заповнили автостоянки машинами з російськими номерами. Але цього разу постраждав цивільний. Утім, сказати, хто саме це був, важко, бо ж людину просто розшматувало, а частина, що лишилася від тіла, буквально прилипла до асфальту. Первісну версію вбудовували на тому, що вибуховий пристрій залишили в сміттовому баку, однак цього не підтвердили місцеві мешканці, які нібито бачили чоловіка з дивним предметом у руці.

Та не встигли оговтатися від цього вибуху, як у ніч на 27-ме пролунав іще один: біля «республіканського» військкомату, неподалік однієї з військових баз. Знову було повідомлено про пристрій із годинниковим механізмом. Хай там як, а версією щодо української ДРГ у «республіці» затикають усі дірки.

До речі, про них, про дірки... Чергова «диверсія», яку так і назвали сепаратистські ЗМІ. В одному із супермаркетів «Обжора» раптом запрацювала гривнева каса. Бачилося те справді дивним, я і сам свідок: гривні в Донецьку бережуть як зіницю ока, обмінюючи тільки в крайньому разі й намагаючись сторгуватися за найвигоднішим курсом. Ніхто розрахунків в українській валюті тут уже давно не веде. Цьому передувало розпорядження Захарченка про здійснення їх у «ДНР» тільки в рублях.

Звідси і яскравий заголовок наступного дня: «Гривнева диверсія в Донецьку». Зовсім уже обложили диверсанти. Цікаво, що я жодних зауважень від покупців не почув, поки стояв у черзі, а сама «валютна» каса порожніла.

Треба сказати, рівень доносів і страху в Донецьку дійшов до того, що ще за часів активної роботи таких кас люди просто боялися купувати на них продукти. Це вважалося своєрідною розпискою в поглядах: по-перше, звідки в тебе гривні (якщо отримуєш у них зарплату, отже, шпигун або «прихований укрор»)? По-друге, курс на таких касах завжди був менш вигідним, ніж в обмінниках. Голондним донеччанам не додавало оптимізму те, що хтось хизується перед ними українською валютою.

Дуже показовим у цьому сенсі став і ще один коментар в «Обжорі», який виклали ті ж такі сепаратистські ЗМІ. «Та ото ж, стій і лови за хвіст шенвермерліків», — констатувала одна жінка-покупець. Наступного дня каса передбачувано закрилася.

Але розпискою в поглядах у «ДНР» є не тільки гривня. Пройдіться будь-яким з окупованих міст — і буквально на кожній крамничці чи кіоску ви помітите великий «республіканський» триколер. І це не від великої любові до «республіки»: зрештою, господарі тих точок насамперед бізнесмени, і витрачати зайві три сотні рублів на ганчірку ніхто не поспішає. Але, за словами декого з них, якщо прапор не вивішувати, виставляють 6 тис. руб. штрафу щомісяця. Отож або плати 300 й вішай, або щоразу по 6 тис. та ще й пильний погляд «МГБ» на предмет особливого «цінування республіки». Та й тут диверсанти не змусили себе чекати: в одному з районів Макіївки в ніч на 27-ме хтось уже втретє зірвав «республіканські» прапори з будівлі школи й дитсадків. Дрібничка, але приємно. ■

Ламати чи берегти

Юрій Макаров

Дивно, що скандал вибухнув тільки тепер. Мало б грюкнути раніше: понад тисяча ідолів по країні вже прибрали під загальні оплески. Хтось протестував проти знищення силами ініціативних кербудів мозаїк із піонерами та космонавтами, але цей голос майже не було чути. А днями зі стін столичного Українського дому (нагадаю, колишнього Музею Леніна — у місті, де Ленін до того ж ніколи не був) почали відколупувати мідяні барельєфи з революційними солдатами, героїчними робітниками, самовідданими колгоспниками, одухотвореними інженерами, і тут таке почалося! Варвари! Пальміра! «ІДІЛ»!

Ініціатор очищення, директор Українського дому, звісно, той же поціновувач! Зрозуміло, що, коли проводиш у себе в культурному закладі по черзі «ярмарки товарів широкого вжитку» й «фестивалі нерухомості», хочеться у вільний від основної роботи час вихлюпнути громадський темперамент. Але й аргументи тих, хто закликає залишити все, як є, не витримують критики: нічого, мовляв, страшного в цих монстрах немає (від себе заперечу: вони всі страшні, немов смертний гріх), прямо й безпосередньо ознак тоталітарної ідеології нібито не містять, а написи... Ну й що, Аврора — це, як відомо, римська богиня світанку, а «учиться, учиться и еще раз учиться» — актуальне гасло у світлі реформи освіти.

Потураючи власному мазохізму, поліз у першоджерела: «Задача состоит в том, чтобы учиться... Союз молодежи и вся молодежь вообще, которая хочет перейти к коммунизму, должна учиться коммунизму... Естественно, что на первый взгляд приходят в голову мысли о том, что учиться коммунизму — это значит усвоить ту сумму знаний, которая изложена в коммунистических учебниках, брошюрах и трудах. Но такое определение изучения коммунизма было бы слишком грубо и недостаточно... Когда нам говорят о нравственности, мы говорим: для коммуниста нравственность вся в этой сплоченной солидарной дисциплине и сознательной массовой борьбе против эксплуататоров.» Задачи Союзов молодежи (Речь на III Всероссийском съезде РКСМ 2.X.1920 г.). Ленин В. И. ПСС, т. 41, с. 298—313. Справді, що ж тут такого токсичного?

Менш за все я хотів би виставляти своїх опонентів ідіотами. Вони мають рацію, коли кажуть, що неможливо стерти всі сліди комуністичного, а до того ще колоніального панування, якщо це послідовно зробити, на місці країни залишитися дірка в землі. Проте стверджувати, що всі ці зірочки й прапори давно втратили свою сакральну силу й тепер це деталь пластичного ландшафту, нейтральний місцевий колорит, — звичайне лукавство. Саме вони, ті символи, є частиною все

ще живого квазірелігійного культу, невід'ємним естетичним та ритуальним атрибутом російських варварів і місцевих колаборантів, єдина мета яких — повернути нас у тепле, м'яке, смердюче лоно СРСР. Саме під цими символами — революція-індустріалізація-деди воевалі-космос-олівьє — вони вбивають щодня українців і все ще готуються до визвольного походу на «Новоросію». «Радіти рано: ще живе нутро собаче, яке усю ту нечисть породило» (Бертольд Брехт, пер. Володимира Митрофанова).

Можна зрозуміти почуття тих, для кого Музей Леніна перебуває в одному колі спогадів із велосипедом «Орлёнок» і морозивом «Ленінградське» за 22 копійки — на паличці, у шоколаді, таке смачне... Щаслива юність, радянський гімн із радіоточки, прийом у комсомол, ідесь буквально поруч перші джинси, перший ковток поганого вина, перший поцілунок. У мене асоціації важ-

СТВЕРДЖУВАТИ, ЩО ЗІРОЧКИ Й ПРАПОРИ ДАВНО ВТРАТИЛИ СВОЮ САКРАЛЬНУ СИЛУ Й ТЕПЕР ЦЕ ДЕТАЛЬ ПЛАСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ, НЕЙТРАЛЬНИЙ МІСЦЕВИЙ КОЛОРИТ, — ЗВИЧАЙНЕ ЛУКАВСТВО

чі: гранітно-мармуровий зикурат Музею Леніна вкопали точнісінько на місці будівлі колишнього готелю «Європейський», де я в дитинстві прожив якийсь час. То був дивом уцілілий фрагмент попереднього, докомуністичного життя — спотворений, занедбаний, запаскуджений, але все ж таки співмірний людині. Для мене брежньєвсько-щербицькі (а до того сталінські) монументальні практики — наочний приклад руйнування залишків більш-менш гуманного середовища, а пам'ятки пізньої совітської доби водночас отруйні й потворні. Отруйні й потворні, не знаю, що більше.

Навколомистецька спільнота, або, ширше, освічений клас, перебуває в розпачі стосовно перших наслідків закону про декомунізацію, не визнаючи, що ексцеси «людини з болгаркою» або «людини з відбійним молотком» — прямий результат їхнього небажання сформувати спільне бачення, що ж робити зі слідами комуністичної епохи. Передбачалося, що хтось інший згори — мерія, Мінкульт, президент — вироблять концепцію якогось там музею тоталітаризму. Або що проблема збереження пам'яток, а там серед зловісного мотлоху трапляються справжні шедеври (той самий пам'ятник Щорсу), розсмокчеться сама собою. Не розсмокчеться. І це завдання не лише організаційне, а передусім концептуальне, стратегічне, про що поговоримо за тиждень. ■

Львівська
міська
рада

Львівська
обласна
рада

Львівська
обласна
державна
адміністрація

23 ФОРУМ ВИДАВЦІВ у Львові

Львів – це Форум видавців

1 000 000
КНИЖОК

Львів
місто літератури
UNESCO

ПОЕЗІЯ
КУЛЬТУРА
АВТОР

ПОЕТ

АУДИТОРІЯ

ДИСКУСІЯ

ПРОЗА
ЧИТАННЯ

ЧИТАЧ
ОСВІТА

СЛОВО

ЛІТЕРАТУРА
МИСТЕЦТВО

15-18
вересня

Палац Мистецтв,
вул. Коперника, 17

проспект Свободи
і ще 60 локацій

BOOKFORUM.UA

Потрібно терміново заговорити англійською мовою?

English Prime® - школа розмовної англійської мови для дорослих. Вже 11 років ми використовуємо дві спеціальні технології навчання, завдяки яким тисячі наших студентів вільно оволоділи англійською мовою та позбулися мовного бар'єра.

English Prime® - це:

- 80% уроку - спілкування англійською;
- інтенсивний графік навчання;
- жодних підручників.

Вивчайте англійську мову так само, як Ви вивчали рідну!

ЗАРЕЄСТРУЙТЕСЯ НА БЕЗПЛАТНЕ ЗАНЯТТЯ!

📍 Олімпійська, вул. В. Васильківська, 72

📍 Оболонь, просп. Оболонський, 16

📍 Позняки, вул. О. Мішуги, 2

📍 Університет, вул. Б. Хмельницького, 50

80% уроку
Ви говорите
англійською

3 рази
на тиждень
по **180** хвилин

228 42 12
englishprime.ua